

Landesbibliothek Oldenburg

Digitalisierung von Drucken

Desiderii Erasmi Roterodami Paraphrases In Novvm Testamentvm

Praemissa Est Io. Aug. Noesselt Historia Paraphraseon Erasmi Rot. In
Novum Testamentum

Erasmus, Desiderius

Berolini, MDCCLXXX

VD18 90514300

In Epistolam Pauli Ad Romanos Paraphrasis Per Des. Erasmum
Roterodamum.

urn:nbn:de:gbv:45:1-14035

IN
EPISTOLAM PAULI
AD
ROMANOS
PARAPHRASIS
PER
DES. ERASMUM ROTERODAMUM.

IN
EPISTOLAM PAULI
AD
ROMANOS
PARAPHRASIS
PER
D. ERASMUM ROTTERDAMIUM

REVERENDISSIMO IN CHRISTO PATRI
AC DOMINO
DOMINICO CARDINALI GRIMANO VENETO,
TITULO SANCTI MARCI,
ERASMUS ROTERODAMUS

S. D.

Quibus novum videri solet, reverendissime pater, cur Paulus apostolus *πολυγλωττότατος* Romanis Graece, quam Romane scribere maluerit, mirari desinent, si perpenderit primum, illis temporibus graeci sermonis usum pene tam late patuisse, quam late romanum patebat imperium, deinde Romanis ipsis adeo quondam in delitiis fuisse graecanicas literas, ut ea res satyrarum convitiis sit exagitata. Siquidem apud Lucilium, Scaevola ridens Albutium, ut plus aequo *φιλέλληνα; χαίρει*, inquit, praetor Athenis, et apud Juvenalem stomachatur quispiam, negans se ferre posse graecam urbem. Quamquam ita graece loquutus est apostolus, ut a mere Graecis non satis queat intelligi, ob passim admixtam hebraei sermonis proprietatem. Quodsi maxime graeca, ac pure graeca fuisset oratio, multum tamen adhuc difficultatis superesset lectori, quod quum scriberet rudibus adhuc, et nuper Christo initiatis, mysteria quaedam magis attigit, quam tractavit, et indi-

cavit verius, quam explicavit, videlicet tempori fer-
viens. Nunc vero quum Roma tota adeo fit christia-
na, ut illic totius christianae religionis sit arx culmen-
que, ac per universum terrarum orbem Romane loquan-
tur, quicumque romanum agnoscunt pontificem, vide-
bar mihi facturum operae pretium, si effecissem ut Pau-
lus iam mere Romanis, ac plene christianis, non solum
Romane, verum etiam explanatius loqueretur, atque
ita loqueretur Romane, ut Hebraeum quidem non agno-
scas, agnoscas tamen apostolum loqui. Solitus est ille mu-
tare linguam, semper observata apostoli dignitate. Non
hic attollam verbis, quanti mihi constiterit hoc quid-
quid est opusculi, quod id sciam nemini proclive vel
aestimare, vel credere, nisi qui ipse periculum in si-
mili negotio fecerit, quid sit hiantia committere, ab-
rupta mollire, confusa digerere, involuta volvere,
nodosa explicare, obscuris lucem addere, Hebraismum
romana civitate donare, denique Pauli, hoc est, coe-
lestis oratoris mutare linguam, et ita temperare
παράφρασι, ne fiat *παραφρόνησι*, hoc est, sic aliter dice-
re, ut tamen non dicas alia, praesertim in argumento
non solum tot modis difficillimo, verum etiam sacro,
ac maiestati evangelicae proximo, in quo quum in lu-
brico verferis, et labi sit facillimum, citra grave peri-
culum labi non possis. Illud modo testabor, ingenue
magis quam arroganter, non multum laboris accessu-
rum fuisse, si iustum commentarium in hanc epistolam
edere voluissem. Arbitror autem huiusce operae*)
praemium abunde magnum mihi persolutum, si meo
studio sensero perfectum esse, ut Paulus primum tibi,
deinde per te caeteris Romanis sit aliquanto com-

(*) Alia: *studii*.

mendatior, aut certe familiarior, quibus et commen-
 datissimum et familiarissimum esse par est. Comper-
 tum enim habeo, quam multos antehac sermonis pe-
 regrinitas, quanto plures tum explicationis, tum rerum
 difficultas alienarit ab eius lectione, quamquam a
 tam eximio fructu non oportebat ullis incommodis de-
 terreri. Horum igitur vel fastidio, vel desperationi,
 hac nostra industria studuimus succurrere, ita nego-
 tium temperantes, ut ei, qui nolit quidquam in sacris li-
 teris immutari, commentarii vice sit futurum, rursus
 ei, qui vacet huiusmodi superstitione, Paulus ipse loqui
 videatur. Amplexere Roma principem, aut certe prae-
 cipuum religionis tuae magistrum. Exosculare priscae
 laudis tuae praeconem. Redama eum, qui te nondum
 visam adamavit. O feliciter commutatam sortem fe-
 licitatis tuae! Olim sub tyrannis Caesaribus mutis fi-
 mulachris litabas, nunc sub Petro et Paulo terrarum
 orbi praefides. Olim eras superstitionum omnium an-
 cilla, nunc es verae religionis magistra. In Iovis Ca-
 pitolini locum successit Christus solus opt. max. In
 principis locum Petrus et Paulus, suis uterque dotibus
 summus, in augustissimi illius senatus vicem successit
 toti orbi reverendus cardinalium ordo. Si quid te
 movent fornices, aut pyramides pristinae superstitionis
 vestigia, cur non magis te capiunt in horum libris re-
 ceptae religionis monumenta? Adriani statuam, aut
 Domitiani miraris thermas. Quin potius Petri Pauli-
 que sacrosanctas epistolas amplecteris? Si iuvat in Salu-
 stianis aut Livianis libris fabulosa vetustas, a quibus ini-
 tiis ad orbis tyrannidem brevi ruituram fueris evecta
 vulturum auspiciis, cur non magis iuvat in apostolo-

rum et evangelistarum literis agnoscere, quibus primordiis ad ecclesiae monarchiam numquam cessaturam perveneris, auspiciis Christi? Ut apud Judaeos sacrosancti quondam templi, hodie ne vestigium quidem ullum exstat, ita tui capitolii, quod quondam vanissimi vates aeternum fore pollicebantur, adeo nullae supersunt reliquiae, ut ne locum quidem possis ostendere, Si Ciceronis linguam miraris, de qua vix pronunties plusne profuerit, an obfuerit reipublicae, cur non magis delectat Paulina facundia, cui salutis ac religionis tuae summam debes? Semper avida laudum fuisti. Habes tam gravem, tam inclytum gloriae tuae buccinatorem. Quid triumphaliter quam apostolico ore laudari? Agnosce Romane, agnosce quid tibi tribuat Paulus, ut intelligas, quae laudes tibi sint tuendae. Audi quid moneat, ne nescias quid tibi sit cavendum. Fidem laudat, quae nusquam adhuc fuit incorruptior, obedientiam praedicat, quae fecit, ut cito superstitionem religione mutares. Facilitatem tribuit, cui solet esse comes credulitas, haec in causa fuit, ut a pseudapostolis in Iudaismum pellicereris. Sed aderat facilitati prudentia, quae fecit, ut mature resipisceres. Subnotat animi celsitudinem, atque ob id tam sollicitè deterret a fastu et insolentia, a luxu avocatur ad sobrietatem, a libidinibus ad castimoniam, a ferocitate ad tolerantiam, a dissidiis ad concordiam, a bellis ad pacem. Haec est indoles vere romana, a qua degenerare fit turpe. Vide, ne e Roma degeneres in Babylonem. Fatetur divus Hieronymus suis etiamnum temporibus laudatae Paulo religionis exstitisse documenta. Ubi, inquit, alibi tanto studio et frequentia ad ecclesias

fias

clesias et ad martyrum sepulchra concurritur? Ubi sic
 ad similitudinem coelestis tonitruum amen reboat, et va-
 cua idolorum templa quatiuntur? Non quod aliam ha-
 beant Romani fidem, nisi hanc quam omnes Christi
 ecclesiae, sed quod devotio in eis maior et simplicitas
 ad credendum. Magnificum quidem Hieronymi testi-
 monium. At idem quid dicturus sit, si nunc videret
 eadem in urbe tot ecclesias, tot cardinales, tot epi-
 scopos, si conspiceret ab uno hoc certissimo Christi
 oraculo ab universis mundi principibus responsa peti,
 huc religionis causa ex ultimis usque terrarum angulis
 agminatim concurrere, parum christianum sibi quemque
 videri, nisi Romam, nisi romanum pontificem vide-
 rit, ceu numen quoddam terrestre, ut a cuius nutu ac
 renutu, res universae mortalium pendeant, denique si
 cerneret sub Leone decimo, compositis bellorum procel-
 lis, romanam urbem, non minus literis, quam reli-
 gione florentem? ut quae una tam multos habeat ec-
 clesiastica dignitate praeminentes, tot viros omni do-
 ctrinae genere insignes, tot mundi lumina decoraque,
 ut orbem verius, quam urbem dixeris. Nihil optan-
 dum a superis, nisi ut perpetuo suis laudibus respon-
 deat, perpetuo felicitatem suam pietate superet, ma-
 iestatem anteeat bonitate. Id fiet, si Petri ac Pauli,
 quorum auspiciis praesidioque regnat, pectus vitam-
 que pro viribus studeat exprimere. Atqui horum
 imaginem nusquam expressiorem magisque vivam liceat
 reperire, quam in ipsorum literis. Interea Pauli frag-
 mentum libentius amplectentur, amplissime pater, si
 tuis istis manibus porrigetur, qui studiorum omnium,
 praesertim eorum, quae cum linguarum peritia coniun-

Et sunt, mirum quemdam Maecenatem agus, sic nihilominus integritate morum conspicuus, ut inter tot clarissima lumina, tamen eluceas atque emineas, non ita quidem, ut aliis offundas tenebras, sed ut per se illustribus et ornatis, plurimum addas lucis ac decoris. Bene valeat tua pietas. Lovanio. Anno MDXVII. Id. Novemb.

IN EPISTOLAM PAULI
AD ROMANOS
ARGUMENTUM

PER

ERASMUM ROTERODAMUM.

Iam quo res sit dilucidior, argumentum epistolae paucis explicandum. Atque ut exordiar ab ipso nomine, quamquam me non fugit, Hieronymum in commentariis, quos scripsit in epistolam ad Philemonem, in hac esse sententia, ut existimet apostolum prius vocatum Saulum, Pauli vero cognomen ceu trophaeum usurpasse a Sergio Paulo proconsule, quem Christo lucrifecit, quemadmodum legimus in actis apostolorum capite decimo tertio; rursus alios esse, quibus placeat in Iudaismo dictum Saulum, mutata religione simul et nomen mutasse: Tamen (*) alteram minus probabilem facit, quod Lucas hoc ipso, quod modo citavimus, capite scribit, *Saulus qui et Paulus repletus spiritu sancto*, haud obscure declarans, eum binominem fuisse prius quam Sergius Paulus esset conversus, alteram plane refellit, quod cum aliis aliquot locis, tum in eodem capite Saulus dicitur, iam Christi praedicans evangelium: *Dixit illis spiritus sanctus: Segregate mihi Saulum et Barnabam.* Proinde mihi vero propior videtur Origenis

P 2

(*) Aliae: sed

opinio, quemadmodum in veteris instrumenti libris, aliquot comperimus diversis nominibus notatos, velut Idida dictum, qui alias vocatus est Salomon, et Oziam alicubi dictum, qui alibi sit Azarias. Item in evangelicis literis Lucae dictum Levi, qui se in suo evangelio Matthaeum nominat; ita Paulo geminum fuisse vocabulum, quamquam ipse in suis epistolis se nunquam Saulum appellat, sed ubique Paulum, fortassis ob id, quod Pauli vocabulum Graecorum ac Romanorum, ad quos scribebat, auribus esset familiaris. Saulus enim sic a Saul hebraea voce deflexum apparet, ut Graeci a Ioseph Iosephum deflexerunt. Paulus autem Hebraeis sonat mirabilem, si tamen ferendum putamus romanae seu graecanicae vocis etymologiam e peregrina lingua peti. Quod tamen Hieronymus quum alicubi in aliis reprehendat, hic sibi permittit, opinor, ut in re non admodum seria. Certe Graecis sonat quietum, Latinis pusillum. Saul Hebraeis sonat postulatum, et si Ambrosio credimus, inquietudinem sive tentationem. Atque haec quidem de ratione nominis, ut in argumento pene plus satis. Caeterum dictavit hanc epistolam, excipiente Tertio, quod is quoque in calce epistolae testatur, adiiciens: *Saluto vos ego Tertius, qui scripsi epistolam in domino.* Missam apparet e Corintho, per Phoeben foeminam Cenchreensem. Est autem Cenchreae portus Corinthiorum, haud procul ab urbe distans. Quod si tempus quoque requiratur, scriptam apparet post utramque ad Corinthios epistolam; unde putant in hac absolutae iam et confirmatae pietatis argumenta potissimum elucere, id temporis, quum peragrata iam Achaia, in qua Corinthus est, et huic finitima

Macedonia usque ad Illyricum, ac non solum praedicatione ubique Christi evangelio, in his duntaxat locis, in quibus aliorum apostolorum nemo praedicaverat, verum etiam iuxta Petri monita, collecta a suis aliquanta pecunia in subsidium pauperum, adornaret iter Hierosolymam, ut exhibito quod acceperat, illinc proficeretur in Hispaniam, Roma iter facturus, atque illic obiter salutaturus christianos, de quorum fide ac religione audierat, quum ipsos nondum vidisset. Acciderat enim illis diversum quiddam atque Galatis. Si quidem hi primum recte a Paulo instituti, postea fraude pseudapostolorum circumventi sunt, et retracti in Iudaismum, contra Romani primum male instituti a pseudapostolis, simulatque pro sua prudentia senserant fraudem, resipuerunt, et in eo quod rectum esse cognoverunt, perseverabant. Nam in ecclesiae nascentis primordiis erant, qui existimarent evangelii gratiam, quoniam Abrahae posteris, et iudaicae genti peculiariter promissa videbatur, non esse statim propagandam in profanas gentes, et simulachrorum ac daemonum cultui deditas. A qua sententia et Petrum apparet fuisse non prorsus alienum *), qui viso monendus erat, ut Cornelium centurionem admitteret, quo nomine mox illi exhibitum est negotium Hierosolymis, ex postulantibus iis, qui ex Iudaismo conversi fuerant ad Christum, quod cum incircumcisis habuisset commercium, atque in his probabile est et apostolos aliquot fuisse. Sic enim legimus in actis capite undecimo: *Audierunt autem apostoli et fratres, qui erant in Iudaea, quoniam et gentes receperunt verbum Dei. Quum autem adscendisset Petrus Hierosolymam, disceptabant adversus illum qui erant*

P 3

*) Aliae simpliciter: In qua - apparet fuisse.

*ex circumcissione, dicentes: Quare introisti ad viros
præputium habentes, et manducaſti cum illis? Erant
rurfus, qui licet non exiſtimarent gentes profuſarcendas
ab evangeliſi conſortio, non admittendas tamen duce-
bant, niſi circumciderentur ritu iudaico, perinde quaſi
Chriſtus egeret adminiculo legis moſaicae, ſimul ut
evangeliſi gloriam in ſuam gentem transferrent. Et in
actis apoſt. capite undecimo proditum eſt, eos qui ob
perſequutionem, quae accidit a morte Stephani, pro-
fugerant in Phoenicen, in Cyprum et in Antiochiam,
nemini prædicaffe Chriſtum, niſi ſolis Iudaeis. Rur-
ſus capite decimo quinto: Quidam Iudaei veniunt An-
tiochiam, palam adverſus Paulum et Barnabam præ-
dicantes, non eſſe ſpem ſalutis, niſi iuxta Moſi præ-
ſcriptum circumciderentur, tantuſque tumultus per hos
conciſtatus eſt, ut coacto concilio decretum ſit, ut Pau-
lus et Barnabas una cum adverſariis Hieroſolymam irent,
et liſ, apoſtolorum ac ſeniorum arbitrio componeretur.
Atque illic rurfum acriter obnitentibus nonnullis, præ-
fertim factionis phariſaicae chriſtianiſi, cuius fuerat et
Paulus, coacta eſt ſynodus apoſtolorum et ſeniorum, ac
Petri Iacobique auctoritate decretum eſt, ne gentes one-
rarentur lege moſaica, tantum temperarent ab eſu ſuf-
focati animantis, a ſanguine, a carnibus ſimulacro im-
molatis, et a ſtupris, quod tamen pro ratione tempo-
rum, invincibili Iudaeorum ſuperſtitioni datum eſſe,
vel illud argumento eſt, quod tria illa iam olim vide-
mus eſſe ſublata, ac profuſus abolita. Ex eodem fonte
nata eſt illa Pauli cum Petro concertatio Antiochiae,
quum gentium apoſtolus, cernens ſuos ob Petri ſimu-
lationem periclitari, palam illum redarguit, quemad-*

modum refert ipse in epistola ad Galatas capite secundo: Rursum Hierosolymis auctore Iacobo, quo purgaret iam inter Iudaeos sparsum rumorem, quod retrahere videretur a lege mosaica, cum caeteris calvitium induxit capiti, et iuxta ritum iudaicum purgatus, munus obtulit in templo, sicuti refert Lucas actorum capite vigesimo primo. Quo quidem ex loco videtur Iacobus, tametsi gentes prius onere legis mosaicae prope modum liberasset, esse tamen in hac sententia, ut putaret a Iudaeis exigendam esse legis observationem; vel in hoc, ut placarentur ii, qui nondum sic profecerant in evangelica veritate, ut possint omnino patrios ritus contemnere. Sic enim loquitur Iacobus versu 24. *Et scient omnes quia quae de te audierunt falsa sunt, sed ambulas et ipse custodiens legem.* Nec alia de causa, opinor, totondit caput ex voto Cenchreis capite decimo octavo. Confimili necessitate circumcidit Timotheum capite decimo sexto, quum esset matre quidem Iudaea natus, sed patre ethnico. Tanta molis erat ex Iudaeo facere Christianum. Est enim ei genti peculiaris quaedam pertinacia, nec ulla fuit unquam suae religionis tenacior, ut eleganter docet Iosephus in apologia iudaicarum antiquitatum. Ad haec ut Iudaeorum natio tum omnibus orbis nationibus erat peculiariter invisae, ita vicissim omnes execrabantur illi, ceu impuros, profanos et impios, adeo ut nec congressu dignarentur, et templum suum pollui crederent, si quis forte incircumcisus esset ingressus. Tantum erat praecisae pelliculae supercilium. Quum igitur spes non esset, fore ut Graeci Romanique legem invisam reciperent, et incredibili pertinacia reclamarent Iudaei, Pau-

lus intelligens periculum esse, ne tam exitiabili diffidio magna ex parte periret evangelii fructus, et Christi gloria mosaici nominis obscuraretur admixtu, hoc in primis agit ubique, ut legis ceremonias abroget atque antiquet, omnemque salutis adipiscendae fiduciam in unum Christum transferat. Sicut autem Galatas acriter, sed tamen amanter obiurgat, quod essent in Iudaismum adducti, ita Romanos praemunit et instruit, ne a pseudapostolis, quos sciebat nusquam cessare, illaqueentur incauti, sed in recta doctrina quam amplecti coepissent, persisterent. Erat enim Romae ingens Iudaeorum numerus, sive illuc a Pompeio translatus, sive quod iam Romanorum esset provincia Iudaea, quorum superstitio crebro et apud Iuvenalem atque Horatium, et apud Senecam notatur. Cum quibus et Paulum multum negotii fuisse, posteaquam Romam pervenisset, testatur extremum caput actorum apostolicorum. Ac miro consilio singularis artifex sermonem temperat inter Iudaeos et gentes, dum studet omnes omnibus modis ad Christum pellicere, neque vult, si fieri possit, quemquam omnino mortalium perire suo duci, cui militabat. Itaque nunc hos obiurgat, nunc illos, nunc rursus erigit, ac sublevat. Gentium supercilium deprimit, ostendens nihil illis profuisse, neque naturae legem, neque philosophiam, cuius professione tuebant, quo minus in omni scelerum dedecus prolaberentur. Rursum Iudaeorum arrogantiam coercet, qui legis fiducia perdidissent id, quod erat totius legis caput, fidem in Christum Iesum, docens legis ceremonias antiquatas esse iam coruscante Christi evangelio, quem legis umbrae delinearent, abrogata iam otia sabbatorum, circumcisionis iniuriam, calendarum recursus,

ter quotannis redeuntis ferias, delectum ciborum, in singulos dies iterum sordidanda lavacra, pecudum innoxiarum lanienam, templi religionem assiduis inquinati caedibus: Has rerum umbras emicante luce veritatis vanescere; veros esse filios Abrahae, qui fidem Abrahae referrent; vere Iudaeos esse, qui Christum profiterentur; vere circumcisos, qui mentem haberent a foedis cupiditatibus repurgatam; veram iustitiam ac perfectam salutem citra legis auxilia per evangelium ac solam fidem in Christum conferri ex aequo omnibus, licet ea salus peculiariter olim esset promissa Iudaeis, sed ita his promissa, ut prophetae non tacuerint fore, ut illis reiicientibus ad gentes praedicatio Christi propagaretur; per legem mosaicam, quam illi carnaliter observabant, veram iustitiam nulli contingere, sed per fidem, idque docet tum exemplo Abrahae, tum variis ipsius legis testimoniis. Et ad eum modum detracto utrisque supercilio, adempta utrisque fiducia, omnes aequat in negotio fidei evangelicae, ita gratulans saluti gentium, ut suae gentis caecitatem paterno deploret affectu, licet illam ubique pertinacissime infensam experiretur, atque id per se durum ita mitigat, ut dicat nec omnes excaecatos, et fore ut aliquando resipiscat Iudaeorum natio, fide gentium provocata. Atque hic obiter varia multiplexque doctrina de praefinitis, sive praedestinitis, de praescitis, de vocatis, de gratia et merito, de libero arbitrio, de divino consilio nobis inscrutabili, de lege naturae, de lege Mosis, de lege peccati. Varii item allegoriarum fontes, dum duos facit Adam, alterum, quo nascimur iuxta carnem mortales, alterum, quo renascimur immortales futuri: Duos homines, internum et

externum; internum spiritui et rationi parentem, externum cupiditatibus et affectibus obnoxium, quorum priorem aliquando spiritum appellat, posteriorem interim corpus five membra, interim carnem, aliquoties legem peccati vocat: Duplicem mortem, corporis et animi, et tertiam, qua morimur peccato et peccandi affectibus: Triplicem item vitam, qua vivimus corpore, qua animo, et qua vivimus iustitiae et peccato: Duplicem servitutem aut libertatem, qua vicissim vel innocentiae servimus, emancipati a peccatis, vel peccatis servimus, liberi ad iustitiam: Duplicem Iudaismum, duplicem circumcissionem, geminos posteros Abrahae: Duas partes legis mosaicae, carnalem, veluti corpus, spirituales, velut animam legis: Duplicem baptismum, quo primum abluimur a peccatis pristinis sacro lavacro, et quo Christo commorimur, abdicatis mundi affectibus: Duplicem sepulturam, corporalem, qua triduo sepultus est Christus, et spirituales, qua nos semoti a mundi vitiis, requiescimus in illo: Duplicem resurrectionem, alteram, quae praecessit in Christo, in nobis sequutura, alteram, qua nos a peccatis pristinis redivivi progredimur a virtute ad virtutem, hac parte quoad licet futuram immortalitatem meditates: Duplicem iustitiam Dei et hominum: Duplex iudicium, Dei et hominum: Duplicem gloriam five laudem, apud Deum, et apud homines. His dissertis transit ad locum morale, in primis adhortans ad mutuam concordiam, exemplo membrorum corporis, et quoniam pax constare non potest, ubi fastus est aut livor, obsecrat ut obsequiis mutuis, mutuum amorem alant foveantque; Romanos, ut Iudaeorum infirmitatem ex diutina legis assue-

tudine relictam ad tempus ferant, contra, Judaeos, ne gentibus in evangelii consortium adscitis invideant, sed illorum fidem ac libertatem potius aemulentur, et quum idem sit omnium Deus, idem Christus, eadem gratia, idem praemium, omnes in unum corpus coalescant, neque quisquam sibi arroget quidquam, sed si qua dote praecellat aliquis, eam ad fratris opem accommodet. Atque hunc locum varie tractat, docens quales se praestare debeant erga Judaeos incredulos, quales erga Christianos superstitioniosos, sive ut ipse vocat, infirmos, quales erga superiores, quales erga inferiores, quales erga pares, quales erga principes ac magistratus ethnicos, sed suo utcumque fungentes officio, quales in prosperis, quales in adversis. Deinde rursus laude Romanorum mitigat admonitionis acerbitatem, et suam apud illos auctoritatem commendat, commemorans, quanto plus caeteris promoverit in evangelio Christi, declarat quanta teneatur illos videndi cupiditate, et spem facit sui adventus; curque eum differre cogatur aperit, laudans spontaneam Macedonum et Corinthiorum in pauperes sanctos liberalitatem, tacite ac verecunde Romanos ad aemulandum provocans. Caput extremum pene totum occupat salutationibus, non frigide congestis multorum nominibus, sed mire suo cuique addito elogio. Postremo quoniam penitus novebat et pseudapostolorum improbam versutiam, et Romanorum simplicitatem ac facilitatem, admonet etiam atque etiam, caveant ne illorum blandiloquentia fallantur. Quamquam autem horum pleraque peculiarius ad eam pertinent aetatem, in qua rudis adhuc paulatim suppullulabat ecclesia, Iudaeis et gentibus admixta,

ac principibus ethnicis obnoxia, tamen nihil est, unde non ad haec quoque tempora salutaris aliquid doctrinae possit accommodari, veluti de fugienda superstitione, quae diffidorum est seminarium, et sic habet speciem pietatis, ut nihil sit verae pietatis adversus, de stulta fiducia philosophiae mundanae et operum humanorum, de merito fidei, de vitando fastu, de toleranda alicubi minus eruditorum imbecillitate, de mutuis obsequiis alenda concordia, de ferendis aliquousque malis principibus et impiis episcopis, ne turbetur ordo status publici, de malefactis beneficentia superandis, de non iudicando quod ad te non pertineat, de commode interpretando quidquid recto animo fieri potest, de cavenda infidiosa blandiloquentia, aliisque id genus rebus, in quibus hodieque communis hominum vita versatur. Sed utilitatem huius epistolae aequat ac pene superat difficultas, idque mihi tribus potissimum de causis accidere videtur, sive quod non alibi sermonis ordo confusior, nusquam oratio hyperbatis magis hiulca, nusquam anantapodotis crebrius inabsoluta, quod subinde queritur interpretis Origenes, in huiusmodi difficultatibus passim luctans ac laborans. Quod utrum interpreti an scribae Tertio sit tribuendum, an ipsi Paulo, aliorum esto iudicium. Ipse sane agnoscit sermonis imperitiam, licet rerum inscitiam deprecetur. Rursus adeo non affectavit orationem arte humana compositam, ut eam sibi fugiendam etiam duxerit, ne quid hinc decederet gloriae crucis. Atque ob id Origenes existimat supervacaneum esse, sermonis compositionem in eo requirere. Hieronymus alias illi vindicat orationis artificium, alias adimit, ingenue confitens, e corrupto Cilicum sermone non nihil

traxisse vitii. Augustinus etiam rhetorum ornamenta flosculosque ex huius depromit epistolis. Quin et in actis dux verbi est, et in epistola ad Corinthios priore, supra caeteros omnes linguis loquitur. Quamvis enim, ut testatur Hieronymus, id temporis totus oriens graece loqueretur, tamen ut consentaneum est, apud Celtas non eandem fuisse romani sermonis castimoniam, quae fuit Romae, ita verisimile est, non parum interfuisse inter Cilicem graece loquentem, et Atticum. Ad haec orationis incommoda accessit hebraismus, cuius idiomata passim refert, ita graece loquens, ut nihilo secius interim Hebraeum agnoscas. Alteram difficultatis causam arbitror, quod ob rerum inexplicabilium obscuritatem, non alia fit crebrioribus impedita salebris, aut altioribus interrupta voraginibus, adeo ut ipse relicto quod instituerat, exclamare cogatur: *O altitudo divitiarum.* Quid quod quaedam mysteria prudens sic attingit, ut ceu per transfennam duntaxat ostendat, pro temporum illorum ratione, proque captu eorum, quibus scribit, orationem attemperans. Noverat et viderat ille quaedam, quae nefas esset homini loqui, et novit quatenus esset opus lacte, quatenus cibo solido. Sciebat aetatum in Christo gradus, et quid cui foret adhibendum. Hoc consilio Petrus apostolus apud rudem concionem verba facturus de Christo, virum eum nominat, Deum tacet. Tertiam opinor, crebram ac subitam personarum mutationem, dum nunc Iudaeos, nunc gentes, nunc utrinque, modo credentes, modo incredulos respicit; alias infirmi, alias firmi, interim pii, interim impii personam sustinet. Quibus fit, ut lector velut in labyrinthis ac Maeandris quibusdam inextrica-

bilibus oberrans, nec unde fit ingressus satis videat, nec qua fit exitus. Ut mihi non minus vere quam eleganter Origenes Paulum ad similem faciat ei, qui hospitem in opulentissimi cuiuspiam principis palatium inducat, diversis viarum ambagibus, et conclavium secessibus perplexum, quaedam autem procul ostendat ex ditissimo opum thesauro, quaedam propius admoveat, quaedam videri nolit, saepe interim per aliud ingressus ostium, aliunde exeat, ut hospes ipse miretur unde venerit, ubi sit, aut qua fit exeundum. Agnovit hoc et Petrus apostolus, in epistola secunda testans, esse in Paulis epistolis quaedam intellectu difficilia, quae parum eruditi, parumque firmi depravarent ad suam perniciem. Nos difficultates has pro virili conati sumus amoliri, nisi quod quaedam Paulinae linguae adeo peculiariora sunt, ut aliquoties mutari non queant, velut haec: fides, gratia, corpus, caro, membra, spiritus, mens, sensus, aedificare, aliaque huius generis, quae ut prorsus mutari non debuerunt, ita quoad licuit emolliere studuimus. Sed jam ipsum audiamus Romanis Romano, imo omnibus crassius et explanatius loquentem.

VITA SANCTI PAULI

PER

DIVUM HIERONYMUM.

Paulus apostolus, qui ante Saulus, extra numerum duodecim apostolorum, de tribu Benjamin et oppido Judaeae Gischalis fuit, quo a Romanis capto, cum parentibus suis Tarsum Ciliciae commigravit, a quibus ob studia legis missus Hierosolymam, a Gamaliele viro doctissimo, cuius Lucas meminit, eruditus est. Quum autem interfuisset neci martyris Stephani, et acceptis a pontifice templi epistolis, ad persequendos eos, qui Christo crediderant, Damascum pergeret, revelatione compulsus ad fidem, quae in actibus apostolorum scribitur, in vas electionis de persecutore translatus est. Quumque primum ad praedicationem eius Sergius Paulus proconsul Cypri credidisset, ab eo, quod eum Christi fidei subegerat, sortitus est nomen Paulus, et iuncto sibi Barnaba, multis urbibus peragratis, revertensque Hierosolymam, a Petro, Iacoboque, et Iohanne, gentium apostolus ordinatur. Et quia in actibus apostolorum plenissime de eius conversatione scriptum est, hoc tantum dicam, quod post passionem domini vicesimo quinto anno, id est, secundo Neronis, eo tempore, quo Festus procurator Judaeae successit Felici, Romam vinculus mittitur, et biennium in libera manens custodia, adversus Judaeos de adventu Christi quotidie disputavit. Sciendum autem in prima satisfactione, necdum Neronis imperio roborato, nec in tanta erumpente scelera, quanta de eo narrant historiae, Paulum a Nerone dimissum, ut evangelium Christi in occidentis quoque partibus praedicaret, sicut

cut ipse scribit in secunda epistola ad Timotheum, eo tempore quo et passus est, de vinculis dictans epistolam: In prima mea satisfactione nemo mihi adfuit, sed omnes me dereliquerunt, non iis imputetur. Dominus autem mihi adfuit et confortavit me, ut per me praedicatio compleretur et audirent omnes gentes, et liberatus sum de ore leonis, manifestissime leonem propter crudelitatem Neronem significans. Et in sequentibus: Liberatus sum de ore leonis. Et statim: Liberavit me dominus ab omni opere malo et salvavit me in regnum suum coeleste, quod scilicet praesens sibi sentiret imminere martyrium. Nam et in eadem epistola praemisera: Ego iam immolor et tempus resolutionis meae instat. Hic ergo decimo quarto Neronis anno, eodem die, quo Petrus Romae pro Christo capite truncatus, sepultusque est in via Ostiensi, anno post passionem domini tricesimo septimo. Scripsit autem novem ad septem ecclesias epistolas, ad Romanos unam, ad Corinthios duas, ad Galatas unam, ad Ephesios unam, ad Philippenses unam, ad Colossenses unam, ad Thessalonicenses duas; praeterea ad discipulos suos, Timotheo duas, Tito unam, Philemoni unam. Epistola, quae fertur ad Hebraeos, non eius creditur, propter stili sermonisque distantiam, sed vel Barnabae, iuxta Tertullianum vel Lucae evangelistae, iuxta quosdam, vel Clementis, romanae postea ecclesiae episcopi, quem aiunt sententias Pauli proprio ordinasse et ornasse sermone. Vel certe quia Paulus scribebat ad Hebraeos, et propter invidiam sui apud eos nominis, titulum in principio salutationis amputaverat, scripserat ut Hebraeus Hebraeis Hebraice, id est, suo eloquio disertissime, ut quae eloquenter scripta fuerant in hebraeo, eloquentius verterentur in graecum, et hanc causam esse, quod a caeteris Pauli epistolis discrepare videatur. Legunt quidam et ad Laodicenses, sed ab omnibus exploditur.

IN
EPISTOLAM PAULI APOSTOLI
AD ROMANOS

PARAPHRASIS

PER

ERASMUM ROTERODAMUM.

CAPUT I.

PAulus ego ille e Saulo factus, e turbulento pacifi- 1
cus, nuper obnoxius legi mosaicae, nunc Mofi liber-
tus, servus autem factus Iesu Christi, haud quidem
perfuga, desertorve pristini instituti, sed accersitus ad
huius legationis munus, ac felicius segregatus, quam
eram, quum pharisaicae factionis propugnator, impie-
pius, et indocte doctus errarem, sed nunc demum ve-
re pharisaei dignus cognomine, quippe semotus sele-
ctusque ab ipso Christo ad obeundum negotium longe
praeclarius, nempe ad praedicandum evangelium Dei,
nec id sane novum, sed iam olim ab ipso promissum
prophetarum ipsius oraculis, quae nunc quoque ex- 2
stant in libris, non quibuslibet, sed sanctis inviolatae-
que fidei, de filio ipsius, qui in tempore natus est e
stirpe Davidica iuxta carnis infirmitatem, sed idem de- 3
claratus est aeterni Dei aeternus esse filius iuxta spiri-
tum omnia sanctificantem, declaratus autem cum aliis 4
permultis argumentis, tum praecipue ex eo, quod ipse
devicta morte, resurgens e mortuis, omnibus in ipso
renatis resurrectionis princeps et auctor factus est Iesus
Christus dominus noster, per quem nos non solum
hanc gratiam, quam legis observatio conferre non po-
terat, sumus assequuti, verum etiam apostolicam fun-

Tom. III.

Q

tionem, quo quemadmodum per alios apostolos inter Judaeos divulgatum est evangelium Christi, ita per me praedicetur inter gentes quascumque, non ut involvantur legis oneribus, sed ut sese fidei de Christo praedicatae submittant, et huic innitantur, non inani philosophorum sapientiae; de quarum gentium numero estis vos quoque, quantum ad genus attinet, caeterum adoptione adsciti in ius et cognomen Iesu Christi, ne iam sectarum aut regionum vocabula vos dirimant, quum communis sit omnium adoptio. Quotquot igitur estis Romae Deo cari, et a pristinis vitiis ad sanctimoniam vitae vocati, gratiam vobis opto pacemque, non quam mundus hic vulgato more solet precari, sed veram novamque gratiam, hoc est, gratuitum donum evangelicae fidei vere iustificantis, et per hanc penitus abolitis omnibus vitae praeteritae commissis, securae iam conscientiae pacem, stabilemque amicitiam cum Deo; quae duo non praestant vel humanae sapientiae vires, vel mosaicae legis observatio, sed omnibus proficiscuntur a singulari munificentia dei patris et huius filii domini nostri Iesu Christi. Atque in primis quidem gratias ago Deo patri, vestro omnium nomine, qui per filium Christum hoc vobis largitus est, ut qui antehac eratis increduli, nunc fides vestra celebretur, praediceturque toto terrarum orbe. Quae sane res pro meo erga vos amore non potest non esse gratissima. Testis enim est mihi Deus ipse pater, quem nunc solutus Mosis lege colo, non crassis et corporalibus ceremoniis, sed spiritu meo, praedicans evangelium filii ipsius; nam hic illi gratissimus est cultus, quod semper citraque omnem intermissionem mentionem vestri faciam in precibus meis, deprecans illum, si qua fieri possit, ut quod iam diu desidero, tandem aliquando contingat, ita volente Deo, ut prospero itinere feliciter veniam ad vos. Magno siquidem teneor desiderio videndi vos, non mei compendii gratia, sed ut muneris aliquid vobis impartiam, non Mosis crassum, sed Christi spiri-

tuale, quo magis etiam confirmemini in eo quod in-
 stituitis, sive ut melius dicam, ut mutua sit utrisque
 nostrum consolatio, dum et ipse vobis de vestra fide,
 et vos mihi vicissim de mea gratulabimini, atque ita
 fiet, ut exhortatio mutua vestram simul ac meam fidem
 corroboret fulciatque. Id quo minus fit factum hacten-
 nus, per me quidem haud quaquam stetit. Imo no-
 lim vos illud latere, fratres, mihi frequenter in animo
 fuisse vos invisere, verum ad hunc usque diem non li-
 quit per impedimenta, quae inciderunt. Ob hoc autem
 causae vos tantopere cupiebam invisere, ut inter vos
 quoque nonnihil fructus reportarem, quemadmodum in
 caeteris nationibus antehac feci. Neque enim hanc
 evangelii praedicandi operam, a Deo mandatam, huic
 aut illi genti proprie debeo, sed ut ille Deus est ex ae-
 quo omnium, ita Christi evangelium aequae ad omnes
 pertinet. Evangelium autem voco, iustificationem
 per fidem in Iesum Christum filium Dei, quem lex pro-
 misit et praefiguravit. Itaque non Graecis modo, ve-
 rum etiam barbaris, non sapientibus et eruditis tan-
 tum, sed rudibus quoque et illiteratis operam hanc de-
 beo, quisquis fuerit ille, qui non reiiciat et aversetur.
 Proinde quod ad me quidem attinet, gestit animus,
 et vobis, qui Romae agitis, evangelium praedicare.
 Nec enim hinc me deterret imperii romani maiestas,
 neque pudendam mihi duco functionem, si praedicem
 evangelium Christi. Nam ut impiis et incredulis res
 ridicula frivolaque videtur hoc evangelium, ita quis-
 quis crediderit, huic virtus est Dei efficax ad conferen-
 dam salutem, vereque tranquillandam conscientiam,
 quod *) nec Judaeorum traditiones, nec vestra philosophia
 opesve conferre queant. Ea vis quum aequae valeat
 omnibus, tamen ita ut iussit dominus honoris causa
 primum Judaeis oblata est, mox in Graecos et omnes
 orbis nationes propaganda per evangelii praecones, ut
 omnes pariter et suam agnoscerent iniustitiam, et Dei

Q 2

(*) Alia: quae.

quaerent iustitiam, five Sythae sint, five Britanni. Procul autem (*) abest a salute, qui aut morbum suum non intelligit, aut unde petendum sit remedium, ignorat.

17 Quum enim antehac aliis in rebus alii sitam esse iustitiam existimarent, nunc evangelio Christi palam sit omnibus iustitia, non Mofi, sed ipsius Dei, quae non sita sit in superstitioso cultu simulacrorum, aut legibus Judaeorum ceremoniis, sed ex fide contingat, dum agnoscunt homines, id nunc praestare Deum, quod olim ore prophetarum suorum promiserat. Quemadmodum et Abacuc praedixit: *Iustus*, inquit, *meus*

18 *ex fide victurus est.* Nam quum haecenus plerique mortales impune, ac ceu connivente Deo peccarint, nunc palam e coelo declarat iram suam, merito accensam, adversus omnes homines, quocumque modo impios et iniustos, etiam istos qui a mosaica lege sunt immunes, eo quod veritatem utcumque cognitam non accommodarunt ad pie sancteque vivendum, sed perseverarunt in vitiis, quumque plus saperent, quam vulgus hominum Deum ignorans, nihilo tamen minus impii

19 fuerunt illis. Totus quidem ut est Deus, humano ingenio cognosci nequaquam potest, caeterum quod in humanam cadit cognitionem, id illi sunt assequuti, quamquam hoc ipsum illi debent. Neque enim assequuti

20 fuissent, nisi Deus hoc illis aperuisset. Aperuit autem si non prophetarum libris, quibus Judaeis modo loquutus videbatur, certe totius huius fabricae mundanae miraculo. Quamvis enim invisibilis est ipse Deus, tamen intellectu conspicitur, velut in speculo relucens, in hoc mundo tam mirifice condito, ac tam mirifice administrato. Cuius licet initium aliquod praecesserit, et finis sequuturus sit, tamen ex huius opificio perspicitur conditoris virtus, quae nec initium ullum novit, neque finem est habitura, quin ipsius etiam divinitas, qua semper in seipso summus fuit, etiam ante (**)

conditum mundum, ne quid haberent, quod praetexant

(*) Aliae; enim

(**) Aliae addunt: ipsum

impietati suae. Etenim quum Deum esse cognoscerent, ²¹
haud tamen ut Deo honorem habuerunt, velut omnium
principi, neque gratias egerunt, velut omnium bono-
rum auctori, cui hoc ipsum scientiae ferri acceptum
oportuit, quo tuebant, sed inanis aura gloriae tur-
gidi vanique facti, frustrati sunt cogitationibus suis, ²²
et arrogantiae nebula obtenebratum est insipiens cor
eorum, atque hoc ipso stulti et indocti sunt facti, quod
se iactarent esse sapientes et eruditos. Vide autem quo ²³
caecitatis, quoque stultitiae deventum est. Adultera-
runt maiestatem immortalis Dei, adumbrata imagine
mortalis hominis, nec hominis modo, verum etiam
volucrum, quadrupedum et serpentum. Atque ob ²⁴
hunc prodigiosum Dei cultum passus est eos ire prae-
cipites, ut animi sui cupiditatibus obsequentes, eo pro-
laberentur turpitudinis ac spurcitiae, ut ipsi inter sese
dedecorarent corpora sua, probrisque afficerent. Nec ²⁵
iniuria in haec vitiorum portenta prolapsi sunt, qui
Deum cognitum ob animi fastum tam portentose cole-
rent, ut qui pro vero Deo mendacem et arte confictam
statuam adorarunt, ac praepostere res conditas vene-
rati sunt, colueruntque supra eum, qui condidit om-
nia, contumeliosi in Deum, qui solus laude ferendus
est, et hoc honoris solus apud homines meretur in omne
aevum, Amen. Has, inquam, ob causas offensus Deus, ²⁶
passus est eos prolabi in cupiditates foedas ac probro-
sas. Neque enim ipsi solum, verum etiam foeminae
illorum, oblitae sexus sui, naturalem foeminei corporis
usum mutaverunt in eum, qui praeter naturam est.
Nimirum exemplo masculorum, qui, ut dixi, relicto ²⁷
naturali usu foeminarum, mutuis cupiditatibus inter
iplos deflagrarunt, adeo ut mas in marem abominan-
dam turpitudinem patraret. Atque his modis contu-
melia in Deum admissa in ipsos recidit, dignum amen-
tiae praemium. Nam quemadmodum ipsis non est vi- ²⁸
sum, Deum cognitum agnoscere, praeque oculis ha-

bere, ita vicissim passus est eos Deus suis tenebris excaecatos, abire in mentem reprobam, idque eo usque, ut patrarent flagitia eiusmodi viris vehementer indigna; quamquam et alias omni genere scelerum operti, scortatione, avaritia, versutia, undique contaminati livore, caede, contentione, dolo, malitia, malis praeditis moribus, susurrantes, obrectatores, numinis osiores, feroces, superbi, fastuosi, scelerum inventores, parentibus immorigeri, expertes intelligentiae, incompositi, vacantes omni pietatis affectu, nescii foederis, immisericordes. Hi quum Deum esse sciant, eundemque summe iustum esse sciant, unde necesse sit eos, qui patrant eiusmodi flagitia, dignos esse morte, non solum ipsi committunt eadem, verum etiam aliis ea committentibus assentientes, indoctis peccandi fiunt auctores.

CAPUT II.

Nec ita magni refert, quod haec flagitia philosophi verbis detestantur, magistratus lege prohibent ac puniunt. Assentitur enim quisquis imitatur. Quas ob res nihil habes quo, te excuses, quisquis es hominum, qui tibi placens, alterum iudicas. Imo dum alterum iudicas, hoc ipso teipsum condemnas, quandoquidem iudex eadem committis, quorum nomine damnas alium. Quumque simili culpae sis obnoxius, in te ipsum pronuntias sententiam, dum in alterum pronuntias. Homini-
 2 bus imponi potest, horum iudicium fortassis effugies, qui coniecturas ac speciem veri sequentes, pronuntiant, caeterum arcana mentis non perspiciunt. At Deus, cuius oculis conspicua sunt omnia, non iuxta speciem, sed iuxta veritatem sententiam feret adversus eos, qui patrant eiusmodi flagitia, quae modo recensuimus.
 3 An tibi usque adeo blandiris, o homo; se putet appellari, quisquis sibi conscius est, dum iudicas eiusmodi

vitiis obnoxios, ut existimes effugere te posse iudicium Dei, quum ipse committas eadem, quumque tibi poenas det homo homini, te non daturum poenas Deo, et elaberis ab illius iudicio, quum tuum iudicium homines non possint effugere? An Dei lenitas tibi ipem facit impunitatis, et ob immensam et exuberantem bonitatem suam, quodque poenam differens multa roleret, tibi venit in contemptum, quasi vel ad commissa conniveat, vel faveat etiam maleficiis? Nec intelligis hanc divinam in te lenitatem, haud quidem impunitatem polliceri nocentibus, sed blande invitare ad poenitentiam ac resipiscentiam, ut beneficiis illius obrutus, incipias tandem tibi displicere. Caeterum tute Dei in te mansuetudinem ipse tibi vertis in cumulum damnationis tuae. Dum enim obstinata mente, quae nullis rationibus ad poenitentiam queat emoliri, Deum ad meliora provocantem adspernaris ac repellis, recondis et accumulās tibi thesaurum irae divinae. Quae etsi in praesentia sese nondum proferat, tamen aliquando sentietur, nimirum in tremendo illo die, quum iam consumpta lenitate, hoc severius afficientur suppliciis impii, quo contumacius reiecerunt ad meliora provocantem Dei mansuetudinem, quumque in conspectu omnium aperietur iustum Dei iudicium, qui nequaquam hominum more iudicabit, aut errans, aut favens, sed ut incorruptissimus et omnium conscius iudex, quique pro suis factis praemium reponet, alteris quidem vitam aeternam, nempe his, qui nunc freti promissis evangelicis perseverant in piis operibus, ambiuntque non caduca, vanaque vitae praesentis commoda, sed vitam in coelis aeternam, pro temporaria ignominia dabit sempiternam gloriam, pro contemptu honorem, pro neglecta corporis vita immortalitatem. Alteris rursus, qui perverse, contentiose, maluerunt iniustitiae, quam veritati obtemperare, digna factis merces erit, nimirum indignatio iraque divina, atque hinc afflictio animi-

que anxietas, eaque poena manet ex aequo mortales omnes, quicumque peccarunt, sed inprimis Judaeum et Graecum, ut primas teneant in poenis, quibus primum oblata est Dei benignitas. E diverso gloria, honor et pax, ex aequo rependetur omnibus, quicumque per fidem bene vixerint, sed inprimis Judaeo, I mox Graeco, deinde barbaris omnibus. Nec enim est apud Deum ullus personae respectus, quemadmodum apud homines iudices solent, sed is idem pariter et aequus est omnibus. Proinde quicumque peccaverunt ex leges, item peribunt, et quicumque lege accepta peccaverunt, per legem iudicabuntur. Neque enim satis est audisse legem, ut iustus habearis apud Deum, ne quid hoc nomine tibi blandiaris, Judaeae, sed qui factis ac moribus legem exprimunt praestantque, ii denique iudice Deo iusti habebuntur. Amplectitur Deus, approbatque benefacta, etiam si nulla sit lex, et magis averfatur eos, qui quum legem habeant, legi non obediunt, quamquam nullis omnino deest lex. Etenim quum nationes a lege mosaica alienae, ultro naturae ductu, quae lege iubentur, faciunt, quamvis nullo legis mosaicae praescripto moneantur, tamen ipsi sibi legis vice sunt, propterea quod rem legis exprimunt, non tabulis, sed ipsis mentibus insculptae, et quidquid apud eos, qui sub lege vivunt, geri solet apud tribunal, hoc in istorum pectore geritur, dum pro te, aut adversum te testimonium dicit conscientia, dumque altercantes inter se cogitationes, vicissim accusant ac defendunt. Secundum haec igitur iudicabit illos Deus olim, quum quod nunc occulte fit in praecordiorum latebris, tum propalam fiet sub oculis omnium, pronuntiante eo, cui nihil est occultum. Verum hoc iudicium aget Deus per Christum filium, nunc dominum ac servatorem, olim iudicem futurum totius humani generis. Atque haec quidem evangelii, quod vobis praedico, pars est, ne quis fabulam aut somnium esse pu-

tet. Quid est igitur, quod tibi legis nomine placeas, 17
 Judaeae? En tu Judaei cognomento tibi placens, ac le-
 gis a Deo proditae privilegio fretus, Deum velut au-
 ctorem tuae religionis iactas, cuius animum volunta- 18
 temque scias ex sacris literis ab eo profectis, ac magi-
 sterio legis edoctus, ut non solum ipse dignoscas, quae
 fugienda, quae expetenda sint, quaeque in bonis prae-
 cipua, verum etiam confidas te caecis esse ducem posse,
 ac praelucere iis, qui in tenebris versantur, hoc est, 19
 doctorem esse posse stultorum, atque eruditorem pa- 20
 rum sapientium, quod hoc tibi praestiterit lex, ut for-
 mam, vitaeque praescriptum, ac veri normam teneas,
 num ob id in evangelii gratia ethnico praefendus es?
 Non opinor, imo lex facit, ut deteriolem etiam cau- 21
 sam sis habiturus apud tribunal Dei, nisi secundum le-
 gem, de qua gloriaris, vitam institueris. Itaque sci-
 entia, quam iactas, in te retorquetur. Quid enim
 mihi te iactas, legis ostentator, qui alterum doces, te-
 ipsum non doces, qui praedicas non esse furandum,
 ipse furtum committis, qui denuntias vitandum esse
 adulterium, ipse committis adulterium, qui simulacro-
 rum cultum execraris, ipse sacrilegio pollueris, qui de 22
 lege Deo auctore data temetipsum apud homines iacti-
 tas ac venditas, idem transgrediendo legem, Deum
 legis auctorem dedecoras ac dehonestas, et unde tibi
 gloriam aucuparis apud alios, hoc illi vertis in pro-
 brum, cui soli omnis debetur gloria? Quid enim est 23
 istud aliud, quam dehonestare Deum, quod quidem in
 te est, nam ad ipsum nulla pervenit ignominia? De 24
 talibus enim et olim questi sunt sacri vates, nomina-
 tim autem Esaias et Ezechiel. Nomen, inquit, Dei
 per vos male audit, ac probris afficitur, et ignominio-
 sum habetur vestra culpa inter gentes idolis deditas,
 dum Dei legisque titulo gloriantes, impie vivitis. Ne- 25
 que enim satis est Judaeum esse natum, aut in Judaeo-
 rum religionem cooptatum esse, sed eatenus profue-

rit tibi circumcisio, si id praestes, cuius gratia data est circumcisio, sique vita praestes, quod ceremoniis profiteris. Alioqui si legem transgrederis, nihil conferet circumcisum esse, quum apud Deum perinde
26 sit, quasi praeputium habeas incircumcisum. Iam quemadmodum tibi circumcisio vertitur in praeputium, nisi reliqua item legis edicta praestes, quae ad bonos mores faciunt: Ita nihil oberit ethnico praeputium, imo pro circumciso habebitur ipsi Deo, si ignoratis et neglectis legis ceremoniis ea praestet, in quibus summa legis finisque fitus est, videlicet integram puramque vitam, sique Christo, qui legum omnium est summa, fidat et obtemperet. Imo non solum aequabitur tibi hac in parte, quin etiam praefereatur, ut hoc ipso te melior habeatur, quod circumcisionem nesciat, ideoque huius innocentia damnabiliorem ostendet tuam impietatem, quod is alienus a legis professione, legis tamen finem ac mentem vita exprimat, quum tu verbis ac syllabis legis innitens, et circumcisionis nota legem professus, violes id, quod est totius legis caput, Christo reclamans. Apud Deum, qui non ex corporeis notis, sed animi pietate iudicat, Iudaei nomen amissisti, nisi Iudaei professionem praestiteris. Neque enim Iudaeus est, quisquis manifestam Iudaeismi notam corpore circumfert, neque hic circumcisus est, quisquis praeputii pelliculam habet amputatam, sed is demum Iudaeus est, qui intus et in animo Iudaeus est, quem
29 ille solus inspicit, et hinc aestimat omnes. Is demum circumcisus est, qui cor habet circumcisum potius quam genitale membrum, non saxo insculptis literis fretus, sed spiritu ac mente legis. Etenim cui caro est tantum circumcisa, apud homines quidem ut Iudaeus gloriari potest, caeterum quem animus a vitiis purgatus, et pronus in Christum vere Iudaeum reddidit, ut fraudetur sua laude apud mortales, certe Deus hunc agnoscit et approbat, cuius calculo comprobari solida felicitas est.

CAPUT III.

Sed dixerit hic quispiam, si summa rei pendet a pietate vitae et innocentia morum, ac fide in Christum, quid igitur reliquum sit Judaeo, quo praecellat ethnicum, aut quid omnino retulit circumcisum fuisse, si pietas et fides aequat circumcisum et incircumcisum, imo si circumcisio, Judaei peccantis causam facit deteriorem? Quod ad evangelii gratiam attinet, nihilo potior est Judaeorum quam gentium conditio. Attamen aliquo respectu magni refert omnino, iudaicae gentis esse. Primum enim hoc nomine iure illis gloriari licet, quod his proprie commissa sunt verba Dei, sive quod his peculiariter lex et prophetiae proditae sunt, sive quod his solis Deus loqui dignatus est. Primum magnificum est, hoc honoris habitum fuisse a Deo ei genti, deinde multo praeparatior videtur ad fidem evangelicam, qui legis promissa tenet, et vero prior est, qui veri tenet imaginem. Siquidem Mosi lex et prophetarum oracula gradus est ad evangelicam Christi doctrinam. Neque enim credentibus officit, si nonnulli literis legis male addicti credere noluerunt evangelio. Num istorum incredulitas fidem divinorum promissorum redditura est irritam, ut hominum more offensus pacta rescindat, et nulli praestet, quod omnibus ex aequo promissum est? Absit hoc, quin potius ita futurum est, ut nemini non praestetur promissum, nisi qui reiecerit oblatum, ut iam promissoris fidem incusare non possit, ut appareat Deus verax, qui quum mentiri nesciat, paratus sit exsolvere, quidquid est pollicitus. Caeterum mendacium ab ipsis hominibus proficisci, qui suapte culpa frustrantur promissis Dei. Deus nec falli potest nec fallere. In hominem utrumque competit, quatenus homo est. Nam Dei fidem certissimam esse testatur et psalmus mysticus David: Ut in dictis, in-
quiens, tuis appareas iustus et verax, et ipsa re vincas,

quoties ut vanum pollicitatorem te incusabunt homines, suspicantes fore, ut ob meum scelus non praestes, quod genti Davidicae pollicitus es. Merebar ipse frustrari promisso, sed refert tamen fidem ac veritatem tuam ita commendatiorem ac testatiorem fieri mortalibus meo peccato, si conspexerint te ne tanto quidem ad-

5 misso offensum vertisse sententiam. At hic alicui forsitan in mentem venerit, si Dei iustitia commendatior spectatiorque redditur hominum iniustitia, quid sentiendum est? Deum iniquum esse, qui velit existere peccatum, quo magis elucescat sua iustitia? Iam enim non meis, sed impiorum hominum verbis loquor. Sed absit, ut haec cogitatio pio homini unquam in mentem veniat. Alioqui quo pacto Deus erit iudex sum-

6 mus huius mundi, si iniquus est? Nam si id a Deo procuratum est, ut ego sim mendax, quo per meam mendacitatem veritas illius reddatur illustrior, meumque probrum cedat in gloriam illius, cur mihi peccatum meum imputatur, ac non potius ita cogitamus, quemadmodum maledici nos calumniantur, sic interpretantes, quasi nos ita loquamur, *faciamus mala, ut hinc eveniant bona*, siquidem per nostram iniustitiam commendabilior facta est Dei iustitia. Sed procul aver-

7 tat Deus hanc cogitationem a piis animis. Nam isti iure meritoque damnantur ob incredulitatem, quoniam ut Deo non possunt imputare peccatum suum, cuius ipsi sua sponte sunt auctores: ita nihil gratiae debetur eis, si quod illi suo vitio peccant, Deus sua bonitate

8 vertit in gloriam suam. Sed ut ad rem redeam, quid dicemus? Num Iudaei potiores sumus ethnicis? Nequaquam. Sane quantum ad evangelii gratiam attinet, etiamsi praerogativa mosaicae legis videamur priores. Iam enim argumentis docuimus, Iudaeos

10 pariter et Graecos omnes culpae obnoxios esse. De gentibus quidem manifestius est, quam ut negari possit. De Iudaeis autem testantur et ipsorum psalmi. Sic

enim scriptum est psalmo XIII. *Non est iustus 11*
quisquam, non est qui intelligat aut exquirat Deum, 12
omnes defecerunt, pariter inutiles facti sunt, non est
qui exerceat probitatem, non est, inquam, vel unus.
 Iterum psalmo V. *Sepulchrum apertum est gaitur eo- 13*
rum, linguis suis ad dolum usi sunt, venenum aspidum
sub labiis eorum. Atque item psalmo IX. *Quorum os 14*
exsecratione et amarulentia plenum est. Et his consen- 15
 tiens Esaias Cap. LIX. *Veloces pedes illorum ad effunden- 16*
dum sanguinem, contritio et calamitas in viis eorum,
et viam pacis non cognoverunt. *Non est timor Dei 17*
sub oculis eorum. Neque causari licet, haec ad Iu- 18
 daeos non pertinere, quum palam sit, quidquid lex lo- 19
 quitur, ad eos potissimum attinere, quibus ea data est,
 et ob hoc habet magis obnoxios. Atque id sane non alio
 consilio factum est, nisi ut ex aequo mortalibus omnibus
 os obstruatur, totusque terrarum orbis declaretur pariter 20
 obnoxius Deo, quando nec Mosi lex iuxta literam obser-
 vata quemquam omnino mortalium potest iustum et in-
 nocentem reddere iudicante Deo, cui nisi iustus sis, fru-
 stra hominibus habere iustus. Sed dixeris: Quis igitur
 usus legis, si per hanc non contingit homini iustitia?
 Certe in hoc profuit, quod per eam suum quisque
 peccatum magis agnoscit. Est nonnullus ad sanita-
 tatem gradus, morbum suum intelligere. Porro sicut 21
 legis partes erant antehac, proderet peccatum homi-
 num prius minus evidens, ita nunc per evangelium de-
 clarata est iustitia, quae mosaicae legis adminiculo non
 egeat, tamen testata est eam lex et prophetae. Iustitia, 22
 inquam, non legalis, sed Dei, idque non per circumcisio-
 nem aut iudaicas ceremonias, sed per fidem ac fiduciam
 erga Iesum Christum, per quem unum vera iustitia con-
 fertur, non Iudaeis modo, aut his, aut illis nationibus, sed
 citra delectum omnibus et singulis, quicumque illi fidem
 habuerint. Sicut enim communis est omnium mor- 23
 bus, et omnes pariter huc reciderunt, ut apud Deum

de sua iustitia gloriari non possint, ita eodem e fonte
24 petenda cunctis iustificatio, quae quidem haud repen-
ditur, ceu debita merces observatae legis mosaicae, five
etiam naturae, sed gratis donatur beneficentia divina,
non per Mosen, sed per Iesum Christum, cuius sangui-
25 ne redempti sumus a tyrannide peccati. Erat quidem
olim Iudaeis suum propitiatorium, videlicet umbra ty-
pusque futuri. Caeterum hunc omnibus nunc verum
propitiatorium esse declaravit, quo prius nostris com-
missis invisus, nunc reconciliemur Deo, non per san-
guinem pecudum, velut apud Iudaeos, sed per ipsius
Christi sacrosanctum sanguinem, omnia omnium crimi-
na diluentem, hoc pacto declarans hominibus suam iu-
sticiam, dum ita per filium superioris vitae condonat
errata, ut nolit eos posthac in vitia recidere. Nec
ideo condonat, quod illi meruerint, sed quod ipse pro-
miserit. Nec ideo passus est huc usque peccantes ho-
mines, quod illorum vitia vel nesciret, vel probaret, sed
ut hoc praefinito tempore palam faceret suam iusticiam,
ut appareat, ipsum esse natura vereque iustum ex sese, et
unicum humanae iustitiae auctorem, idque promiscue
omnibus quicumque fidem habuerint evangelio Iesu
27 Christi. Dic igitur Iudaeae, ubi gloriatio tua? Nimi-
rum adempta est tibi, posteaquam divina voluntas omnes
orbis nationes aequat in negotio evangelii. Defertur
et gentibus salus ac iustitia. At per quam tandem legem?
Num veterem illam mosaicam, quae ceremonias prae-
scribit? Nequaquam, imo per novam legem, quae nihil
28 exigit nisi fidem erga filium Dei. Existimamus enim,
id quod res est, posthac quemvis hominem per fidem iu-
sticiam consequi posse, etiamsi mosaicae legis praescri-
pta non servet. Lex illa peculiaris erat genti iudaicae,
verum hoc beneficium evangelicae gratiae ab ipso Deo
29 proficiscitur in universos. An vero Deus Iudaeorum
tantum Deus est? Nonne idem aequae et gentium Deus
est? Dubium non est, quin ex aequo communis sit gen-

tium ac Iudaeorum. Porro *) quum unus idemque 30
 fit omnium Deus, par est et donum illius omnium esse
 commune. Itaque non est alius, qui iustificat circum-
 cisum, a fide legis servatorem promittentis, ad fi-
 dem evangelii promissum exhibentis traducens, alius
 qui iustificat incircumcisum, a cultu simulacrorum ad
 communem fidem vocans. Verum hic dixerit Iudaeus 31
 quispiam: Quid ais Paule? Si verum est quod ais,
 omnia nunc per fidem praestari, Mofi legem prorsus
 otiosam et inutilem facis Iudaeis. Bona verba. Imo
 adeo non abolemus legem, aut labefactamus, ut eam
 etiam confirmemus, stabiliamusque, id praedicantes
 factum, quod lex futurum promiserat, eumque nun-
 tiantes, in quem ceu scopum summa legis spectabat.
 Neque enim id aboletur, quod in meliorem reparatur
 statum, non magis quam si defluentibus arborum flo-
 ribus succedat fructus, aut umbrae succedat corpus.

CAPUT IV.

Alioqui si quis hunc legis mosaicae statum, ut nunc 1
 est crassae et carnalis, mordicus tenere pergat, et hu-
 ius fiducia caeteris salutis adipiscendae spem ostendat,
 huic ego proponam non quemvis Iudaeum, sed ipsum
 Abraham circumcisionis principem, quo stirpis auctore
 praecipue gloriatur et iactat sese gens universa Iudaeo-
 rum. Quamquam is quidem, quod ad carnalem attinet
 cognationem, sic Iudaeorum pater est, ut non minus ta-
 men pater sit omnium, quicumque illum fidei similitudine
 referunt, hoc est, animi imagine reddunt, non corpo-
 ris. Nam circumcisio, quae, ut dixi, primum prodita
 est in Abraham, totius mosaicae legis ceu pignus est
 ac signaculum, et, ut ita dicam, peculiare symbolum,
 quo Iudaei, Iudaei sunt. Dispiciamus igitur, quid is sit
 consequutus, et qua ratione sit consequutus. Primum 2
 enim huic contigisse iustitiae laudem testantur divinae
 literae. Quod si ea laus illi contigit ex circumcissione,

(*) Alia: Siquidem.

aut caeteris huiusmodi, quae Mofi lex praescribit observanda, habet ille quidem quod gloriatur, verum apud homines, non item apud Deum. Quare apud homines? Nimirum quod ex rebus corporeis, de quibus homines iudicant. Quare non apud Deum? Quia non ex commendatione fidei, quae nos Dei commendat oculis. Sed Abraham consequutus est iustitiae laudem apud ipsum Deum, Igitur non ex observatione praescriptorum legis eam est consequutus, sed ex eadem fide, per quam nunc omnibus Judaeis simul et gentibus est laus eadem ambienda, videlicet vere filiis Abrahae.

3 Non habeant pondus quae dico, nisi id clarissime sacrae literae pronuntiant. Sic enim legis in libro Geneseos capite XV. *Credidit Abraham Deo, et ea credulitas imputata est illi ad iustitiam.* Promiserat Deus posteritatem stellarum numero parem ei, cui et uxor esset sterilis, et nullus adhuc haeres exstitisset. Ille nihil cunctatus fidem habuit pollicenti, non considerans quale esset quod promittebatur, sed quis esset promissi auctor, statimque ob fiduciae meritum iustus est habitus, non ex circumcisione, quam nondum acceperat, sed ex credulitate, et habitus est utique non apud homines, sed apud Deum, quo uno teste hoc negotii tum agebatur, et a quo illi hoc imputatum est ad iustitiam, quum legis mosaicae iustitias

4 non praestitisset. Nam imputari, sive acceptum ferri, proprie dicitur, quod re persolutum non est, sed tamen ex imputantis benignitate pro soluto habetur. Quod si ipse Abraham patriarcha non assequutus est iustitiae laudem merito circumcisionis, sed ante circumcisionem commendatione fidei, quid est, quod legis suae ceremoniis fidat Judaeus, cui lex haec ad tempus est data? At multo minus ethnicus, cui lex ea data non est. Nam Judaeo, legis ceremoniis obnoxio, si quid praemii rependitur observanti legem, velut ex pacto debitum rependi videtur, potius quam ex conferentis favore. Rursum si quid poenae infligitur non observanti,

ti, ipsius merito infligitur. Siquidem ut accipit di-
 mensum suum servus, qui pensum operis absolvit, ita
 flagris emendatur, qui officii sui non meminit. Cae- 5
 terum gentibus, quae legis ceremonias nesciunt, aut
 Judaeis etiam, qui a legis servitute ad Christi fidem de-
 sciscunt, nec iam operantur, velut ex praescripto, sed
 pure simpliciterque fidunt illi, qui gratis perfectam iu-
 stitiam confert, etiam impiis, quorum universa scelera,
 sua morte sustulit, his, inquam, ad exemplum Abrahae
 fides hoc praestat, ut pro iustis habeantur nulla legis
 observatae commendatione, sed solius fidei, ad quam
 nemo cogitur, sed invitantur omnes, ut voluntatis fit,
 non servitutis, quod in Christum credimus, gratiae, non
 debiti fit, quod in iustorum numerum per illum asserimur.
 Pro nobis facit et David ille propheta regius et rex pro- 6
 pheticus, prima secundum Abraham iudaicae gentis glo-
 ria, et in quo nobis praecipue promissus est Christus,
 unicus iustitiae nostrae fons. Nam is psalmo XXXI.
 ad eundem modum describit hanc, quae nunc per evan-
 gelium aperitur, hominis beatitudinem, ut declaret eam
 non contingere ex mosaicae legis operibus, ceu debi-
 tam, sed ex beneficentia divina, qua ad Christi fidem
 trahimur. *Beati, inquit, quorum remissae sunt ini-* 7
quitates et quorum obiecta sunt peccata. Beatus vir, 8
cui non imputavit dominus peccatum. Audis remitti
 iniquitates, adversus legem mosaicam commissas. Au-
 dis obtegi peccata adversus naturae legem patrata. Au-
 dis nullum omnino peccatorum genus imputari, iam
 beatitudinem adepto per Christum, et tamen nulla fit 9
 usquam legis observatae mentio. Non est igitur, quod
 hanc beatitudinem a David descriptam, aut iustitiae
 laudem Abrahae tributam, Iudaei, velut horum posteri,
 proprie sibi vindicent, exclusis gentibus. Alioqui il-
 lud mihi respondeant: Felicitas haec promissa utrum
 ad eos tantum pertinet, qui circumcisi sunt, et ob hoc
 legi obnoxii, an ad eos quoque, qui nec circumcisio-
 nem norunt, nec legis ceremonias? Certe fatentur

ipsi, Abrahae fidem imputatam fuisse ad iustitiam. At-
 qui ab hoc quum sit totius gentis iudaicae caput, iuxta id
 reliquum genus oportebit aestimari. Neque enim par-
 fuerit nepotes sibi vindicare ius, quod in generis aucto-
10 re non fuerit. Constat iustum esse dictum Abraham,
 sed illud expediant, quam ob causam dictus sit, num ob
 amputatam praeputii pelliculam, an potius ob fidem,
 citra ullam circumcisionis commendationem? Palam
 est ob circumcisionem iudaicam illi non contigisse iu-
 stitiae laudem, quum id temporis nec esset adhuc cir-
 cumciscus, nec iussus circumcidi. Prius credidit ex suo
 femine nasciturum Christum, per quem beatitudinem
 hanc et paternam iustitiae laudem assequerentur omnes
 gentes, et ob hanc credulitatem iustus est habitus.
11 Deinde accessit circumcisio, non quae iustitiam confer-
 ret, sed quae symbolum quoddam ac nota foret apud
 homines, non apud Deum, qua dignoscerentur esse filii
 eius, qui Deo credidisset nondum circumciscus, atque incir-
 cumciscus etiamnum, sola tamen fide Deo placuisset.
 Si circumciscus credidisset, ac iustus esset appellatus, vi-
 deri poterat huius nominis felicitas ad solos circumci-
 sos pertinere, nunc contra priusquam circumcidi iussus
 esset, fidei commendatione iustus est pronuntiatus.
12 Successit autem circumcisio, non ut iustitiae parens,
 quae iam contigerat, sed partim ut typus quidam verae cir-
 cumcisionis, hoc est, innocentiae sequuturae in iis, qui
 credituri essent Christo, quae circumcisio non filice per-
 agitur, glandis pelliculam resecante, sed spiritu, pravas
 cupiditates omnes ab animo recidente, partim ut signacu-
 lum quoddam ac pignus, quo certa esset Abrahae huius
 promissi fides, non continuo praestandi in Isaac, qui
 Christum adumbrabat duntaxat, sed suo tempore ex-
 hibendi in filio Dei, atque ita demum Abraham, pri-
 mum exemplum fidei, intelligeretur pater omnium, qui
 ipsius imitatione crederent Christo citra ullam carnalem
 circumcisionem, et quemadmodum illi fides fuit impu-
 tata ad iustitiam, ita his quoque ceu germanis ac legi-

timis Abrahae filiis imputaretur fides ad iustitiam. Atque ita sit gentium pater, ut tamen Judaei non excludantur, si modo non hoc tantum nomine sibi placeant, quod ab Abrahae circumcisi stirpe ducant genus, nota duntaxat corporis cognationis argumentum circumferentes, sed multo magis fidem illam exprimentes, qua nondum circumcisu Deo habitus est iustus. Nullum enim certius argumentum liberos non spurios parentibus suis asserit, quam paternarum virtutum aemulatio. Quum enim homines abdicent ex se prognatos, suosque negent esse liberos, qui degenerant a moribus ingenioque maiorum, multo magis Deus hac nota nothos a legitimis filiis discernet. Porro quemadmodum Abraham non promeritus est hoc observatione legis mosaicae, quae nondum erat prodita, nec merito circumcisionis, quam, ut dictum est, nondum acceperat, ut eum Deus tam magnificis promissis honoraret, pollicens fore, ut totius orbis dominium ad ipsum aut posteros illius haereditate deveniret, sed fidei commendatione, qua iusti cognomen meruit: Ita non est, quod Judaei sperent huius pollicitationis divinae ius, solo circumcisionis, aut legis titulo ad sese perventurum. Nec enim alia ratione propagari potest in posteros, quam qua primum partum est ipsi generis auctori. Nam si quibuscumque sub lege mosaica nasci contigit, ad hos legis titulo pertinet Abrahae posteris promissa orbis haereditas, videtur irrita facta Dei fides, et inanis esse pollicitatio, quum constet legis beneficio non contingere cuiquam, quod Deus promisit Abrahae. Tantum enim abest, ut Mosi lex tam eximiam felicitatem praestare possit, ut iram magis et indignationem inducat aeterni numinis, dum gravioris offensae ministrat occasionem. Fides contra, ex impio iustum reddit. Neque enim illic est haereditas, quae filiis debetur, ubi offensae sunt, et indignatio. Quod si roges, quomodo lex iram magis conciliet, quam iustitiam, dicam: Reum agere non potes, nisi prius lege lata poenam denunties.

16 Porro lex mosaica plurima praelcripsit de circumcissione, de sabbatis, de neomeniis, de ciborum discrimine, de morticinis, de suffocatis, de sanguine, de lotionibus, quae omnia sunt eiusmodi, ut observata non conferant salutarem illam iustitiam, et tamen qui transgrediatur, reus fit, poenaeque obnoxius. Lex autem haec quoniam non alligat, nisi Judaeorum gentem tantum, et Abrahae promissa est haereditas omnium gentium, non potest per legem carnalem, Dei promissum ad omnes pervenire. Consequitur ergo, ut ex fide contingat haereditas, ut res gratiae et favoris, non debiti videatur. Atque ita constabit fides promissi divini, quo posteris omnibus Abrahae, spes huius felicitatis ostensa est. Posterios autem voco, non eos qui duntaxat per legis cognationem ad Abraham pertinent, sed multo magis qui fidem parentum exprimunt. Par est enim, ut plus habeat momenti cognatio fidei, per quam ille promissum meruit amicus Dei factus, quam cognatio legis, quae offensas gignit, et reos facit. Stulte igitur Judaei hoc patre ceu peculiari gloriantur, quum is fit pater omnium nostrum, quicumque ex quacumque natione profecti Christi fidem amplectimur. Quemadmodum testatur et ipse Deus Gen. XVI. quum adaucto nomine, et pro Abram dicto Abraham ait: *Patrem multarum gentium constitui te.* Certe verum fit oportet, quod loquutus est Deus. At qui tandem pater erit multarum gentium Abraham, si is ad unicum circumcisorum nationem pertinet? Imo sicut Deus communis est omnium sibi fidentium, ita voluit Abraham, qui Dei typum gerebat, ut Isaac Christi, esse patrem non huius aut illius nationis proprium, sed communem omnium, quas illi fidei affinitas copulasset. Non potuit autem Abraham falli credulitate sua, quandoquidem filius est illius promissis, qui non solum effoetis dare potest foecunditatem, verum etiam mortuis vitam reddere, adeo

ut postea iussus occidere filium unicum Isaac, in quo uno spes omnis posteritatis erat sita, nihil tamen ad- dubitarit de fide promissoris, a quo sciebat illum in vi- tam posse revocari, et ea quae mortalium opinione prorsus nihil sunt, perinde quasi sint aliquid, ad hanc felicitatem adsciscere. Judaei sibi videntur vivere, vi- dentur aliquid esse, gentes ceu mortuos, et nulla bona re dignos abominantur, at his plus praestat Dei voca- tio, quam Judaeis sua cognatio. Ac sane digna erat 18 favore, tam solida, tamque firma senis fides, qui pol- licente Deo fretus, de his rebus certam spem conce- pit, de quibus iuxta naturae vires nulla erat spes, agno- scens ac re testans promissoris tum fidem, tum omni- potentiam. Nec dubitavit quum ipse esset effoetus, et uxorem haberet sterilem, se tamen fore patrem mul- tarum gentium, ac posteritatis auctorem tam numero- sae, ut stellarum multitudinem posset aequare, quod Deus educto in agrum quum ostendisset coelum innu- merabili stellarum densitate differtum, dixit: Quam hos ignes numerare non potes, tam erit innumerabilis posteritas ex te proditura. Id quum haud quaquam 19 probabile aut simile veri tum videretur ob aetatis im- becillitatem, tamen infirmus licet viribus corporis, non infirmabatur fidei vigore, nec diffidentium more cir- cumspicere coepit argumenta, quibus hoc aut fieri possit, aut non fieri, neque respexit corporis vires iam effoetas, et ad generandum invalidas, ut qui iam accederet ad annum centesimum, nec consideravit ae- tatem uxoris, cui et ipsi iam per aetatem emarcuerant membra muliebria, ut etiam si ipse gignendi viribus nondum fuisset defectus, tamen illa ferendo utero es- set inhabilis. Nihil, inquam, horum venit in mentem, 20 nihil diffusus est, nihil haesitavit, sed toto pectore fre- tus promissis Dei, et tam fide robustus, quam corpore invalidus, de sua virtute desperans, de promissoris virtute certissimam spem obtinuit, atque hac in re nihil

sibi vindicans, totam gloriam ac laudem uni Deo
 21 transcripsit, quem sua tam inconcussa fiducia simul
 et veracem testatus est, qui nollet quemquam fallere,
 et omnipotentem, qui praestare posset quidquid esset
 pollicitus, quantumlibet illud humanas vires excede-
 22 ret. Hac gloria potissimum delectatur, qui nostris
 23 officiis nusquam eget, atque ob id imputatum est
 Abrahae ad iustitiam, ut inquit divina scriptura. Ne-
 que vero id unius Abrahae gratia scriptum esse arbi-
 trandum est, quod fides illi sit imputata ad iustitiam,
 neque enim hoc tantum agit divina scriptura, ut Abra-
 24 hae gloriae consulatur, sed ut nobis Abrahae nepoti-
 bus paretur exemplum, et perspicuum fiat universis,
 ut quemadmodum Abraham *) fiduciae commenda-
 tione, citra legis patrocinium aut adminiculum asse-
 quutus est, ut apud Deum iustus haberetur, ita nobis
 hoc nequaquam a legis observatione petendum esse. Ille
 iustus dictus est, quod credidit Deo. Nobis non aperit-
 tur alius ad iustitiam aditus, nisi ut credamus et ipsi
 in eundem Deum, qui quod Abrahae pollicitus est in
 typo Isaac, id nobis praestitit in Christo Iesu domino
 nostro, quem suscitavit a mortuis, declarans non fru-
 25 stra credidisse Abraham, eum esse, qui vitam daret et
 mortuis, et ea quae non sunt, perinde revocet, quasi
 sint. Christo igitur non Mosi iustitiam et innocentiam
 nostram acceptam feramus oportet, qui sponte sese tra-
 didit in mortem, ut gratis per fidem nostra dilueret
 commissa, atque idem revixit excitatus a mortuis, ut
 a mortuariis factis abstineremus, neque posthac pecca-
 remus, ea rursus committentes, ob quae ille mortem
 oppetisset. Mortuus est, inquam, ut in nobis cul-
 pam occideret, et resurrexit a mortuis, ut prius per
 illum mortui pristinis culpis, mox una cum illo et per
 illum resuscitati in novam vitam, deinceps iustitiae
 vivamus, quam illius beneficio accepimus.

CA-

 (*) Alia addit: *firmac.*

CAPUT V.

Etenim quum sola peccata simultatem pariant inter **1**
 Deum et homines, posteaquam ex impiis et peccatori-
 bus iusti facti sumus, idque nec per legem mosaicam,
 quae magis augebat offensas, nec factorum nostrorum
 merito, sed ad exemplum patris nostri Abrahae, com-
 mendatione fidei reconciliati sumus Deo patri, cui et
 Abraham amicus est factus fidei merito, idque non per
 Mosen, sed per filium Dei unicum, dominum nostrum
 Iesum Christum, qui noxas nostras suo sanguine di-
 luens, et morte sua, Deum nobis ante ob commissa **2**
 nostra infensum, reconcilians, aperuit nobis aditum,
 ut intercedente fide, citra legis aut circumcisionis ad-
 miniculum ad hanc evangelii gratiam perduceremur.
 In qua quidem fide firmi stamus, neque stamus solum
 animis alacres et erecti, verum etiam gloriamur, non
 modo nobis pacem esse cum Deo, verum etiam spem
 certissimam ostensam, fore ut per fidei perseverantiam
 fruamur aliquando gloria Dei. Nec invidemus Ju-
 daeis, si de sua circumcissione gloriantur. Non poeni- **3**
 tebit nos fidei nostrae, quae fructum adfert tanto ube-
 rior, neque gloriae nostrae, cuius spe interim ful-
 cimur et erigimur. Ea si nondum apparet, et si ad
 hanc multa ferendo perveniendum est, tamen has ipsas
 etiam afflictiones interim nobis gloriae laudique duci-
 mus, quas et glorioso titulo patimur, quaeque ad im-
 mortalitatem viam aperiunt. Siquidem et novum istud **4**
 exemplum a Christo sumimus, et eximiam doctrinam
 ab eodem accepimus, quod tolerandis malis, corrobo-
 ratur tolerantiae virtus, tolerantia velut aurum igni
 reddimur Deo et hominibus spectatiores ac probatio-
 res. Rursus quo pluribus malis fuerimus probati, hoc
 firmior praemii spes nobis nascitur. Neque vero peri- **5**
 culum est, ne ea spes nos fallat aut destituat, ut apud

R 4

impios pudeat credidisse, quandoquidem iam nunc certissimum pignus et arrhabonem tenemus, miram et inauditam Dei caritatem erga nos, quae non solum exhibita est foris, verum etiam abundantissime impressa est cordibus nostris, quae nos illum redamare compellat, idque per spiritum sanctum, qui pro frigida legis litera
6 datus est nobis, velut arrha promissi. Nisi enim summa quadam pietate nos adamasset Deus, nunquam huius unicus filius Iesus Christus volente patre descendisset in terras, et assumpto mortali corpore, mortem pro nobis oppetisset, praesertim quum id temporis adhuc imbecilles essemus, cupiditatibus nostris obnoxii, quas lex irritare poterat, coercere non poterat. Et tamen tales adamavit in spem salutis, imo impios et idolis fervientes adamavit, et sic adamavit, ut quo nullum amoris argumentum, nec evidentius, nec rarius, mortem etiam
7 volens nostra gratia subierit. Atqui inter homines vix ullum reperias tam amicum, ut integri promeritique amici periculum sua morte redimat. Sed demus inve-
8 niri, qui pro bono amico fortassis mortem non recuset adire, Deus tamen omnia humanae caritatis exempla superavit, qui pro impiis et indignis filium suum in
9 mortem tradiderit. Quod si tantum beneficium praestitit impiis ac nocentibus, quanto magis hoc idem praestabit iam purgatis, et emendatis*), et filii sanguine reconciliatis, ne denuo peccantes recidamus in iram, tanto gravius condemnandi, quod ad impietatis cul-
10 pam, et ingratitude malum accesserit. Christus pro nobis mortuus est ad tempus, sed item resurrexit, semper victurus. Ut nobis mortuus est, ita nobis resurrexit. Quod si mors illius tantum nobis praestitit, ut quum antea Deum haberemus iratum et infensum, postea coeperimus habere propitium ac benevolum, multo magis hoc nobis praestabit illius vita, ne in veterem simultatem recidamus. Mors illius abstulit peccatum,

*) Alia editio: *emundatis*.

vita tuebitur innocentiam. Mors eruit a potestate diaboli, vita patris erga nos amorem conservabit. Haec¹¹ argumenta divinae erga nos caritatis adeo sunt evidētia, ut non solum securos reddant, certamque spem praebeant, nos fore tutos ab ira ventura, verum etiam tantam addant alacritatem, ut gloriari etiam iuvet, haud quidem nostra iactantes merita, sed Deo patri gratantes, cuius beneficentiae debemus hanc totam felicitatem, quam nobis largiri voluit, non per legem ac*) circumcisionem, sed per Iesum Christum filium suum, cuius interventu cum illo redimus in gratiam, quo videlicet summa huius beneficii non alio referatur, quam ad ipsum Deum et eius unicum filium. Idque miro et arcano Dei consilio curatum est, ut restitutae salutis ratio, cum accepti exitii ratione congrueret. Proinde quemadmodum per unum Adam, qui primus¹² praetergressus est Dei praescriptum, peccatum irrepsit in mundum, peccatum autem mortem comitem secum traxit, quandoquidem peccatum animae venenam est, atque ita factum est, ut malum a principe generis ortum, in universam posteritatem dimanaret, dum nemo non imitatur primi parentis exemplum: Ita per unum Christum, in quo renascimur omnes per fidem, innocentia inducta est, et innocentiae comes vita, atque ea felicitas ab uno novi generis principe profecta, derivatur in omnes, qui fidei cognatione ad Christum pertinent, et innocentis vestigia sectantur innoxia vita. Porro simul¹³ atque peccatum semel in orbem irrepsit, et hominum genus universum occuparat, profligari non poterat, nec lege naturae, nec lege mosaica, nisi quod hactenus profectum est legibus, ut qui peccarent, rei iam ac poenam commeriti viderentur. Nam sicuti pueris, in quibus naturae lex nondum habet locum, ob aetatem minus adhuc discernentem quid rectum, quid secus, non imputatur adhuc peccatum: Ita nec ethnicis imputabatur,

R 5

*) Al, aut.

si quid adversus legem mosaicam commisissent. Ante legem igitur, quae proderet transgressionem, non aberat omnino peccatum, ob legem naturae, sed homines sibi indulgebant, ac velut impune peccabant tanquam exleges. Itaque quum nondum venisset ille, qui peccatum tolleret mundi, quique mortis tyrannidem profligaret, mors per Adam ingressa regnavit impune, in eos quoque, qui non peccaverant impie contra Dei praeceptum, quemadmodum fecerat Adam, qui iam tum typum et figuram gerebat Christi, multo post venturi, non quod is simpliciter adfimilis sit Christo, sed quod aliquousque Christi praetulerit imaginem; hoc similis, quod uterque generationis fuerit princeps, sed ille terrenae, hic coelestis; item hoc, quod ab utroque quiddam velut ab auctore profectum dimanarit in omnes homines, sed a terreno Adam iniustitiae et mortis origo, a coelesti innocentiae vitaeque principium. Atqui ut aliqua ex parte similes fuerunt, ita nequaquam pares fuerunt. Siquidem quum alioqui per se sit efficacius servare quam perdere, longe potentior est Christus ad servandum, quam Adam fuerit ad perdendum, et obedientia Christi multo fuit efficacior ad conferendam vitam, quam Aadae transgressio ad inducendam mortem, et omnino noxam Aadae Christi vincit bonitas, ne quis tantum tribuat peccato primi parentis, ut de sarcinda salute diffidat. Etenim si tantum valuit ille peccandi princeps, ut tantus hominum numerus ob unius commissa morti sit obnoxius, plus valebit, et in plures exundabit Dei beneficium, ac benignitatis munus, quod nobis per unum item hominem Iesum Christum innocentiae principem largitur, per quem non modo mortis et peccati tyrannidem abstulit, sed pro peccato iustitiam, pro mortis tyrannide vitae regnum contulit, sic ut Aadae damnum, Dei benignitate, nobis in lucrum cesserit. Rursum li-

cet per unum Adam peccantem inuenta sit perniciēs, et per unum Christum innocentem inuenta sit salus, tamen utrumque alteri par non est. Siquidem perniciēs sic est orta, ut unius peccatum in omnes posteros propagaretur, atque ita tandem omnes redderet obnoxios; contra, Dei beneficium sic confertur, ut universa omnium delicta iam agglomerata, iam confirmata, semel Christi morte aboleantur, neque solum aboleantur admissa, verum etiam iustitia gratis conferatur. Quod si tantum valuit una unius hominis culpa, ut omnes¹⁷ mortis tyrannidi redderet obstrictos, et qui ad primi parentis exemplum peccabant, similiter mortis iugum ferrent, plus tamen largitur exuberantissima Dei benignitas, nimirum ut qui ad Christi exemplum innocentiam ac iustitiam amplectuntur, non solum liberi sint a peccati mortisque tyrannide, verum etiam regnante vita regnent et ipsi per illum, unicum omnis nostrae felicitatis auctorem. Hoc igitur convenit, quod sicut per unius hominis commissum irrepsit peccatum, quod om-¹⁸nes morti reddidit obnoxios, ita per unius hominis iustitiam, quae propagata est in omnes qui credunt, et vitae regno sese subiiciunt, iustos facit, et vitae participes. Quemadmodum enim unus Adam, dum non obtemperat praecepto Dei, plurimos traxit in peccatum, a vitae¹⁹ transgressionis imitatores: Ita unus Christus, qui obediit Deo patri usque ad supplicium crucis, multos reddet iustos, obedientiae sectatores. Sed ut redeamus ad id, quod aliquanto superius institueramus, si Dei²⁰ consilio destinatum erat hac via tollere peccatum, et conferre iustitiam ac vitam, quorsum attinebat legem inducere, quae nihil conferret? Imo hoc certe contulit lex, ut per hanc clarior et evidentior esset Dei erga nos beneficentia. Quo magis enim eminent, et saevit peccatum, hoc magis elucet eius beneficium, qui a peccato liberat. Lex aperuit peccati tyrannidem, dum

huic frustra obluatur. (*) Potens erat et valida erat tyrannis, sed potentior Dei benignitas, quam hoc magis sentimus, quo graviolem mortis tyrannidem hactenus experti sumus. Atque hoc certe legi debemus, quod intelligimus divini beneficii magnitudinem, quo factum est, ut quemadmodum diabolus per peccatum tyrannidem adeptus, mortem animarum, quae verissima mors est, in omnes invexit, ita Deo largiente regnum adepta innocentia, conferat omnibus vitam, auctore Iesu Christo, quo uno domino ac principe gloriamur, iam a mortis servitute liberi, sub cuius mortis imperio paulo ante militavimus.

CAPUT VI.

1 **A**T quoniam diximus per legem exuberasse peccatum, idque in hoc profuisse, quod magis exuberavit Dei benignitas, ne quis hinc occasionem arripiat, in vitiis perseverandi, ac secum ita cogitet: Si peccatum illustrat et auget beneficentiam Dei erga homines, expedit etiam atque etiam peccare, quo magis ac magis exuberet. 2 Absit a piis mentibus ista tam impia cogitatio. De pristinae vitae peccatis loquutus sum, quae Deus nobis vertit in bonum. Verum absit, ut posteaquam semel a peccati tyrannide sumus afferti in regnum innocentiae, rursus a vindice nostro desciscamus, et in veterem tyrannidem praecipites eamus. Pugnant inter se vita et mors adeo, ut vicissim sese profligent, neque simul cohaereant iuxta eandem rationem. Itaque quum, simulatque coepimus Christo vivere, mortui simus diabolo, qui convenit ut adhuc illi vivamus, cui iam mortui sumus? Si Christo vivimus, diabolo non vivimus. Si diabolo vivimus, Christo mortui sumus. At nunc Christo viventes, mortui sumus peccato, quod

*) Aliae: obluantur.

is sua morte profligavit. Etenim quum baptismum 3
 Christi simus adepti, non est consentaneum fugere
 vos, quid baptismus ille vel efficiat, vel designet.
 Quum enim baptizamur in nomine Christi, commori-
 mur una cum illo pristinis peccatis, illius morte ab-
 olitis, neque solum commorimur illi, verum etiam una
 sepelimur, idque per eundem baptismum, ut quem- 4
 admodum ille, qui nunquam vixerat peccato, tamen pro
 nostris sceleribus mortuus, revocatus est ad vitam ae-
 ternam, non humanis viribus, sed patris virtute, ita
 nos a morte vitiorum excitati per eundem, pristinis vitiis
 mortui, iam novam agentes vitam, versetur in pietatis
 vestigiis, semper ab honestis ad honestiora progredientes.
 Nam quum per baptismum inseramur corpori Christi 5
 et quodammodo in illum transformemur, quidquid in
 illo gestum videmus, qui caput est, id omne in nobis,
 qui membra sumus, vel exprimendum est, vel speran-
 dum. Resurrexit ille, ascendit in coelum, sedet ad
 dexteram patris. Haec iam in Christo peracta, ita de-
 mum nobis speranda sunt, si haec eadem, quoad nobis
 licet, aemulemur, ac veluti meditemur. Proinde si 6
 baptismo accepto peccatis pristinis et noxiis cupidita-
 tibus mortui, Christi mortem, ut possumus, referimus,
 par est, ut posthac vitantes turpia, et piis actibus nos
 iugiter exercentes, resurrectionem item illius expri-
 mamus. Sic autem interim Christi mortem imitamur,
 non ut vere mortem oppetamus, aut corpus nostrum
 violemus, sed quemadmodum optime nostis, si ad pri-
 stinas cupiditates omnes sic obstupescamus, ut illis
 mortui videamur. Siquidem iuxta duplicem originem,
 duos in nobis homines oportet imaginari, alterum ve-
 terem et crassiore, et Adae terrenum similitudine
 reddentem, alterum novum et coelestium appetentem,
 ut qui a Christo coelesti duxit originem. Vetus igitur
 ille noster homo, velut occisus est, una cum Christo
 sublatus in crucem, extinctaque est omnis illa rerum

caducarum cupiditas, quarum universam vim corpus peccati merito quis dixerit. Id salubriter moritur in nobis, quoties extinctis noxiis affectibus, non amplius
7 servimus peccato. Nam qui vere imitatur ad hunc, quem dixi, modum, Christi mortem, is iam in iustorum numerum cooptatus, desinit esse peccato obnoxius,
8 a cuius tyrannide iam assertus est. Igitur si, ut saepe iam dixi, commortui sumus Christo mortuo, a pristinis vitiis liberi, confidimus fore, eiusdem beneficio, ut posthac per vitae inculpatae innocentiam una cum vivente vivamus, et ita vivamus, ne relabamur unquam in mortem, et in hoc Christi simulacrum, quoad fieri
9 potest, referentes. Neque enim ille sic resurrexit, ut denuo ius aliquod morti in se permetteret, sed revixit immortalis deinceps futurus. Nam quod peccato
10 mortuus est, semel duntaxat est mortuus, caeterum quod nunc vivit, vivit Deo, cuius virtute revocatus est ad vitam immortalem. Ad huius igitur exemplum,
11 cogitate vos quoque semel mortuos esse peccato, extinctis pristinis vitiis et cupiditatibus, nunc alios factos ac veluti resuscitados, vivere vitam immortalem Deo, cuius beneficio contigit innocentia. Neque enim Deo vivit, nisi qui vivit pietati, nisi qui iustitiae caeterisque virtutibus. Quum enim infiti corpori Christi, idem facti simus cum illo, necesse est, ut capiti membra respondeant. Caput autem Christus est. Is quum Deo vivat iugiter, convenit ut nos item eidem vivamus, per eundem Iesum Christum dominum nostrum. Qui quemadmodum semel excitatus a morte, non patitur rursus ullam mortis tyrannidem, ita vobis enitendum est, ne peccatum semel profligatum, tyrannidem amissam in vobis recuperet, mortisque ius iteret. Id enim fiet, si parueritis impiis cupiditatibus, quibus vos diabolus
12 in pristinam servitutem illectat. Neque committatis, ut membra vestra iam Christo consecrata, posthac militent diaboli arbitrio a Christo devicti, ad patrandam

iniquitatem, quin potius vos totos posthac tales praestare curetis, ut ex omni vita vestra perspicuum sit, vos una cum Christo reliquisse quae mortis sunt, et ad novam vitam translatos esse. Id praestabitis, si¹³ posthac membra vestra, hoc est, animi corporisque vires omnes militent, non vitiis ad serviendum diabolo, sed iustitiae ad serviendum Deo. Aequum enim est nos totos ei militare, cui semel nomina dedimus, neque quidquam habere commercii cum eo, a quo iam descivimus, cuiusque iugum excussimus. Neque vero¹⁴ periculum est, ne peccatum vos nolentes in pristinam retrahat servitutem, quandoquidem iam non estis obnoxii legi, quae cupiditates irritabat potius quam coerebat, sed gratiae Dei, quae sicuti praestare potuit, ut a peccati tyrannide liberaremur, ita praestare potest, ne revolvamur in peccati tyrannidem. Verum absit in-¹⁵terim, ut quis haec ita interpretetur, ut quoniam dixi vos liberos a lege, existimetis sublata lege, impune peccandum esse, aut Dei gratiam, quae pristina commissa condonavit, pariter et in posterum delinquendi indulgisse impunitatem. Imo hoc magis abstinendum est a peccatis, quod iam ad bene faciendum non servili more cogimur praescripto, sed ut filii meritis et amore provocamur. Mutata est servitus, non prorsus¹⁶ adempta. Ita desistis esse servi legis, ut coeperitis esse servi Christi, cui servire felicitatis est summa. Iam partim in te fitum est, utram velis amplecti, nam utramque simul tenere non potes. Liberum erat nulli in servitutem temet addicere, verum ubi sponte domino tui ius feceris, semelque parere coeperis, uni pareas oportet, cui te servum feceris. Proinde qui peccato sese addicunt, ac peccato se in servitutem dedunt, iis servitii fructus mors est. Contra, qui Christo se dicunt, huic obediant oportet, obedient autem suo bono. Nihil enim adquirent Christo obedientia, sed sibi parabunt iustitiam, hoc est, omnium virtutum cho-

17rum et concentum. Gratulor autem vobis, et hoc nomine Christo gratiam habeo, quod quum olim miserimam istam servitutem servieritis, simulacris et foedis cupiditatibus addicti, nunc desciscentes a diaboli tyrannide, ultro et ex animo vos Christi imperio dederitis, victuri posthac non ex affectuum aut legis arbitrio, sed iuxta novam evangelicae doctrinae formam, 18 ad quam a pristinis erroribus traducti estis, et ita traducti, ut prorsus in aliud ius transferitis, manumissi quidem e dominio peccati, sed hinc traducti, ut iustitiae serviatis, et huius imperata faciatis. Neque vero durum videatur, quod iubeamini servire virtuti. Sicut longe alia ratio est peccati, alia innocentiae, ita fructus longe alius, quo fit, ut si rem ipsam spectemus, multo diligentius serviendum sit Deo, quam diabolo. Quisquis enim vitiis servit, diabolo servit: Deo servit, 19 quicumque servit innocentiae. Non exigam tamen interim a vobis, quod meo iure possem. Orationem meam attemperabo infirmitati quorundam, in quibus nondum adolevit spiritus, et adhuc repullulare meditantur affectus. Illud modo requiram, ut parem habeat apud vos iustitia conditionem cum peccato. Sicut antehac praebuistis membra vestra ad serviendum spurcitiis et vitiis, sic ut libidinum arbitrio a turpitudine ad turpitudinem prolaberemini, semper inquinatiores: Ita nunc par est, ut itidem exhibeatis membra vestra ad serviendum iustitiae, in cuius ius ultro vos asseruistis, a virtute ad virtutem usque proficientes, semper vobis ipsis puriores, emendatioresque reddamini. Vehementer enim iniquum videtur, non hoc saltem ius apud vos obtinere Christum, quod pridem obtinebat diabolus, et non idem obsequium praestari dominae iustitiae, quod tyranno peccato praestitistis. Siquidem 20 ad excusandam pristinam vitam, utcumque praetexti posset aliquid, nempe quod quamdiu versabamini in paganismo, quoniam serviebatis peccato, videbamini a iusti-

iustitia alieni, neque quidquam illi debere, cui nondum eratis additi. Nunc nihil est quod possit praeteri. Quod si ipsa recti natura parum vos movet, fructum obsequii longe diversissimum expendite, qui utrumque servitutis genus estis experti. Redeat vobis in memoriam, quum vitiis serviretis, et obscœnis cupiditatibus ceu mancipia obsecundaretis, quod tandem praemium reportabatis? Ipsa vitia secum adferunt suum supplicium, dum statim hominem conspurcant et contaminant, et talibus probris ac dedecoribus deformant, ut nunc posteaquam resipuistis, velut a vitiorum temulentia, pudeat vos vestri, et animus a cogitatione quoque pristinarum voluptatum abhorreat. Videtis quam hoc statim auctoramentum sit non affectandum. Et tamen praeter hanc mercedem, supremum stipendium, quod sibi fervientibus persolvit diabolus, mors est aeterna. Quamquam et interim vita sic acta, mors est omnium teterrima, non vita. Nunc videte, quam feliciter sit vobis commutata servitus, qui liberati a tyrannide diaboli, Deo coeperitis esse servi. Perspiciatis nimirum, quam dispares sint domini. Quod si praemium quoque vultis, primum pro inquinatis et impiatis, vivitis innocentes, puri, sanctique, quae sola vera est vita, deinde expleto brevis servitii tempore, manet vos summum stipendium immortalitatis. Componite iam cum eo Deo diabolum, cum spurcitie sanctimoniam, cum aeterna morte vitam immortalem. Nam plane, sicut dixi modo, res habet. Stipendium diaboli mors est, quod ille pro turpi miseroque servitio rependit. Contra qui Deo serviunt pro sua virili, his non ut merces debita, sed ut beneficium a propitio patre reponitur immortalitas, idque non per Mosen, sed per Iesum Christum dominum nostrum, cui voluit acceptum referri pater, quidquid nobis largiri placuit, potius quam per ullam legem, aut circumcissionem.

CAPUT VII.

1 **C**hristus enim nos non solum a peccato et a morte, verum etiam legis, ad tempus modo datae, servitute liberavit, non gentes tantum, quae huic legi non fuerunt obnoxiae, verum ipsos etiam Iudaeos, legi mosaicae antehac obnoxios. Id ita habere, vel ipsius legis testimonio doceri potest. Ac vos interim appello Iudaei, qui quum legis praescripta teneatis, non potestis nescire, hominem legi cuiusquam obnoxium, sicut vos mosaicae legi pridem eratis obnoxii, tantisper teneri lege, donec ea lex vivat, hoc est, vigorem vimque suam obtineat, quae si antiquetur, aut abrogetur,

2 definit esse obnoxius. Nec enim aliud servandum est in legis obligatione, quam in obligatione mulieris viro iunctae lex ipsa iubet servari. Siquidem mulier viro nupta et maritali subiecta dominio, tantisper obligata est viro, quoad vixerit vir. Is simul atque mortuus fuerit, eximitur uxor ab eius matrimonii vinculo, sui que iuris fit illico ab

3 obitu mariti prioris. Proinde si vivo marito, in cuius ius semel venit, tentet alteri nubere, adultera censetur, quae reliquerit eum virum, a quo sola morte liberari poterat. Contra si expectet obitum mariti, definit illi esse obstricta, sibi que iam reddita ius habet alteri viro, cui volet, nubendi. Neque enim ut ius herile transit ad haereditem, et servus morte heri non mutat statum, sed dominum, ita mariti ius in uxorem, transit ad alium, sed ultra ipsius vitam non porrigitur. Quod si maritus esset immortalis, semper maneret obligata mulier. At Mosis lex, quoniam typis ac ceremoniis Christum adumbrabat, ad tempus aliquod tantum est data, donec ex oriente luce cederent umbrae, et apparentibus veris facefferent simulacra verorum. Atque

4 ob id lex mosaica, quoniam, ut ita loquar, mortalis erat, non mirum si nunc mortua est. Proinde

quamdiu legis tempus durabat, viguit lex, et ius habebat in eos, qui sese illi addixerant. Vobis autem cum lege Mofi nihil est commercii, quum illa iam emortua sit vobis, et vos vicissim illi mortui sitis, etiamsi illa viveret. Posteaquam enim Christus, qui est veritas, exortus est, abrogata est tota Mofi lex, sane quod ad literam attinet. Quoniam autem estis infiti in Christi corpus, et illi veluti sponsa sponso iuncti, et liberi a priore vinculo in novi sponsi ius cessistis, sponsi, inquam, immortalis, ut qui semel a mortuis resurrexerit, in aevum victurus; adeo, ut posthac non sit vobis cogitandum de novando matrimonio, aut divortio; alioqui contumelia fuerit in talem sponsum, si adhuc prior ille maritus vobis succurrat, illud potius agendum, ut quemadmodum ex lege, ceu marito fructum qualemcumque et a marito non degenerem produxistis, ita nunc felicius nacti matrimonium, fructum edatis, Deo focero, Christoque sponso dignum. Quamdiu enim 5
eram legi crassae carnalique ceu marito obnoxii, visa est nobis veluti maritali iure dominari, dum cupiditates per legis occasionem irritiores, tantum valebant in membris nostris, ut mancipiorum ritu pertraheremur ad peccandum, atque ita ex infelici matrimonio infelices foetus sustulimus, quidquid nasceretur morti exitioque gignentes. Nunc vero, posteaquam liberati 6
sumus a legis dominatu, sub qua viximus antea, imo quoniam in peccatis viximus, non viximus, sed mortui fuimus, et tamen in ea detinebamur ad tempus praefinitum, non est fas adhuc obtemperare carnali illi marito, hoc est, literae legis, sed novo sponso, qui coelestis est et spiritualis, serviendum, non per vetustatem literae, sed per novitatem spiritus, quem ab illo ceu nuptiale pignus accepimus. Sed vereor, ne cui in- 7
terim calumnioso veniat in mentem, ut existimet me, quum dicerem, nos legi servientes abiisse in peccatum et mortem, legem ipsam damnare velut auctorem pec-

cati. Nam sicuti proprium est, inquiet, iustitiae, parere vitam, ita peccati proprium est, parere mortem, si lex mortem adfert, aut ipsa peccatum videri potest, aut certe cum peccato coniuncta. Sed absit, ut quisquam ita sentiat. Neque enim lex auctor peccandi, sed index peccati, quod fallebat ac latebat nos quodammodo, priusquam lex existerat, dum suis quisque cupiditatibus blandiens, putat sibi licere quod valde libet, et rectum esse ducit illud concupiscere, quo frui dulce sit. Igitur indulgens mihi veluti nesciebam esse peccatum concupiscentiam alienae rei, nisi lex vetuisset, ne concupiscerem. Ac lex quidem in hoc adhibebatur, ut peccata coërceret. Verum res nostro

8 vitio in diversum exiit. Dum enim lex prodit peccatum, nec addit robur, quo vitiis repugnemus, factum est, ut hac occasione libido peccandi magis sit irritata, sic ut est humanum ingenium ad ea propensius, quae fuerint interdicta. Itaque quum ante legem proditam quaedam peccata nescirem, quaedam ita scirem, ut mihi tamen licere putarem, quod vetita non essent, levius ac languidius sollicitabatur animus ad peccandum, ut frigidius amamus ea, quibus, ubi libeat, potiri fas sit. Caeterum legis indicio proditis tot peccandi formis, universa cupiditatum cohors irritata prohibitione, coepit acrius ad peccandum sollicitare. Atque hac occasione peccatum robur ac vigorem accepit, quod priusquam esset lex torpebat, ac veluti mortuum erat. At

9 ego interim velut exlex vivebam, seu potius videbar

10 mihi vivere, quasi impune liceret peccare. Caeterum ubi intervenit praeceptum vetans ne peccarem, peccatum non solum coercitum non est, verum etiam reviviscere visum, et novum vigorem accipere. Sed dum reviviscit peccatum, ego qui antea videbar vivere, iam mortuus sum, reatum meum agnoscens per legem, et nihilominus peccans. Atque ita factum est, ut quod

ad vitae subsidium fuerat institutum, mihi cefferit in mortem, haud tamen legis vitio, sed meo ipsius vitio. Quam enim esset in me propensio ad peccandum infita, ¹¹ animus aeger a lege occasionem arripuit, avidus peccandi. Atque ita diabolus bono organo male utens, per legis occasionem illexit me ad peccandum, et per peccatum occidit, ut iam me reum et alieni iuris agnoscerem. Proinde nihil est hic quod legem calumnie- ¹² mur, quae ut a bono Deo data est, ita praecepta proponit sancta, aequa et bona. Quod enim malum prohibet, id bonum sit oportet. Sed rursus obiecerit ali- ¹³ quis, quum simile gignat simile, si lex bona est, quomodo mihi mortem peperit, quae utique mala est, et a peccato gigni solet? Recte dicerentur haec, si lex nobis mortem peperisset. Atqui illud, ut modo dixi, longe secus habet. Neque enim lex nobis est mortis parens, sed ipsum verius peccatum exitium nobis dedit, quod adeo malum est, ut rem per se bonam in perniciem verterit, quo fieret evidentius, quam res esset scelesti peccatum, cuius vitio, quae optima sunt, cedant in rem pessimam. Atque id ut accideret, legis ¹⁴ praeceptum occasio fuit, in culpa non fuit. Siquidem illa, quod omnes scimus, spiritualis est, et ad honesta invitata. Verum quo minus efficiat, quod studet, ipse in culpa sum, ut exempli gratia de me loquar, qui carnalis sum, et ad inhonesta proclivis, et longa iam peccandi consuetudine sic peccato obnoxius et obstrictus, ut mancipium emittitum obstrictum est hero suo, adeo ut nesciam ipse, quid debeam agere, vitiis excaecatus. Neque enim hoc ago, quod mens et ratio di- ¹⁵ ctat esse honestum, quamquam hac quidem illud expe- to, sed tamen potius quod inhonestum est, et ut inhonestum odi, facio, nimirum cupiditate victus. Quo fit, ut nocentes etiam intelligant, legi nihil imputandum. Etenim si prava cupiditate plectus, committo ¹⁶ id, quod mens et ratio damnat ac refugit, nimirum

testor legem esse bonam, quae vetuerit ea, quae ipse iuxta meliorem animi portionem damno. Bonam esse necesse est, quae prohibet ea, quae licet faciam, carni
17 obsequens, tamen intelligo esse mala. Sed inquiet aliquis: Cur igitur non obtemperas menti tuae, si consentit legi ad honesta vocanti, et a turpibus deterrenti? Verum oportet duos in uno me homines imaginari; quandoquidem nunc docendi gratia personam suscepi hominis adhuc vitiis et affectibus obnoxii, hominem carnalem et crassum, et hominem alium puriorem, minusque crassum. Illum externum dicere licet, hunc internum. Ille affectibus obnoxius, ad vitia proclivis est, hic honesti semina nonnulla retinens, ad honesta utcumque nititur, et in mediis vitiis, ut potest, reclamatur ac refragatur. Atque id potius sumus, quod iuxta potiore[m] nostri portionem dicimur. Quoties igitur mens consentiens legi, nititur ad honesta, et tamen quod diversum est agit, non ego videor agere quod ago. Quis enim agat quod nolit? Sed parti mei crassiori insita est peccandi vis, et ad vitia proclivitas, per quam fit, ut quum velimus honesta, turpia
18 patremus. Quod si quis hac parte me velit metiri, fateor in me nihil esse boni. Quamvis enim iuxta rationis instinctum cupio, quod honestum est, non tamen
19 adest facultas praestandi quod probo. Fit enim, ut dum plus valet cupiditas ad turpia pellicens, quam ratio ad honesta invitans, non id faciam quod cupio, nempe honestum, sed id potius, quod damno, nempe
20 malum. Quod si facere non videtur, quod quis facit invitatus, quum facio quod iuxta meliorem hominis partem nolo, iam non ego videor facere quod facio, sed
21 ipsa potius peccandi vis insita crassiori parti mei. Hanc mihi non eximit lex, sed tamen si quando conor illi parere, facit ut intelligam meum malum penitus infixum et infixum animo. Nam rapit quidem ad se vis
22
23 honesti, quod video in lege. Sed ex adverso, compe-

rio aliam legem in membris hominis externi, repugnantem ei legi, quae placet rationi. Jam quum alio vocet ratio, alio cupiditas, praepollet tamen in me quod deterius, vincitur id quod est rectius. Adeo enim penitus insita est carni peccandi proclivitas, tantumque valet delinquendi consuetudo, iam velut in naturam versa, ut ceu captivus quispiam nolens ac reluctans, tamen ad peccatum pertrahar. O me hominem²⁴ infelicem, tam molestae servituti obstrictum! Quis me liberabit ab hac carne, tot affectibus, tot vitiis, tot pugnis obnoxia, semperque ad mortem pertrahente? An non merito sic exclamet, qui tam dura necessitate premitur? Quo plus nos sane debe-²⁵mus beneficio Dei erga nos, qui nos a tantis malis eripuit, non per legem aut circumcisionem, sed per Iesum Christum dominum nostrum. Quod ni esset factum, ipse quoque quum unus et idem sim homo, ad eundem modum distraherer, ut mente servirem legi Dei cupiens honesta, carne legi peccati, vincente peccati illecebra.

CAPUT VIII.

Quod si nunc nonnullae etiam reliquiae pristinae servitutis resident in nonnullis christianis, tamen eas pio studio superabunt, neque pertrahentur nolentes ad grave crimen ullum, ob quod damnari mereantur ii, qui semel Iesu Christo per fidem ac baptismum sunt insiti, qui iam desierunt ex cupiditatum et affectuum carnalium arbitrio vivere, posteaquam lex Christi, quae spiritalis est et vitae parens, efficacior ac victrix, liberavit nos a lege peccati, et a morte huius comite. Id³ quum lex Mofi quatenus carnalis est, et ob id inefficax, non posset efficere, novo consilio Deus nostrae salutis consuluit. Quemadmodum, ut dictum est, in uno ho-

mine veluti duo sunt homines, carnalis et spiritualis: Ita in una Moſi lege ceu ſunt duae leges, altera carnalis, altera ſpiritualis. Prior illa legis pars Moſen habet latorem, et ut perpetua non eſt, ita parum efficax ad praeftrandam ſalutem. Altera pars eſt ſpiritualis, efficax et potens, et immortalis, quam Chriſtus velut alter Moſes nobis abſolvit. Congruebat autem ut caro carnem aboleret, peccatum peccato vinceretur, et mors mortem ſuperaret. Miſit igitur Deus humanae ſalutis avidus filium ſuum, licet ab omni proſus peccati contagio alienum, tamen eadem indutum carne, qua caeteri peccatores induiti ſunt. Communem enim hominum naturam aſſumſit, et inter peccatores ceu peccator verſatus eſt, imo inter facinorofos ut facinoroſus crucifixus eſt. Adeo velut peccati perſonam in ſe recepit, ut peccatum peccati ſpecie primum convinceret, mox aboleret, pro noſtris commiſſis factus hoſtia, atque ita moriens ſecundum carnem aſſumtam, mortem ſubegit, quae nobis per carnis affectus et legem carnalem dominabatur, fecitque, ut poſthac carne legis abolita, ſuccederet pars illa legis melior, quam ſpiritualem diximus, quae non gignit iram ut illa, ſed iuſtitiam veram confert iis, qui non iuxta literam legis more Judaeorum, ſed iuxta ſpiritum legis vitam agunt, velut in Chriſto renati. In illis umbra quaedam iuſtitiae delineata fuit, in nobis vera perfectaue pietas abſoluta eſt per Ieſum Chriſtum. Mutata ſtudia novum vitae genus declarant. Videmus iis, qui in veteri Judaismo perſe-
5 rant, quoniam adhuc carnales ſunt, ea quae carnis ſunt eſſe cordi; contra qui Chriſto inſiti ſpirituales eſſe coeperunt, neglectis iis quae ad carnem pertinent, ad ea
6 quae ſpiritus ſunt affectu rapiuntur. Nam talia cuique curae ſunt, qualis eſt ipſe. Carne mortales ſumus. At Chriſtus immortalis nos vocavit in vitam, quum ipſe ſit vita noſtra. Porro carnalis illa Judaeorum lex iuxta literam tantum obſervata adverſatur Chriſto, et a

Christo avocatur, et ob id mortem parit, videlicet pugnant cum eo, qui solus auctor est vitae. Iudaei enim studio zeloque suae legis, iustitiae vitaeque auctorum occiderunt. Contra qui sprete legis litera sequuntur ea quae spiritus sunt, hi vitam inveniunt in Christo, nec digladiantur de frigidis observatiunculis, sed quae caritatis sunt sectantes, pacem habent cum omnibus. Rixosa est superstitio, quieta ac tranquilla est vera pietas. Neque vero mirum, si cum hominibus habet diffidum, cui cum Deo pax non est. Nihil est enim aliud, adhaerere legi carnali, quam Deus per Christum antiquatam esse voluit, ut succederet lex spiritualis, quam Deo rebellare. Siquidem hic affectus, quoniam dissidet a voluntate Dei, non potest illi non repugnare, ad longe diversa vocanti. Proinde ne quis existimet mediocre periculum, inniti literae legis, et in hac perseverare. Frustra placemus hominibus, nisi Deo placeamus. At qui mosaicam legem iuxta carnalem intelligentiam mordicus tenent, neque placent Deo, neque placere possunt, nisi contemta carne ad spiritum descendant. Urgeant quantum libet Iudaei neomenias et sabbata, non assequantur quod sibi promittunt. Sed haec nihil ad vos, quibus nihil est negotii cum lege carnali, sed spirituales estis, si tamen ita vivitis, ut spiritus Dei dignetur habitator esse pectoris vestri. Nam qui nihil aliud quam baptizatus est, adhuc ad carnem pertinet, nisi spiritum combibat Christi, et spiritu illius affletur. Non ceremoniis, sed spiritu Christo copulamur, quo qui vacat, is a Christo est alienus. Quod si Christus in vobis est, quum is nihil aliud sit, quam castitas, quam veritas, quam temperantia caeteraque virtutes, quis est vitiis locus? Christum exprimat oportet, qui Christum habet. Is carne mortuus est, ut ante diximus, sed vivit vitam immortalem. Hunc sic exprimimus, si corpus, hoc est, crassior illa pars nostri, quae cupiditatum lenociniis ad mortifera sollicitat,

mortua sit, et omni peccandi libidine careat, vivat autem spiritus, hoc est, melior pars nostri, ad honesta sollicitans, et ad ea, quae sunt iustitiae, impetu suo rapiens. Itaque si vere spiritus Dei, qui excitavit Iesum Christum a mortuis, habitat in vobis, non erit otiosus. Vivida quaedam et efficax res est spiritus, idem efficiet in vobis, iuxta captum vestrum, quod effecit in Christo. Illum excitavit a mortuis, nec finit denuo mori. Vos item a vitiis, quae vera mors est, revocabit in vitam extinctis perverfis affectibus, idque per spiritum eius vitae auctorem, iam inhabitantem in vobis. Huic igitur spiritui vivimus, huic obnoxii sumus, huic parendum, non carni, cui iam mortui sumus. Desimus enim debere carni, posteaquam idem esse coepimus cum Christo. Absit igitur ut posthac ex illius libidine vivamus, quae servire potius debet spiritui. In vitam vocati estis. Porro si iuxta carnem vixeritis, ad mortem properatis. Contra si vigore spiritus carnis cupiditates exstinxeritis, mortuis illis vos vivetis. Nec durum est spiritus imperium. Evocat ad magna, sed volentes et cupidos. Adspirat enim vim amoris, cui nihil esse potest difficile, nihil non suave. Ut suo spiritu vivit corpus, ita suo spiritu vivit anima. Si languet spiritus corporis, torpet omne corpus, si viget, est alacre totum corpus. Itaque quicumque aguntur spiritu Dei, filii Dei sunt. Filii spirant ac reddunt indolem paternam, et alacres ultroque faciunt quod (*) senserint illi placere. Servi quoniam domino natura coniuncti non sunt, metu continentur, maloque adacti funguntur officio. Judaeorum est istud, quos legis delectat servitus. Vos semel ab ea manumissi non rursus in eandem servitutem reciditis, ut metu coerceamini, sed accepistis spiritum Dei, per quem adoptati estis in numerum, non servorum, sed filiorum Dei. Is spiritus eam nobis fiduciam suppeditat, ut si quid opus sit, vocem illam occinamus auribus Dei, quae parentibus solet esse gra-

(*) Alia; quae

tissima, compellantes eum pater, pater. Non audere- 16
 mus hanc illi vocem opplorare, nisi consideremus nos
 illi esse filios, et illum nobis patrem propitium, dum
 non coacti, sed sponte ex illius nutu vivimus. Alioqui
 spiritum hunc suum non impartisset nobis, nisi pro fi-
 liis haberet. Hoc igitur veluti pignus ac symbolum 17
 paternae caritatis, fidem facit spiritui nostro, quod
 eius sumus filii, qui pignus hoc dedit. Quod si filii su-
 mus, non servi, nimirum sumus et haeredes. Haere-
 des quidem Dei, a quo velut auctore proficiscuntur
 omnia, cohaeredes vero Christi, cuius corpori infiti, pa-
 trem cum eo coepimus habere communem, et per
 hunc in ius communis haereditatis pervenimus, cuius
 tamen possessio non aliter continget, quam si eadem
 via ad illam tendamus, qua Christus ipse pervenit. Ille 18
 ferendis malis pervenit ad bonorum possessionem, per
 obedientiam venit ad regnum, per ignominiam venit
 ad gloriam, morte pervenit ad immortalitatem. Pa-
 tiendum igitur nobis cum illo, ut cum eo bonorum
 contingat fruitio, obediendum, ut cum illo regnemus,
 ferenda probra mundi, ut cum illo sumus gloriosi, mo-
 riendum ad tempus cum illo, ut cum illo semper viva-
 mus. Hac lege aditur haec haereditas, quae quum sit
 immortalis, ac tanta, ut omnem humanae mentis ca-
 ptum et aestimationem transcendat, si omnes huius vi-
 tae afflictiones in unum hominem conferas, leves erunt,
 si expendantur ad futurae gloriae praemium, quod illis
 paratur ac velut emitur incommodis. Atque eius feli-
 citatis licet iam pignus habeamus, ut diffidere non
 oporteat, nondum tamen ob corpus hoc morti et do-
 loribus obnoxium absoluta plenaque est. Gustus inte-
 rim quidam occultus datur intus per spiritum, sed ea
 tota proferetur, quum resuscitatis corporibus, et abiecta
 omnis mortalitatis iniuria, cum Christo immortalis re-
 gnabimus immortales. Hoc tempus interim universa 19
 haec mundi fabrica expectat, velut optans eum diem,

quo iam absoluto numero filiorum Dei, patefiat illorum gloria, qui dum onerati adhuc mortali corpore, fame, siti, morbis, doloribus, variisque malis affliguntur, videtur et ipse mundus aliquo modo particeps infelicitatis humanae, propterea quod terra, aqua, aer, ipsa corpora coelestia, denique et ipsi angeli, in hoc praecipue condita sunt, ut hominum necessitatibus observiant. Proinde nec ipse mundus liber futurus est, donec perfecta libertas contigerit filiis Dei, interim fert
20 servitatem, non volens. Quandoquidem etiam in rebus animo carentibus inest nativa quaedam perfectionis ap-
21 petitio. Fert autem, obtemperans ei, cuius voluntate ei servituti addictus est, et hoc fert tolerabilius, quod intelligat se non in aevum addictum, verum hac lege, ut simul atque filii Dei plene liberati fuerint ab omni mortalitatis contagio, tum et ipse mundus desinat esse
22 obnoxius incommodis mortalitatis. Quum enim videamus omnia mundi elementa tot vicibus variari, tot esse obnoxia corruptelis, solem et lunam, praeterquam quod in rebus semper caducis reparandis pene incassum laborant, sua sentire deliquia, sidera cum sideribus pugnare, quum dubium non sit, quin universus angelorum populus nostras calamitates ex alto contemplan, pio quodam erga nos affectu commoveatur, et quoad licet nostris malis indolescat, nonne universa rerum natura una nobiscum gemit, ac parturientis in mo-
23 rem optat laborum ac dolorum finem? Iam minus mirum videri debet hoc caeteris accidere, quum nos quoque, quibus post servatoris adventum, omnium mortalium primis contigit Christi afflari spiritu, neque id vulgari more, tamen adhuc tot malis sumus obnoxii, partim ob varias huius vitae necessitates, partim ob impiorum improbitatem, ut saepenumero apud nos ipsos ingemiscamus, cogamurque quotidie malis alienis indolescere, optantes votis diem illum, quo corpus universum Christi suis membris absolutum, liberetur ab omni-

bus incommodis, ex crasso et carnali iam factum spirituale et immortale. Quidquid interim malorum nos affligit, ferimus spe felicitatis a Christo promissae, a quo licet pignus salutis acceperimus, plenam tamen salutem non hic praestitit, sed in futuro seculo voluit expectari. Perfecta vero salus nostra fita est in rebus futuris, quarum certam spem concepimus. Spes autem non est rerum praesentium, et oculis subiectarum, sed earum quae nondum apparent. Alioqui quis unquam dictus est sperare, quod oculis cerneret? Nec hic ulla fidei fuerit laus aut spei, si iam exstarent omnia, quae Christus nobis promisit. Verum ita demum fide commendamur Deo, si ea, quae corporeis oculis cerni non possunt, oculis fidei cernimus, et interim perseverantes in doloribus, spe pertinaci expectamus quod promissum est. Molesta est interim afflictio iuxta carnem, verum fortasse sic expedit nobis affligi. Spiritus tamen boni consulit, et cum corporis infirmitate pugnat, sed adspirat Dei spiritus adiuvans imbecillitatem carnis nostrae, et spe erigens ad omnia toleranda, demonstrans quid votis optandum sit, aut quid deprecandum. Nam ipsi iuxta humanum affectum nescimus quid sit optandum, neque quomodo sit optandum, unde non raro fit, ut pro salubribus oremus pestifera. Quod mihi ipsi usu venit, quum aegre ferens corporis afflictionem, improbus implorabam opem divinam, ter rogans, ut relinqueret me satanas, a quo tum affligabar, et ob id negatum est, quod postulabam, quia non expediebat impetrare. Pro iucundis data sunt salubria. Audit quidem Deus vota suorum, si modo non precentur iuxta carnis affectum, sed iuxta vocem*) spiritus arcanis rationibus agentis in nobis. Is, etiamsi ipsi fileamus, tamen pro nobis interpellat Deum, idque non humano more, sed gemitibus inenarrabilibus. Spiritus hominis interdum magnis suspiriis deprecatur externam afflictionem, aut precatur corporalia commoda, existimans esse

(*) Alia: votum.

maxima quae levia sunt. Sed coelestis ille spiritus infusus piorum cordibus ea postulat, quae si absint, non referendis gemitibus sint desideranda; si adsint, veram et
27 absolutam adferunt beatitudinem. Ab hominibus postulandum est oratione, quod velis impetratum, quibus neque cognitum est, quod optas, nisi didicerint, neque satis discernunt, quid tibi sit optimum. At Deus, qui intimos etiam cordis sinus rimatur, penitusque introspicit, novit et silentibus nobis, quid desideret spiritus, qui quoties interpellat pro sanctis, indolecens super illorum malis, non iuxta humanum affectum interpellat, sed iuxta Dei voluntatem. Non optat nisi quae ad salutem aeternam, non optat nisi quae ad Dei gloriam faciunt. Ea qui ex animo optat, etiam si forsitan errat in delectu, non errat tamen proposito. Largitur ergo Deus non quod postulatum est, sed id quod maxime conducit ad hoc, ad quod votorum tuorum summam destinasti. Nec est quod trepi-
28 demus, ne magnitudine malorum victi deficiamus, quum illud habeamus certissimum, quidquid horum acciderit piis, omnia cedere in bonum. Tantus est Dei favor in eos, quos ex destinata animi sui voluntate delegit, ac vocavit in hanc felicitatem. Noster conatus est, caeterum eventus pendet a decreto Dei. Non te-
29 mere delegit Deus, quos delegit. Novit ille suos multo antequam vocaret. Nec novit tantum, quos vocaret, verum certo animi decreto iam praefinierat, ut infererentur corpori filii sui Iesu, et ad illius similitudinem transformarentur, qui devicta carne et morte triumphans adiit immortalitatem, ut idem sperent in se membra, quod in capite iam peractum conspiciunt, atque ita per unum filium plurimos sibi pararet filios, inter quos Christus Iesus caput ac dux esset, velutique primogenitus, suum ius caeteris quoque communicans.
30 Et quo certa fides sit, nobis Deum, quod semel instituit,

ad plenum usque praestiturum, quos ante omnia tempora noverat ac delegerat, de quibus animi sui decretum iam evulgarat prophetarum oraculis, hos per evangelium etiam vocavit, nec frustra vocavit, vocatos sua indulgentia ex impiis pios, ex nocentibus innocentes reddidit. Tantum superest gloria, quae nunc quoque magna ex parte contigit, nisi forte parum est magnificum, vacare vitii, innocentiae gloria florere, affectibus esse incorruptis, sic insitum esse Christo, ut idem sis cum illo, spiritum illius habere pignus, haeredem esse Dei, cohaeredem Christi, ut de hoc, quod superest suo tempore implendum, non liceat diffidere. Haec quum ita habeant, quid est quod de diffidendo loquatur aliquis? Tot argumentis iam declaravit Deus suam erga nos caritatem ac beneficentiam. Qui si a nobis stat, quid poterit ullus adversarius? Quid valebit hominum malitia, protegente nos Deo? Aut quid iam non expectemus ab eo propitio, qui pro nondum reconciliatis haud percipit unico filio suo, sed pro nobis omnibus unum exposuit? Exinanivit ac deiecit, ut nos subveheret, peccatum fecit, ut nos a peccatis liberaremur, in mortem tradidit, ut nos revivisceremus. Proinde quum filium dederit, in quo sunt omnia, nonne consequitur, eo nobis donato, simul donata esse omnia, quae sunt filii, cuius nos fecerit cohaeredes? Aut quid non impartiet nobis, posteaquam impendit eum, qui potior est universis creaturis? Nec periculum est, ne hunc animum erga nos suum vertat mutetque Deus, opera calumniatoris. Quis enim aufit accusationem instituere adversus eos, quos Deus ipse destinato certoque consilio delegit, ac pro suis ducit? Num audiet calumniatorem adversus eos, quibus ipse gratis omnia commissa condonavit? Deus, omnium iudex, nos a pristinae vitae reatu absolvit, ac pro iustis habet. Et quis erit, qui condemnet absolutos, modo nos caverimus, ne in pristinas culpas relabamur? Christus est is,

qui tam raro fit in nos affectu, ut pro nobis servandis mortem etiam oppetierit, imo qui et nobis resurrexerit a mortuis, ne suis deesset. Is tantus advocatus et idem iudex assidens dexter Deo patri, cui per omnia par est, causam nostram apud illum agit. Itaque quum pater morte filii nos absolverit ab omni reatu, quum filio tam cari simus, quid est quod posthac metuamus diabolum, aut diaboli ministrum hominem, vel criminantem, vel condemnantem? Quum tot beneficiis, tot pignoribus obstricti simus Deo Christoque, quis erit qui nos ab illorum caritate distrahat, ut non redamemus sic adamati? Num ulla malorum humanorum procella? Num afflictio aut angustia? Num fames aut nuditas? Num naufragium, aut simili casu quodvis incidens periculum? Num persecutio impiorum, aut gladius mortem intentans? Quandoquidem haec eventura piis in hoc mundo iam olim praevidit mysticus ille psalmographus, quum divino afflatus spiritu canit: *Quoniam propter te morti tradimur quotidie, habitum sumus velut oves caedi destinatae.* Haec quamvis acerbata videantur, nihil est tamen, quod nos terreant. Incidere possunt, opprimere non possunt. Imo quo gravius incumbunt, hoc magis ac magis confirmabunt nostram erga Christum, et Christi erga nos caritatem, dum ubique victores discedimus, haud quidem nostris ipsorum praesidiis, sed ipsius protectu, cui debemus omnia. Neque enim ille quando nos sic amat, sinet vinci, neque nos memores illius erga nos beneficentiae, ullis malorum insultibus labefactabimur ab illo redamando. Verum adhuc vulgaria duntaxat commemoravi. Dicam etiam audentius quiddam, sed quod mihi certissimum maximeque persuasum habeam. Magis erant formidanda pericula, quae poterant ab invisibilibus substantiis proficisci, et mentem etiam oppugnare, non modo corpus, quo semel contempto, non terrent illius discrimina. Nec hinc vero est quod metuamus, quando

quando neque angelus ullus gregarius, quovis tamen homine potentior, neque inter angelos praecipuus quifquam, quod genus principatus ac virtutes vocant, nec ulla sublimitas, nec ulla profunditas, hoc est, five e³⁹ sublimi impetant, five ex imo, five honesti specie, five diversa, etiamsi de coelo prodeant miracula, five ab inferis minitentur terrores, neque instantia, neque futura, five praesens intentetur discrimen, five in futuram vitam, quid multis? etiamsi quid praeterea sit aut existat usquam in rebus creatis, five visibile, five invisibile, quantumvis potens et efficax, haud tamen poterit nos distrahere a caritate, qua conglutinamur Deo, per Iesum Christum filium illius, dominum nostrum.

CAPUT IX.

AD quem utinam et Judaei omnes sese convertant, Mose suo relicto, qui nunc sibi persuadent, satis esse ad consequendam salutem, quod filii sint Abrahae, quod legem teneant olim a Deo datam, quum horum nihil profuturum sit, nisi per fidem se dignos praebant, qui trahantur ac diligantur a Deo. Verum ab his pertinaciter reiicitur Christus lege promissus, quem gentes recipiunt. Neque vero hoc dixerim odio gentis meae, licet mihi ubique infestae. Quod res est loquar, teste Christo omnium conscio, neque quidquam mentiar, teste mihi mea conscientia, cuius auctor et inspector est spiritus sanctus. Maiorem in modum animum meum discruciat, iugique dolore conficit, quorundam suapte culpa pereuntium interitus. Adeo non odi Judaeos, ut optarim, si qua liceat, meo ipsius exitio illorum salutem redimere, neque recusem ipse a Christo reiici, modo omnes, quibus gentis ac generis cognatione iunctus sum, mecum item socientur in fide

Tom. III.

T

- 4 Christi, et sicut genere sunt Israelitae, ita cognitione veri, vere sint Israelitae, quos omnium maxime conveniebat eum amplecti, quem lex promiserat, quum ea sit natio, quam olim Deus a caeteris secretam sibi peculiariter delegerit, ac caeteras gentes ceu pro nobis habens, hanc unam veluti germanos verosque filios fovet, quumque penes hanc sit gloria dignitasque praecipua, quod spretis simulacris Deum verum coluerint. Penes hanc a Deo conditae legis auctoritas ac praerogativa, penes hanc pacta foederaque cum Deo inita, penes hanc cultus ritusque sacrorum iuxta Dei praescriptum, penes hanc vatum oracula multis ante seculis Christum venturum, et hanc, de qua paulo ante gloriabar, felicitatem pollicita. Qui genus ducunt
- 5 ab inclytis illis, ac Deo gratissimis gentis nostrae luminibus et auctoribus, Abraham, Isaac, Iacob, aliisque, ex quorum stirpe Christus ipse nasci dignatus est secundum carnem, ut hac certe parte iam illi, velint, nolint, propinqui cognatique sint Christo, qui longe praestantior est patribus illis, quorum titulis sese venditant. Siquidem illi quantumvis pii fuerunt, nihil aliud tamen quam homines fuerunt. At Christus sic est homo, ut idem et Deus sit, non huius aut illius gentis peculiaris, sed universorum Deus, et idem cum patre Deus, qui praesidet omnibus, cuiusque inscrutabili consilio geruntur haec omnia, cui soli ob tam inauditam erga genus humanum caritatem debetur laus et actio gratiarum in omne aevum, Amen. Quo magis execranda est quorundam Judaeorum impietas, qui dum maledici sunt in filium, patrem, qui per filium voluit illustrari, contumelia afficiunt. Neque tamen tantum valet istorum impietas, ut ideo non praestet Deus, quod prophetarum oraculis se praestaturum promisit. Populo Israelitico, ac posteris Abrahae promissa fuit ista felicitas, verum non quibuslibet, sed iis modo, qui vere essent horum posterum. Neque enim omnes, qui ge-
- 6

nus ducunt ab Israele, veri sunt Israelitae, sed qui fi-
 dei robore fortes sunt et invicti adversus huius mundi
 incommoda, quibus Deus explorat animi nostri pieta-
 tem, in hos vere competit cognomen Israelitae, hoc
 est, potentis Deo. Neque quicumque ex Abrahae san- 7
 guine sunt orti, continuo filii sunt Abrahae, ut pro-
 missionis haereditatem sibi vindicent, sed qui fidem
 Abrahae referunt, per quam ille meruit hanc in poste-
 ros exhibendam felicitatem. Ac vide, si non id pa- 8
 lam aperit Dei promittentis sermo: *In Isaac*, inquit,
vocabitur tibi semen. Semini Abraham promissum est,
 fore ut per illud celebres essent universae nationes.
 At non vult quosvis Abrahae posteros in seminis venire
 appellationem, nisi sint in Isaac, qui est fidei filius, et
 Christi typum gerit. Isaac non iuxta communem na-
 tivitatis rationem editus est, verum ex patre effoeto
 quidem, sed fidente Deo, ex anu item effoeta natus.
 Hunc igitur Dei virtus et patris fides genuit verius
 quam caro. Quid igitur sibi vult, quod ait: *In Isaac* 9
vocabitur tibi semen, nisi ut palam explicaret, non
 quoslibet iuxta carnem natos ex Abraham, esse conti-
 nuo filios Dei, et per hoc haeredes promissorum, sed
 quibus adest fides, per quam Abraham Dei promissum
 promeruit, hos demum pertinere ad semen Abrahae.
 Quod si Deus hac forma promississet, quicumque nati
 fuerint ex te, ad hos pertinebit mea promissio, iure
 sibi vindicarent hanc gloriam, quicumque ad proge-
 niem Abrahae pertinerent iuxta sanguinis cognationem.
 Nunc quum dixerit: *Secundum hoc tempus veniam,*
et erit Sarae filius, unicum, eumque fidei filium desi-
 gnavit, quem sua voluntate Deus ad hoc delegisset, non
 ex commendatione circumcisionis, quum nondum esset
 natus, sed ob meritum paternae fidei. Abrahae po-
 stea nati sunt liberi ex aliis uxoribus, et tamen solius
 Isaac nomine promissa est Abrahae benedictio. Quod 10
 in Isaac evenit et caeteris Abrahae liberis, idem eve-

nit in Iacob et Esau. Si corporum sola cognatione benedictionis huius haereditas obveniret, magis ad Esau maiorem natu pertinebat, quam ad Iacob. Isaac pater erat amborum communis, mater eadem ambos unico mariti congressu concepit, simul intra matris uterum gestati sunt, simul in lucem editi, et tamen alterum agnovit Deus ceu partum legitimum, alterum ceu nothum abdicavit, dicens: *Iacob dilexi, Esau autem odio habui.* Quae res igitur discrevit hos geminos? Non carnalis propinquitas, non legis observatio, non circumcisio. Siquidem de nondum natis, priusquam omnino quidquam egissent, vel iuxta legem, vel adversus legem dictum est: Maior serviet minori. Cur ita visum est Deo, aut quid nobis hoc facto declaratum esse voluit? Quid aliud, quam ne quis circumcisionis, aut legis fiducia ius huius promissi sibi vindicet, nisi talem se fide praebeat, ut inter electos habeatur, ac talis sit, qualis fuit Isaac et Iacob? Quandoquidem electio Dei filios facit Abrahae, non propinquitas. Quod si Deus Judaeos reiicit et averfatur, quemadmodum olim averfatus est Esau, nihil profuerit ex Abrahae stirpe descendisse. Rursus si gentes fidei merito adsciscit Deus ad hanc haereditatem, nequaquam obfuerit, nihil esse cum Abraham affinitatis carnalis, quum eas agnoscat Deus in filiorum ius adoptatas. Nec est quod haec, quae diximus, quisquam impius eo detorqueat, quasi iam culpa non sit penes homines, sed penes Deum, qui nihil commertos aut promertos pro sua libidine reiiciat aut adsciscat. Absit ut eiusmodi cogitatio subeat animum cuiusquam, neque sic interpretetur quod in exodo Cap. XXXIII. Mosi loquitur Deus: *Miserebor, cuiuscumque misereor, et commiserabor, quemcumque commiseror,* quum non sit volentis aut currentis assequi salutem, sed miserentis Dei, quandoquidem frustra cupimus, frustra adnitimur, nisi Deus volens nos attraxerit, attrahit autem, quos illi visum est, et-

iam nihil promeritos, et reiicit nihil commeritos. Nec tamen hinc consequitur, Deum in quemquam esse iniurium, sed in multos misericordem. Nemo damnatur nisi sua culpa, nemo servatur nisi Dei beneficio, eo dignatur quos vult, sed ita, ut sit de quo gratias agas, misericorditer attractus, non sit quod queraris tuae malitiae derelictus. Neque enim Deus indurat¹⁷ animos hominum, quo minus credant evangelio Christi¹⁸ fti, sed eorum pertinacia, qui suapte malitia recusant credere, abutitur ad illustrandam beneficii sui magnitudinem, ac declarandam potentiae suae gloriam. Sic enim accipiendum, quod in Exodo dictum est Pharaoni: *In hoc ipsum excitavi te, ut ostendam in te virtutem, et praedicetur nomen meum in universa terra.* Ex huiusmodi dictis ansam arripit impius, et dicit: Si¹⁹ cuiuscumque vult miseretur, et quemcumque vult indurat, quid est in quo nos incuset postea? Quando voluntati illius resisti non potest, sibi imputet, non nobis, si peccemus. Sed audi nunc contra. Voluntati Dei nemo resistit, verum illius voluntas non est tibi causa exitii. Nec sic induravit cor Pharaonis, ut ipse pertinaciam immitteret, sed quum nosset arrogantiam tyranni subito dignam exitio, tamen paulatim ingravescentibus suppliciis in eum usus est, quibus ille corrigi potuisset, ni ipsius malitia obstitisset. Verum divina lenitas impiam mentem magis exacerbabat. Huius igitur malum, Deus in suam vertit gloriam. Plura poteram pro Deo respondere, sed odit Deus omnem arrogantiam. Quid autem arrogantius, quam homi-²⁰ nem, quo nihil abiectius, cum Deo disceptare, velut ex aequo contendentem? Quis enim ferret, si luteum vas cum figulo suo expostulet, dicatque: *Cur me sic finxisti?* Quod lutum est in manu figuli, hoc omnes²¹ sumus in manu Dei, quemadmodum per Elaiam prophetam loquitur ipse dominus. Ille fingit quodcumque animo suo collibuit, aliud vas in sordidos usus, aliud

in honestos producens. Quocumque iudicio id facit, suo iure facit figulus, nec convenit lutum consilii rationem ab illo exigere. Lutum ex sese nihil aliud est quam lutum. Ex eo si figulus fingit poculum elegans, quidquid hoc est honoris, debet suo artificio; si matulam, nulla sordido vilique luto fit iniuria. Ita si Deus deserit hominem in peccatis, sic natus est, nulla est iniuria, si vocat ad iustitiam, gratuita est misericordia. In illis Deus declarat suam iustitiam, ut timeatur, in his patefacit suam bonitatem, ut ametur. Nec est hominis a Deo consilii rationem exigere, cur hunc vocet serius, illum maturius, hunc attrahat immeritum, illum deserat nihil promeritum. Longe vilior est homo collatus cum Deo, quam argilla collata cum homine figulo. Si prodigiosa sit arrogantiae, lutum arguari cum figulo, quanto maioris arrogantiae est, hominem de consiliis Dei disceptare, quae tanto supra nos sunt, ut vix umbram aut somnium possimus assequi? Incipe credere, et desine disceptare, atque ita citius intelliges. Et figulus errare potest, Deus non potest. Illud tibi satis est credere, Deum, quum sit omnipotens, posse quidquid vult, sed eundem quum sit optimus, non velle nisi quod optimum est. Neque culpari debet, si nostris malis bene utitur, imo hoc ipsum summae bonitatis est argumentum, quod aliena mala vertat in bonum. Deus non finxit te vas immundum, tu te ipsum conspurcasti, et inhonestis 22 usibus addixisti. Post haec, si ille pro sua sapientia, tuo malo abutitur ad salutem piorum, sui que nominis gloriam, nihil est hinc tibi quod queraris. Tu tuae malitiae iustas poenas luis, pii tuo exemplo cautiores redduntur, et alacrius agunt gratias, dum ex tua caecitate, tuoque exitio magis agnoscunt, quantum debeant divinae beneficentiae. Non habebat Pharaos, quod incusaret Deum, suapte malitia subversus est, et tamen huius malitia gloriam Dei illustravit apud Hebraeos. Quid vero sit quod incusent, si nunc item Deus,

ut olim distulit exitium Pharaonis, diu multaque lenitate sustinet ac tolerat incredulos ac pertinaces Judaeos, ceu vasa merita quae mox confringantur, quo magis evidens fiat omnibus, illos esse exitio dignos, qui tot modis provocati corrigi non queant, simulque ut illorum supplicio caeteri metuant Deum omnipotentem, quem non oportet sine fine peccando ad certam iram provocare, utque copiosius ostendat gloriae suae magnitudinem erga pios, quos prius vasa immunda purgavit, et honestis usibus consecravit, non ex circumcisionis aut legis, sed ex fidei merito, cuius unius commendatione adsciti sunt ad hoc honoris. Adsciti sunt autem, non solum ex Judaeis, veluti nos, verum etiam ex gentibus. Quandoquidem hic non nativitas, sed Dei delectus facit haeredes. Neque mirari debent Judaei, gentes antehac profanas et a Deo alienas, nunc adoptari in numerum filiorum Dei, quum ipsi olim ob commissa sua in Deum, sprete reiectique et velut abdicati, tamen postea resipiscentes et emendati, recepti sint in gratiam lenitate clementiaque divina. Testatur hoc ipsorum propheta Osee, dicens: *Vocabo non plebem, plebem meam, et non dilectam, dilectam, et misericordiam non consequutam, misericordiam consequutam, futurumque est, ut in eo loco, in quo prius dicebatur, vos non estis plebs mea, ibi vocentur filii Dei.* Cur damnant in aliis, quod in se sunt experti? Cur non potius cavent, ne rursus fiant sua culpa, quod olim fuerunt? Cur invident iis, quos possunt imitari, nisi mallent contendere, quam obedire? Quod si maxima pars hominum sua pertinacia perit, tamen his paucis, qui crediderint, praestabit Deus quidquid omnibus est promissum. Neque deerunt unquam huius haereditatis successores. Non dissimulavit hoc Esaias, sed clara voce testatur praedicans de populo Israelitico: *Si fuerit, inquit, numerus filiorum Israel par numero arenarum, quae sunt in marino littore, sique tam*

- multi suo vitio pereant, *tamen aliqui supererunt semper*, qui fide salvi fiant. Nulla quamlibet ingens turba decidentium, Dei promissum irritabit. Fallere fidem in promissis, est hominum. At Deus est is, qui quidquid dixit, plene praestet, et quidem compendio,
- 28 nec dolo, sed vere iusteque. Propterea quod quemadmodum idem dixit Elaias: *Sermonem in compendium contractum faciet dominus super terram*. Fuci nonnihil habere videntur umbrae, ac multiloqua lex est, promittens, adumbrans, praecipiens, minitans, consolans. At Christus missus semel exhibuit quidquid erat promissum, expressit quidquid erat adumbratum, ac praescriptionum multiloquium redegit ad unicum praecceptum caritatis evangelicae. Sparsit coelestis doctrinae semen, quod licet infrugiferum sit in multis meae gentis, non desunt tamen in quibus fructum attulerit.
- 29 Rursus idem superius testatur: *Nisi dominus Sabaoth reliquisset nobis semen, sicut Sodoma facti fuissetus, neque secus quam Gomorrha fuissetus habiti*. Proinde licet desciscant a Christo Judaei plerique, non finet Christus intermori germanum ac legitimum semen Abrahae.
- 30 Haec ita quum habeant, quid dicemus? Nimirum id quod res est, quod gentes, quae videbantur a iustitia alienae, et a legalibus caeremoniis immunes, veram tamen assequutae sunt iustitiam, non enim iudaicam, quae rebus corporeis constans, umbram quamdam modo iustitiae prae se ferebat, sed salutarem efficacemque iustitiam, quae contingit non iis, qui sibi placent operibus legalibus, sed qui se perfidem simplicem Deo submitunt, deduntque. E diverso populus Judaeorum, dum iustitiae legem iuxta carnem sectatur ac mordicus tenet, ad veram iustitiae legem non pervenit, videlicet excidens a Christo, in quem ceu scopum omnia legis
- 31 mosaicae tendebant oracula. Dixit aliquis, unde tam repentina rerum commutatio? Qui res sic in diversum exiit? Nimirum quod Deus averfatur elatos, et sese

impartit modestis ac submissis. Atque idcirco gentes agnoscentes morbum suum, et sese Deo submittentem recepit: Judaeos rursus erectos, sibi quoque falso iustitiae titulo plaudentes, fretos sabbatis, lotionibus, circumcissione, atque his consimilibus observatiunculis, fidei iugum dedignantem recipere, reiecit, Christum abnegantes, et auctorem vitae morti tradentes, quod ipsum eventurum olim praescius vaticinatus est Esaias, videlicet ut Christus, quem lex servatorem promiserat, illis ob incredulitatem fieret occasio ruinae, atque idem lapis, qui piis erat futurus solido tutoque praesidio, istis verteretur in perniciem, dum in illum malunt impingere reluctantes, quam in eo conquirere credentes. Sic enim apud prophetam Esaiam Cap. XXVIII. ³³ loquitur Deus Christi pater: *Ecce pono in Sion lapidem in quem impingant, et saxum in quod incurrant. Caeterum quisquis crediderit in eum, non erubescet,* ³⁴ sua frustratus fiducia.

CAPUT X.

FRatres, haec ingenti cum animi dolore loquor, pro- ¹pterea quod illis ex animo bene volo, si queam pereuntibus succurrere. Nunc, quod unum possum, in quotidianis precibus meis, quibus Deum sollicitare soleo, precor ut resipiscant aliquando, neque semper in hac caecitate perdurent. Non possum excusare illorum ²incredulitatem, sed tamen aliquid utcumque praetexti potest illorum peccato. Non sunt omnino a Deo alieni, veluti gentes, quo magis optarim, ut quod aliqua ex parte coeperunt habere, perficiatur, et cuius umbram aliquamdiu circumtulere, eius nunc assequantur veritatem. Quamvis enim ad summam impietatem prolapsi, dominum omnis gloriae fontem crucifixerunt, tamen hoc illis tribuo, nec inficias eo, du-

T 5

cuntur aliquo studio zeloque Dei, sed absque iudicio. Non omnino errant in affectu pietatis, sed vehementer errant in delectu. Praestabat quaecumque religionis habere studium, quam nullum omnino habere, et merebantur, ut habentibus apponeretur aliquid, nisi sic pertinaciter inhaerent rudimentis pietatis, ut veram pietatem reiiciant, sic premerent et urgerent umbras ac simulacra veritatis, ut ipsum veritatis fontem adspernentur. Etenim dum legem mosa-

3 cam sedulo quidem, sed tamen inscite tuentur ac retinent, profus a tota lege excidunt, cum eo pugnant, cuius gratia lex erat instituta. Nam sabbatum, circumcisio, discrimina ciborum, fuga cadaverum, ieiunia, festi dies, hoc consilio fuerant ad tempus instituta, ut his ceu rudimentis ad veram iustitiam prae luderent, et ab humana quadam iustitia proficerent ad iustitiam Dei summam atque perfectam. Non convenit autem amore studioque eius, quod alterius melioris rei gratia fuerat adhibitum, adspernari ac reiicere id, cuius unius causa caetera omnia adhibebantur. At Judaei quum publicata iam Dei iustitia debuerint humanam relinquere iustitiam, praepostere faciunt, sic pristinam illam et iam pestiferam etiam non modo supervacaneam iustitiam defendentes ac propugnantes, ut Dei iustitiam nolint agnoscere, ac suis freti ceremoniis, repugnent evangelio Christi, cui per fidem submitti oportuit, si vere iusti vellent esse.

4 Oportet enim imaginari ceu geminam iustitiam, alteram cuius auctor fuerit Moses, alteram cuius auctor sit Christus. Illa constat caeremoniis, altera constat fide et obedientia. Ac prior illa ceu rudimentum est et initium posterioris, perinde ut truncus initium est aliquod futurae statuae, aut sanguinis coagulum futuri animantis. Stultissimum autem fit, ubi ad id quod perfectum est perveneris, rudimentis inhaerere. Sed

totius mosaicae legis, per se rudis et invalidae, perfectio Christus est, ad consequendam veram iustitiam, non per circumcisionem, sed per fidem. Atque hic aditus ad iustitiam non Judaeis solum patet, sed cui-
 5 cumque credenti. Utriusque iustitiae imaginem Moles ipse depinxit. Nam temporariam illam iustitiam, quae in ceremoniis ad certum modo tempus servandis sita erat, describit in Levitico Cap. XVIII. dicens: *Custodite leges meas, atque iudicia, quae qui fecerit homo, vivet in eis.* Porro veram et perennem iustitiam, quam via
 6 fidei vivae consequimur per Christum, describit libro Deuteronomii Cap. XXX. quum ait: *Ne dixeris in corde tuo, quis adscendit in coelum? Nam id est Christum e coelo detrahere. Aut ne quis dicat, quis descendit in aby-*
 7 *ssum terrae? Nam id fuerit Christum a mortuis revocare.* Neuter horum credere videtur, quum experimentum flagitet. At qui sincere credit, huic certius persuasum est, quam ut ullum praeterea desideret documentum, Christum et olim descendisse de coelo, et nunc sedere in coelis ad dexteram patris, etiamsi rursus utrumque non exhibeat oculis. Item Christum descendisse ad inferos, et ab inferis reversum, revixisse, licet nihil horum iteret sensibus humanis. Haec semel esse facta fat est. Superest ut iis, qui viderunt, credamus.
 8 Atque id non e longinquo petendum est. Viderunt haec Judaei, et non crediderunt. Audierunt qui non viderunt, et crediderant. Nec id tacet scriptura, quae mox subiicit: *Prope est quod dicimus, nimirum in ore tuo, et in corde tuo.* Quis iste sermo est, de quo loquitur scriptura? Nimirum sermo evangelii, quod nos huius iustitiae praecones praedicamus, praesentem adfert salutem. Tu tantum animum per fidem accommoda. Quomodo autem est in ore? Quo-
 9 modo in corde? Si ore tuo confitearis et agnoscas dominum Iesum, atque idem ex animo vereque credideris, quod Deus resuscitarit a mortuis, ut nos cum illo

a vitis redivivi posthac innocenter vivamus, salvus
10eris. Nam corde quidem creditur, quae ianua est ad
iustitiam. Caeterum quoniam gloriam debemus Chri-
sto, non satis est animo tenere fidem, nisi quoties res
postulat, et ore confitearis eum, ad perfectam salutem
11consequendam. Videtis summam huius negotii non a
ceremoniis pendere, sed a fide. Quod et Esaias testa-
tur quum ait de Christo: *Quicumque crediderit in eum,*
12*non pudebit.* Quum ait, *quicumque*, nonne tollit
omne discrimen Judaei et Graeci? Quum ait, *credide-*
rit, non autem ait, *circumcisus fuerit*, aut simile
quippiam, nonne legis antiquat ceremonias? Sola fi-
des requiritur. Ea ex aequo communis omnium esse
potest. Ac Deus is est, qui non tantum dominus sit
Judaeorum, sed ex aequo omnium, cuius beneficia
non sit tam angustiis circumscribenda terminis, ut
ad solos Hebraeos porrecta, mox exhauriatur, imo
immensa est illius bonitas exuberans atque exundans,
non in unam aut alteram gentem, sed in omnes cu-
iuscumque nationis populos, modo sincera fiducia nu-
13minis, opem ipsius implorent. Affirmat hoc ipsum
propheta Joel Cap. II. *Omnis, inquit, quicumque invo-*
caverit nomen domini, salvus erit Nullum hominum
genus excipit sermo propheticus. Quisquis fidenti ani-
mo invocaverit, salutem consequetur, sive Judaeus
sive Graecus, sive Barbarus, atque e diverso, qui-
14cumque non invocaverit, peribit. Nullus autem invo-
cat eum, aut opem implorat ab eo, cui non fidit. Sed
qui fident ei, de quo nihil audierint? Rursum quomo-
15do audient, nisi sit qui praedicet ignotum? Qui praedi-
cabunt autem apostoli, nisi missi sint ab eo, cuius est
evangelium? De quibus idem meminit Esaias, cum in-
quit: *Quam decori pedes evangelizantium pacem,*
evangelizantium bona. Auditis quid iubeantur prae-
dicare Christi praecones, non circumcisionem et sab-
batismos, sed pacem, quae per fidem abolitis peccatis

nos mutua caritate in Christo conglutinet, et ea bona quae semper bona sint, quia suapte natura bona sunt. Quum igitur nihil sit praetermissum ab eo, qui mortales omnes ad salutem invitat, nullique gentium non fit praedicatum evangelium, non omnes tamen credunt evangelio. Atque ita futurum, idem praedixit Esaias, ita loquens sub apostolorum persona: *Domine, quis credidit sermonibus nostris?* Siquidem et inter gentes perpauci credunt evangelio, si cum iis qui non credunt conferantur. Colligamus igitur rerum, quas diximus, summam; Si invocatio affert salutem, nec invocatur qui diffidit, nimirum fides imprimis exigitur, non circumcisio. Porro fides concipitur in animo, non per experimenta, sed per apostolorum praedicationem, hoc est, non per oculos concipitur, sed per aures, per quas in animum obedientem transfunditur evangelium Christi. Quum igitur iam per universum orbem eluxerit evangelii fulgor, et innotuerit Christi nomen, quid sibi vult, quod tam pauci Judaeorum credunt? An habent quo se excusent, quod de Christo nihil audierunt? Imo iam impletum cernimus, quod praedixerat David Ps. XVIII. *In omnem terram exivit sonus eorum, et in fines orbis terrae verba eorum.* Ergo quum olim tot prophetarum oraculis sit Christus promissus, quum nunc palam in omni natione per apostolos testes idoneos praedicatus, quum praedicationi fidem adstruant miracula, num Judaei praetexere possunt, quod Christum nesciant? Imo viderunt lucem, sed malitia excaecavit oculos eorum. Audierunt evangelium, sed livor obsepsit aures illorum. Malunt enim gentibus ad salutem vocatis invidere, quam fidem illorum imitari. Atque hoc etiam utrumque, videlicet Judaeos reiecturos esse sermonem evangelii, et gentes recepturas, a Mose simul et ab Esaias praedictum est, quorum prior Moses libro Deuteronomii in cantico, Cap. XXXII. sic facit loquentem dominum, offensum incredulitate Judaeorum: *Ego vos ad aemu-*

landum provocabo per gentem contemtissimam, quae haecenus prae vobis non sit habita pro gente, et quum ipsi videamini vobis sapere, irritabo vos per gentem vestro iudicio stultam ac brutam, quo magis vos stimulet animi livor. Ac Mosen sequutus Esaias Cap. LII. nihilque veritus testatur aperte, Deo gratiorem fuisse gentium obedientiam, quam Judaeorum pertinaciam. Sic enim ait sub persona Christi: *Inventus sum a non quaerentibus me, palam apparui his, qui de me non interrogabant.* Tam magnificentum fidei testimonium praebebat gentibus. Caeterum adversus Israeliticum populum, quem magis oportebat amplecti fidem evangelicam, quid continenter subiecit idem Esaias? *Toto, inquit, die expandi manus meas ad populum incredulum.* Misi prophetas, eos trucidarunt, ipse tot miraculis editis illos provocavi, pro gratia dixerunt, daemonium habet, et praesidiis Beelzebub principis daemoniorum facit ista. Humilitatem despexerunt, virtutem impie sunt interpretati.

CAPUT XI.

1 **S**ED quorsum haec, quae diximus, tendunt? An huc, ut doceam gentes ob fidem adoptatas a Deo, quum ante ab illo essent alienae: contra populum prius a Deo selectum, nunc ob incredulitatem prorsus esse reiectum? Nequaquam, nam minime consentaneum est, Deo nunc prorsus reiectum esse populum, quem haecenus ut selectum ac peculiariter suum libenter agnovit. Et enim si gentem totam repulisset Deus, ipse non praedicarem Christum, quandoquidem genere verus sum Israelita, oriundus ex stirpe Abrahae, pertinens ad tribum Beniamiticam. Quumque ipse non recto legis studio prius persequerer pios, adscitus sum ad munus
2 evangelicum. Certe non fugit vos, quod legitur li-

bro tertio Regum Cap. XIX. ubi Elias propheta Deum
alloquitur, querens et incusans Judaeos impietatis: *Do-* 3
mine, inquit, prophetas tuos occiderunt, altaria tua
subverterunt, atque ego relictus sum solus, et insidi-
antur vitae meae. Post tam impiam crudelitatem me-
rito videbatur Deus profus abiecturus gentem, ceu
deploratam. Sed tamen quid divinitus responsum est 4
Eliae? *Reliqua feci mihi septem millia virorum, qui*
non curvaverunt genua coram idolo Baal. Quod igi- 5
tur tum accidit, ut non in totum Deus abiiceret popu-
lum, sed ex tot impiis aliquem numerum sibi faceret
reliquum, idem nunc usu venit. Neque enim Deus
universam Judaeorum gentem passus est alienari, ne-
que reliquum omne mortalium genus passus est suis im-
mori vitiis, licet ex utroque numero pauci credant,
prae his qui credere recusant. Sed tamen aliquot Deus 6
sua benignitate servavit, non quod generis sint iudaici,
non quod Mosis legem servarint, sed quod hos Deus
elegerit e multis, quibus suam munificentiam et gra-
tiam impartiret. Id si munificentiae est, non meriti,
iam non imputetur factis. Nam quod factis rependi-
tur, merces est, non munificentia, quod ultro defer-
tur immerentibus, id demum est beneficium. Quod
si supputantur operum merita, iam beneficium definit
esse beneficium, et in praemii vocabulum abit. Quid 7
igitur evenit? Nempe quod israeliticus populus legis
fiducia quaerebat, ob incredulitatem non est consequu-
tus, ii solum consequuti sunt, qui non ad circumcisio-
nem, sed ad electionem pertinent. Caeteris vero ni-
hil profuit circumcisio, aut legis observatio, sed ma-
litia sunt excaecati, ut nec visis tot prodigiis fidem ha-
buerint, oculis corporeis cernentes Christum tam diu
expectatum, oculis animi non videntes. Atque id 8
quoque futurum praedixerat Esaias, quod nunc factum
videmus ac dolemus. Etenim quia spiritum illum san-
ctum ac lenem Christi reiecerunt, idcirco Deus immi-

fit illis spiritum asperum ac spinosum et intractabilem, ut quod oculis cernunt, tamen perinde negent, quasi non videant, quod auribus audiunt, tamen non magis eos moveat, quam si non audiant. Tales olim erant prophetis, tales fuerunt ipsi Christo, tales et in hunc
 9 usque diem sunt evangelii praeconibus. Vidit haec et David oculis prophetis, ac dignum tanta pertinacia adversus coeleste numen exitium imminere vaticinatur: *Mensa, inquit Ps. LXVIII. illorum vertatur illis in laqueum, in captionem et in ruinam, atque in poenam factis debitam. Obscurentur oculi eorum, ne videant, et*
 10 *dorsa eorum semper incurva.* Quandoquidem iis, quae apposita sunt, frui noluerunt, quaeque oculis et auribus exhibita sunt, averfati sunt, nec curarunt, ut erectis in coelum oculis cognoscerent conditoris erga se benignitatem, sed humili legis literae affixi, fastidiunt sublimia, adspernantur aeterna, temporariis rebus addicti. Cir-
 11 cumferunt Mosi libros, nec eos intelligunt. Legunt prophetas, et ab iis promissum negant. Sed quorsum haec, inquiet aliquis? Excaecati sunt, capti sunt, incurvati sunt, obsurduerunt. Sed num ita lapsi sunt, ut prorsus conciderint, nulla resurgendi spe reliqua? Bona verba. Imo lapsus hic ad tempus incidit, et vobis feliciter incidit, quandoquidem illorum lapsus occasio fuit, ut vos ad salutem adscisceremini, quo vicissim Judaei gentium exemplo, vel in fine mundi ad pietatis verae studium perpellantur, et sicut illorum a Christo defectio gentibus ad Christum veniendi viam aperuit, ita vestra fides Judaeos exstimulet aliquando
 12 vel aemulatione quadam ad credendum. Quod si lapsus illorum per occasionem sic profuit, ut Judaeorum defectio non solum nihil attulerit dispendii, sed fides in multo plures fit propagata, dum paucis deficientibus ad omnes derivatum est evangelium, et unius gentis iactura tot nationes lucrificet Christo, quanto magis ditabitur mundus, quum vestra pietate provocata, iam
 et

et ea natio caeteris adiungetur? Vos appello gentes, ut ¹³
 meos discipulos, quatenus sum gentium apostolus, li-
 cet genere Judaeus. Quamvis vestra causa nihil non ¹⁴
 faciam, tamen magis etiam adnitar illustrare munus
 apostolicum mihi commissum, et quamplurimos ve-
 strum ad Christi societatem pellicere, pellectos Chri-
 sto dignos exhibere, si qua fieri possit, ut hac ratione
 provocem gentem meam, meam quidem affinitate ge-
 neris, licet fide alienam, ad aemulandum pietatem
 vestram, vel invidia quapiam ac livore, ut est zeloty-
 pum genus, atque ita si cunctos non queam adducere,
 saltem aliquot ex illis servem. Etenim scio vos hoc ¹⁵
 ipsum optare quod opto. Nam si Judaeorum reiectio
 reliquum mundum per occasionem reconciliavit Deo,
 quod dum illi excidunt a gratia, gentes ad gratiam
 admissae sunt, hoc est, si malum illorum bene cessit
 mundo: Quanto plus boni fuerit, si qui nunc alieni
 sunt, per fidem assumantur, velut e mortuis redivivi,
 ut impleto fidelium numero, nihil iam superfit nisi
 corporum resurrectio? Neque enim de universa gente ¹⁶
 desperandum est ob quorundam impietatem. Si gen-
 tes a religione alienae, Deo vocante ad veram religio-
 nem adduci potuerunt, quid vetat ex ea gente ad fidem
 revocari, quae pios habuerit auctores ac principes?
 Imo magis est consentaneum, ut ex piis nascantur pii,
 quod exordium fere sapiant quaecumque hinc profici-
 scuntur. Si fermentum sanctum est, oportet et totam
 massam haberi sanctam, quae fermento imbuta est. Et
 si radix arboris sancta est, par est et ramos a radice pro-
 fectos esse sanctos. Judaei generis ac stirpis auctorem
 habent Abraham, cuius fides Deo probata est. Quid ¹⁷
 vetet posteros, auctoris sui fidem referre? Quod si
 non faciunt, desinunt esse illius nepotes, non secus ac
 ramus desinit radicis ali succo si defringatur. Quod si
 fieri videmus ut rami defringantur e sua nativa arbore,
 in qua primum nati sunt: Quanto minus mirum sit, si

defringi contingat in alienam infitos arborem? Proinde si vides Judaeos e sancta radice verae olivae natos ceu nativos ramos, defractus, revulsosque ob incredulitatem a sua stirpe, sic ut nihil illis profuit radix, te contra quum ex oleastri radice prodieris, non natura, sed arte ac voluntate Dei infitum olivae, et inter illius ramos adscitum cooptatumque, sic ut exemptus ab infrugifera stirpe, iam consors et particeps sis factus radicis alienae, quumque rami nonnulli in ea nati arbore recisi exarescant, te alieno succo laetum ac frugiferum esse, cave, ne ob id tibi stulte placeas, ac ramos

18 recisos fastidias. Quod si efferris animo, si insolescis, si intumescis, memineris, quod radix te portat, non

19 tu radicem. Cave ne qua huiusmodi cogitatio tibi veniat in mentem, ut apud te dicas, fracti sunt rami nativi, ut ego insererer. Non in tuam gratiam fracti

20 sunt, sed tamen consequutum est, ut tu inserereres. Recte tamen dicis quod fracti sunt, quum e radice sint nati, vide vero quamobrem fracti sint. Nimirum ob incredulitatem iacent illi et calcantur, tu stas in arbore fulciete fide. Noli gaudere malis alienis, quin potius illorum infelicitas te doceat modestiam, ex illorum calamitate dilce, quid tibi sit metuendum, si similiter peccaveris.

21 Etenim si vides Deum naturalibus ramis non pepercisse, nec illis quidquam profuisse, quod ex sanctis patribus oriundi, ad populum Deo peculiarem pertineant, periculum est ne tibi quoque parsurus non sit, si illum arrogantia et ingratitude alienaris. Ab illorum casu dilce, quid vites. Tua felicitas non tibi cristas addat, sed divinae in te bonitatis admoneat. Est quod tibi gratuleris, est unde Deo gratias agas. Non est quod insultes abiectis. Illi iure excisi sunt, tu praeter meritum infitus. Utrumque

22 in Deo perpende, bonitatem et severitatem, quarum altera te gratitudinem doceat, altera superbiam ac supercilium dedoceat. Severitatis exemplum proditum est

in Judaeos, qui a pristino statu prolapsi sunt in hanc caecitatem, ut Christum tot seculis expectatum, contumeliis infectentur. Benignitatis exemplum in te ipso expertus es, qui gratis adscitus sis ad tam eximiae felicitatis consortium, quae nec generi profano, nec vitae impiae debebatur. Semel gratuito tibi condonata sunt admissa vitae pristinae, semel favore numinis cooptatus es in numerum filiorum, sed ita cooptatus es, ut qui citra tuum meritum adscitus es, tuapte culpa possis excidere. Auferet ab ingrato Deus, quod gratis largitus est, nisi beneficium agnoveris, nisi munere divino recte utaris. Ingratitudo tua perdet quod bonitas illius donavit. Arrogantia perdet, quod obedientia lucrificavit. Quod ni caveris, rursus excideris ab olea, in quam inlitus es. Itidem et Judaei, si muta-²³ rint id, quod illos alienat a Deo, nimirum incredulitatem, denuo inserentur unde resecti sunt. Et eo reponet fides, unde deiecit incredulitas. Nam si tu ex pro-²⁴ fanis natus profanus, ceu defectus ex oleastro, praeter naturam inlitus es oleae: Quanto citius fiet, ut Judaei ex piis parentibus orti redeant ad sui generis indolem, et (*) rursus inserantur nativae oleae, unde defecti fuerant? Aperiam vobis fratres arcanum quiddam, quod²⁵ fortasse silentio tegendum erat, nisi vestra referret me loqui, videlicet ne vobis arroganter placeatis, quod Judaeis praelati videamini. Incidit haec caecitas in gentem iudaicam, sed nec in universam, nec in perpetuum. Complures et hinc agnoscunt Christum, et caeteri tantisper in sua caecitate persistent, donec gentium numerus fuerit expletus, quibus nunc Judaeorum lapsus aditum aperuit. Verum ubi viderint universum²⁶ orbem florere professione fidei christianae, suum illum Messiam frustra expectari, urbem, templum, sacra, gentem dissipatam ac sparsam, incipient receptis ocu-

U 2

(*) Aliae: vs.

lis tandem errorem suum agnoscere, et intelligent Christum verum esse Messiam. Atque ita totus Israeliticus populus ad salutem restituetur, quamvis nunc ex parte degenerarit. Tum enim vere dignus erit hoc cognomine, quum Christum Deum ac Dei filium oculis fidei cernere coeperit, ac fide robustus magis quam operum fiducia a domino extorserit benedictionem. Quod quo magis credatis, praedictum est hoc quoque ab Esaia propheta. Utrumque praedictum est, fore ut deciderent, fore ut respiscant. Alterum videmus evenisse, atque ipsa res fidem arrogat vaticinio, alterum exspectamus simili fide eventurum. Sic autem habet vaticinium: Cap. V. *Veniet ex Sion, qui eripiet et avertet impietatem ab Iacob, et hoc illis a me testamentum, quum abstulero* 27 *peccata eorum.* Pepigit olim Deus foedus cum hac gente, id semel sancitum, non finet prorsus irritum fieri quorundam culpa, qui se praebent promissis indignos. Non deerunt tamen aliqui, qui totius generis personam sustineant. Neque enim sic exciderunt a gratia Dei, 28 *ut reconciliari non queant.* Plerique qui Christi non recipiunt evangelium, literae legis adhaerentes, sunt inimici Dei, idque, ne quid insultetis, vobis in bonum cessit, quandoquidem evangelium illis reiicientibus, citius ad vos delatum est. Caeterum quatenus ex sanctis prognati sunt, et ad gentem pertinent, quam Deus sibi ex omnibus unam ut peculiarem delegit, horum commendatione cari sunt. Proinde facilius in gratiam recipientur, si respuerint, quod horum patribus Deus promiserit id, quod nos praedicamus. 29 *Neque enim sic pollicetur se daturum Deus, aut sic adoptat, ut post poenitudine tactus mutet sententiam, hominum more.* Prorsum immutabilis est, in quem ut non cadit errare, ita non cadit poenitere. Meminerit ille sui promissi, simul atque isti reiicere desierint. Vices rerum omnium sunt, lapsis non oportet insultare, praesertim si tibi bono fuit, respiscentibus est gratulandum. 30 *Nam quemadmodum vos aliquando fui-*

fitis id, quod nunc sunt plerique Judaei, hoc est, in-
 creduli Deo, neque tamen vos destituit in aeternum,
 quando nunc misericordia eius factum est, ut illis fidem
 reiicientibus, vos in fidei consortium fitis recepti: Ita ³¹
 et hos nunc vicissim Deus passus est ad tempus a fidei
 consortio esse alienos, dum vobis datur aditus ad fi-
 dem, ut et ipsi postea resipiscentes vocante Deo, una
 vobiscum misericordiam consequantur, ut neutri
 alteris exprobrent, sed utrique alteris gratulentur
 parem experti misericordiam. Sic enim Deus ³²
 ineffabili consilio dispensat ac temperat res hu-
 manas, ut nullum sit genus hominum non obnoxium
 peccato, non quod ille cuiquam sit auctor peccandi,
 sed quod ad tempus sinat homines suo vitio prolabi, ut
 agnito errore sentiant, sese non suo merito, sed gratuita
 Dei misericordia servatos esse, ne possint insolescere.
 Atque interim dum haec agit, adeo nemini malum
 immittit, ut etiam aliena mala, sua bonitate mire ver-
 tat in bonum nostrum. Sed altius fortassis ingredimur ³³
 adytum huius arcani, quam par est homini apud ho-
 mines eloqui. Stupor oboritur contemplanti ineffabi-
 lem divini consilii rationem, et quum explicare ne-
 queam, exclamare libet: O profunditatem exuberan-
 tissimae sapientiae divinae, ut nullis humanis mentibus
 illius iudicia deprehendi, aut percipi possunt, ut con-
 siliorum rationes nullus creatus intellectus pervestigat?
 Quis enim cognovit unquam mentem domini, aut quis ³⁴
 illi fuit in consilio? Aut quis illum prior officio pro- ³⁵
 vocavit, ut quod ab illo profectum sit, praemium vi-
 deri possit operae debitum? Sic ille consulit hominum ³⁶
 salutem, ratione nobis quidem inscrutabili, sed ut melio-
 re non possit fieri, sic vult suum beneficium a nobis sen-
 tiri, ut inde nobis nihil possimus vindicare. Quando-
 quidem si quid est mali, id nostris vitiis imputare licet.
 Caeterum quidquid est bonorum, ex ipso proficiscun-
 tur omnia, velut e fonte, per ipsum conferuntur velut

auctorem, et in ipso sunt, velut in tutore, custodē-
que munerum suorum, ut nullam hinc laudis portio-
nem homo sibi possit arrogare, quum ad illum perti-
neat et initium, et medium, et finis. Cui uni ob id
debetur honor, laus, et gloria in omne aevum, unde
nefas est homini sibi quidquam asserere.

CAPUT XII.

ERgo posteaquam vobis Dei munere contigit, ut a
pristina superstitione fitis ad veram translatis religio-
nem, ut ab onere mosaicae legis fitis liberi, ob-
secro et obtestor vos, fratres, per eas misericordias
Dei, quas multifariam erga vos praestitit praestatque,
cuius gratuita bonitati summam vestrae felicitatis de-
betis, ut posthac immoletis illi victimas ista professione
dignas, non hircos, aut oves, bovesve, quae ut pu-
ra deliguntur animalia, et rebus divinis apta, quemad-
modum mos est ethnicis ac Judaeis. Haecenus indul-
fisse sat est crassis istiusmodi sacrificiis, posthac longe
alios ritus, alium cultum, alias victimas Deus a vobis
requirit, nimirum ut offeratis illi vestra ipsorum cor-
pora, non mutilandis membris, sed subigendis malis
affectibus, hoc est, non mortuas pecudes, sed viven-
tem hostiam, vere puram ac sanctam, Deo gratam et
acceptam, sacrificium rationale victimam animi, non
brutae pecudis. Dum lex durabat carnalis, patiebatur
Deus sibi corporeas immolari pecudes. Posteaquam
lex coepit esse spiritualis, spiritualibus illi victimis li-
tandum est. Pro vitulo immola superbiae affectum,
pro ariete iram effervescentem iugula, pro hirco ex-
ure libidinem, pro columbis et turturibus lascivas ac lu-
bricas animi cogitationes Deo sacrifica. Haec demum
sunt christianis digna sacra, haec Christo gratas victimas.
Deus est animus, et animi donariis conciliatur, nec

ceremoniis, sed affectibus puris coli postulat. Pro
 praeputio, ab animo supervacaneos et indecoros affe-
 ctus refeca. Sabbatismus tibi fit mens a tumultu per-
 turbationum vacans. Christus semet ipsum obtulit pro
 nobis, par est ut ipsi nosmet illi vicissim immolemus.
 Atque ita fiet, ut quemadmodum exempti estis ab hoc 2
 seculo, professione infiti coelo, ita vita et affectibus a
 pristina vita dissideatis, ac velut in novos homines,
 hoc est coelestes, transformemini quoad licet, si non-
 dum corporum immortalitate, certe novatis animi af-
 fectibus, ut posthac non ea vobis arrideant, quae vul-
 go profano, et rebus caducis addicto probantur, sed nihil
 affectetis, nisi quod Deo probatum sit, neque ducamini
 iudaicis praescriptis hominum, sed a nutu voluntate-
 que divina pendeant omnia vestra studia simul et actio-
 nes, qui nihil moratur crassum et imperfectum, sed
 quod vere bonum sit, quod acceptum, quod ad cultum
 divinum ac pietatem legitimum sit, et idoneum. Mos 3
 est apud mundi cultores, ut felicior fastidiat infelicio-
 rem, ut infeliciores invidet feliciori. Ego vero praecipio
 vestrum unicuique, quicumque ille sit, sive potens, sive ple-
 beius et humilis, modo iam sit insitus gregi christiano,
 et a mundi consortio exemptus, ne per animi fastum
 plus sibi tribuat quam par est, sed sobrio modestoque
 sit animo, primum ne quis plus arroget sibi quam ha-
 beat, deinde ut meminerit, hoc ipsum quod habet, si-
 bi non per operum, sed per fidei commendationem es-
 se donatum a Deo, et in hoc donatum, non ut inde
 sibi placeat, sed ut in communem conferat utilitatem.
 Varie autem Deus suas dotes partitur, ne quis aut fa-
 stidiat alium, aut unum se sibi sufficere putet, sed sin-
 gulorum dotes fraterna caritas faciat omnium commu-
 nes. Neque enim convenit, ut minus in nobis valeat 4
 Christi gratia, quam in corpore cuiuslibet animantis
 valeat vis naturae. Quae societas est membrorum in-
 ter ipsa in corpore animantis, ea est societas singulo-

rum inter ipsos, qui ex variis sectis ac gentibus in Christi consortium sunt cooptati. Nam quemadmodum corpus hoc visibile, licet sit unum et idem, tamen ex multis membris compactum est. Porro non omnium membrorum idem est officium. Alio munere funguntur oculi, alio pedes, alio venter ac manus, et tamen oculus non sibi uni, sed toti prospicit corpori, venter non sibi tantum, sed omnibus membris concoquit. Iam quod sunt officia singulorum membrorum in corpore, hoc sunt variae dotes, aliis atque aliis nostrum varie distributae. Quemadmodum igitur membra praestabilia, velut oculi, non fastidiunt humilia, sed officio suo succurrunt omnibus, alioqui totum corpus collaberetur: Ita suam quisque dotem, five praeclara contigit, five medioeris, pro sua portione conferre studeat in totius corporis commodum, posteaquam semel insiti Christi capiti ceu conflati sumus in unum corpus spirituale. Nec aliud est christianus christiano, quam membro membrum eiusdem corporis. Sed tamen, ut dixi, variae sunt singulorum hominum dotes, non iuxta nostra merita, sed iuxta munificentiam Dei, quae partitur singulis, ut videtur expedire. Ne quis igitur eo quod contigit dono efferatur, sed sobrius ac modestus utatur in bonum omnium, five contigit prophetiae dos in explicandis arcanis literis, iuxta modum fidei, quam solam respicit Deus, non caetera merita, citra supercilium, suum bonum caeteris communicet, five contigit facultas opera sua iuvandi fratrem, modeste suo fungatur officio; five cui obtigit doctrinae dos, ne fastidiat indoctos, sed citra fastum eruditionem suam aliis impartiat; five cui datum est, ut ex divinis literis possit ad pietatem ac mores honestos inflammare dicendo, utatur sua dote modeste; five cui contigerunt facultates, unde suppeditet egentibus, et largiatur iis quibus opus est, hac succurrat caeteris, non ad gloriam, non spe reditionis cum foenore gratiae, sed

simplici pectore; five cui cura delegata est caeterorum, ut unus praesit aliis, eaque in re valet, non illum honos reddat elatiorem, sed cura commissa sollicitum, neque sibi gerat munus delegatum, sed iis quorum curam in se suscepit; five quis miseris et calamitosis succurrit, absit tristitia, quae premit eum, qui sublevatur, et beneficium velut exprobrat, sed hilaritate gratiam officii conduplicet, ut quidquid facitis, velut ex alieno et ex animo facere videamini. Huiusmodi malis corrupta sunt fere profanorum hominum officia, etiamsi quid benigne facere videantur. A vobis absit omnis fucus, 9 sed sit mutua inter vos caritas, quae simulandi ac dissimulandi iuxta sit ignara, quae singula cuiusque officia Deo commendabit. Ne quid ex vestris cupiditatibus metiamini, quod profanum hominum vulgus facit, sed sola virtute, aut turpitudine, abhorrentes ab omni malo, adhaerentes rebus honestis. Et quoniam fratres 10 estis, quotidie communem patrem implorantes, et ad communem haereditatem destinati, sitis fraterna caritate erga vos invicem propensi ac benigni. Inter mundanos de praecellentia dignitatis certamen est. Vobis diversum sit certamen, dum alius alium conatur sibi praeferre. Nemo per otium sibi vivat, sed pro se 11 quisque studeat suo fungi officio, neque somniculosi ac desides, velutique carnis infirmitate videamini languidi, sed alacres ac ferventes spiritu. Carnales esse desistis, spirituales esse coepistis. Torpere carnis est, agilis quaedam ac vivida res est spiritus. Ne relucte- 12 mini malis, sed tempori servite, rebus praesentibus vosmetipsos accommodantes, et si quid inciderit incommodorum, vel declinantes, si liceat commode, vel tolerantes, non moesti interim, quod est diffidentium, sed in rebus asperis spe futuri praemii gaudentes et alacres. Illud interim cogitantes, si quid cui conceditis aut condonatis, id vos domino condonare, nimirum cum foenore reddituro. Quod si impiorum

improbitas gravius affligat, ne parate defensionem, ne moliamini vindictam, ne confugiatis ad humana praefidia, sed assiduis et improbis precibus coeleste auxilium imploretis. Si quid opus erit caeteris christianis, is cui suppetit, impartiat non gravatim ac inamoene, quasi stipem egenti porrigat, sed quasi suum centum cum illis communem esse ducat. Eamque benignitatem exercete non solum inter vos, verum etiam in absentes. In eos vero, qui se peregre ad vos conferunt, hospitales fitis, ne aut turpiter egeant, aut ad ethnicos cogantur indecore divertere. Atque ut oportet manus habere benignas, ita linguam convenit habere innocuam. Eos qui vos odio Christi persequuntur et affligunt, adeo non oportet ulcisci, ut nec male precandum sit. Bene precemini et illis, bene precemini, inquam, ut resipiscant, tantum absit ut quemquam devoveatis. Quibus re non potestis benefacere, tamen bene optandum est. Sit inter vos vera amicitia, quae laeta pariter ac tristia faciat communia, ut iungatis tum gaudia, tum moerorem ac lachrymas. Concors animus, et communis affectus vos in omnibus societ, sive quid laeti obrigit, sive quid adversi incidit. Ne fitis elatis animis ac fastidiosis erga vos invicem, sed qui maior est, humilibus et inferioribus sese inclinet et accommodet. Ne vos vobis ipsis placeatis, ut suo quisque iudicio sibi magnus sit et admirandus. Non enim facile cedit cuiquam, qui sic affectus est. Quod si quis forte laesit, non convitium convitio, nec iniuriam iniuria retalietis. Licet hoc apud Judaeos et ethnicos iustum habeatur, apud Christum impium est, malum malo conduplicare, et quod in alio damnas, consulto imitari. Vos benefactis certate, et ita certate, ut non solum teste conscientia, Deo placeant quae facitis, verum etiam ut omnibus hominibus probentur, ne quem offendant infirmum specie mali. Et usque adeo absit omnis vita non tantum ab omni crimine, verum

etiam ab omni suspicione, quoad fieri potest, criminis, ut nec mali queant eam calumniari. Id fiet, si 18 quantum in vobis est situm, pacem habeatis non modo cum christianis, verum etiam cum his, qui a Christo sunt alieni. Magna vis est heroicae virtutis, etiam 19 hostes rapit in amorem et admirationem sui. Pax autem constare non potest, si suum quisque dolorem perget ulcisci. Ethnicorum ac Judaeorum est ultio, vos iniuria laceffiti ne poscite vindictam, quin potius cede irae, quae melius evanescet tua lenitate, quam si mutua talione magis ac magis irrites. Si lenitate vicisti furentem, lucrum est, si pergit ille furere, non deerit cui det poenas, tu illum suo relinquito iudici, qui ius ulciscendi nobis adimit, ac sibi servat, ita loquens in Deuteronomio Cap. XXXII. *Mea est vindicta, ego rependam, dicit dominus.* Imo tu adeo ne laedas lae- 20 sus, ut et pro maleficio reponas beneficium, et si forte esuriat inimicus tuus, cibo illum subleva, si sitierit, potum porrige. Vix ullum est ingenium tam barbarum, tam efferum, tam immitte, quin officiis possit deliniri, quando hac via mansuescunt et ferae. Hac expugna hostem. Expertus tantam lenitatem, tantam pietatem tuam, fortassis resipiscet, pudebit, pigebit, poenitebit feritatis, iamque ceu victus tua caritate inflammabitur ad redamandum. Hac via finiri possunt simultates, quum mutua malorum retaliationione propagentur in immensum. Benefactis certare pulchrum, vincere pulcherrimum. Malefactis certare turpissimum est. Verum hoc fatentur et ethnici. Vestra peculiaris laus erit, si malefacta benefactis superetis, si iracundiam lenitate, si maledicentiam benedictia, si iniuriam officio superetis. Cavendum est autem, ne qui 21 malus est, tuam bonitatem expugnet sua malitia, et incipias tui dissimilis esse, iamque illum imitari quem damnas. Quin potius tua bonitas, illius expugnet feritatem, ut victus in tuas partes rapiatur.

CAPUT XIII.

QUOD si principum et magistratum in vos cooriat-
tur ob christiani nominis professionem persecutio, to-
leranda quidem est, nullo vestro vitio coorta. Cae-
terum non est irritanda, aut accersenda, detrectando il-
lis, quod ceu suo iure postulant, et a nobis Deo non
offenso pendi potest. Ordine constat respublica, ea
praetextu religionis turbari non debet. Sunt cupidita-
tes foedae, sunt vitia, in quibus cum caeteris non
oportet congruere, sunt rursus in quibus ob tranquilli-
tatem publici status oporteat etiam cum ethnicis conve-
nire pro temporum ratione, ne vestro exemplo peiores
fiant, quos expedit utcumque metu coerceri. Totam
enim rerum summam in tria genera dividamus licebit.
In ea quae vere coelestia sunt, quae tanquam Christo
peculiariora, sunt ubique rebus omnibus anteponenda.
In ea quae prorsus sunt huius mundi, veluti cupidita-
tes ac vitia, haec vobis sunt omnibus modis fugienda.
In medium quoddam genus, quod per se neque bo-
num, neque malum, sed necessarium tamen pro totius
reipublicae statu concordiaque tuenda. Nolim autem per
vos turbari, etiamsi quam iustitiae umbram aut speciem
mundus hic habet, modo ne pugnet palam cum Chri-
sti iustitia. Ferenda persecutio, ferendum et mun-
danum imperium, etiamsi sit aliquanto iniquius, ne,
quum vos persequuntur, iusto titulo facere videantur,
si publicas leges ab omnibus receptas soli reieceritis,
quas Christus ut non sanxit, ita nec reprobavit, sed
velut ignoravit, nimirum aliud agens. Quisquis igitur
est hominum, pareat publicis legibus, obtemperet ma-
gistratibus, qui qualemcumque Dei gerunt imaginem,
et in malis puniendis utcumque Dei negotium agunt.
Atque haec sane potestas illorum a Deo proficisci-
tur. Proinde qui principi aut magistratui etiam impio

et ethnico, suo fungenti officio resistit, is non resistit homini fungenti, sed Deo, a quo proficiscitur omnis auctoritas. Sicut enim umbra legis mosaicae fuit a Deo, nec licuit antehac contemnere, sic et legalis iustitia a Deo proficiscitur, ut et huic pro tempore conveniat aliquid tribuere. Quemadmodum enim Deus in suo corpore voluit esse membrorum ordinem, de quo modo diximus, ita in universa republica, quae malis ac bonis constat, voluit esse ordinem quemdam. Atque ipse ordo per se bonum quoddam est, etiamsi quis abutatur magistratu. Proinde qui perturbant hunc ordinem, Deo auctori repugnant, et qui repugnant Deo, merito poenas luent. Quod si nolis esse legibus aut magistratibus obnoxius, ne putes te id assequi posse contumacia, sed innocentia potius. Nihil enim illi iure possunt, nisi in eos qui committunt quod non licet. Tu recte vivito, et lex nihil ad te, nec est quod metuas magistratum, imo praemium est et honos per illos suo fungentibus officio. Itaque sicut magistratus, Dei minister est puniendis flagitiis, sic et eiusdem minister quodammodo videtur, dum recte factis habet honorem. Proinde plus quam liber est a legibus, qui recte agit. Caeterum si quid commiseris supplicio dignum, tua culpa factum est, ut tibi iam formidandus sit magistratus, siquidem in hunc usum gladium gestat, ut nocentes puniat, atque hac quoque parte divinae subservit iustitiae, quae in malis puniendis et malorum abutitur ministerio. Proinde quando publicus rerum status non potest consistere, nisi magistratibus sua deferatur auctoritas, ob communem reipublicae necessitatem et vos illis obtemperate, non tantum ob id, ne contumacia provocati probabili causa in vos saevire videantur, iam non velut in christianos, sed velut in seditiosos, sed etiam ob conscientiam, quae licet nullum immineat ab illis supplicium, dicat non esse perturbandum, quod Deus ordinatum esse voluit, et quoniam

3

4

5

6

hac in parte publicum gerunt negotium, quod autem publicum est, ad omnes pertinet, propterea velut officii praemium vectigal ac tributum illis penditis, qui licet impii sint, tamen quia publicam administrant iustitiam, et Deus iustitia est, Dei ministri sunt, et illius quodammodo vices gerunt, dum in hoc incumbunt, quod illis publica auctoritate mandatum est. Itaque si quid vetant isti, quod per se nefas est patrare, parete, quos oportebat etiam nullo timore proposito, quod rectum est sequi. Sin imperant impia, Deo parendum est potius quam hominibus. Quod si quid veluti suo iure exigunt, cuius iactura non adducit pietatis dispendium, non tanti est ut illos ea gratia in vos irritetis, solvite omnibus quidquid exigunt, ceu debitum. Ipse Christus nulli prorsus obnoxius solvit Caesari vectigal, non quod deberet, sed ne quid illos offenderet. Ne committite, ut a vobis suo iure fraudati videantur. Si quis tributum exigat, pendite tributum, si quis vectigal postulat, solvite vectigal. Si quis reverentiam efflagitat, qua negata putet contemptam auctoritatem suam, huic deferte publicam reverentiam. Si quis honorem ob dignitatis publicae functionem sibi deferri velit, huic honorem solennem impendite. Si cum laude funguntur suo magistratu, Deo penditur honos, sin secus, tribuitur hoc publicae tranquillitati. Ne quid fiat reliquum, quod istorum quisquam a vobis exigat, satisfacite necessitati publicae. Caeterum inter vos nullum fit ius aut debitum, nisi mutuae caritatis. Ea non moratur exactorem officii, sed ultro praevenit monitorem. Illis si penderis quod exigunt, desinis debere. Caritas etiam si satisfaciat aliis, sibi ipsa (*) nunquam satisfacit, semper officia cumulans officiis. Hanc igitur in primis amplectamini, quae leges omnes compendio complectitur. Quisquis enim sincera christianaque caritate proximum diligit, is sum-

(*) Aliae: ipsi

mam habet totius legis mosaicae. Si caritas absit, nul-
 lae leges, quamlibet multae, sufficiunt, si adsit, non
 aliis est opus legibus, quando haec una dicitur effica-
 cius, quidquid innumeris legum praescriptis iubetur.
 Vetat lex mosaica, ne quis adulterium committat, ne ⁹
 quis occidat, ne quis furtum faciat, ne quis falsum
 testimonium dicat, ne quis rem affectet alienam, ne
 quis ad usuram foeneret, et si qua sunt id genus alia,
 atqui horum omnium summa brevi caritatis praecepto
 comprehenditur, quo dictum est: *Diliges proximum
 tuum sicut te ipsum.* Caritas prodest, quoad pot- ¹⁰
 est, omnibus, etiam malis, nocet nemini. Quorsum
 igitur attinet singulatim vetare, ne laedas his aut il-
 lis modis, quum huius naturae sit, neminem omnino
 laedere? An occidet, qui diligit? an stuprabit alie-
 nam uxorem, cui alter aequae carus est, atque ipse est
 sibi? an furto compilabit eum, quem paratus est et suis
 opibus adiuvere? an calumnioso testimonio opprimet,
 quem suo quoque periculo servatum velit? an foeno-
 ri daturus est ei, qui quum sibi putet omnia esse com-
 munita? an illi damnum optabit, cui precatur eadem
 quae sibi? an ulla ratione nocere aut contristare pote-
 rit, pro quo sciat Christum esse mortuum? Itaque quod
 dixeram, summa legum omnium est caritas. Per hanc
 compendio discitur, quid fugiendum, quid sequendum.
 Ad huius igitur studium ipsa quoque temporis adhor- ¹¹
 tatur ratio, videlicet ut a pristinae vitae somno ac te-
 nebris resipiscentes expergiscamur. Nox praebere vi-
 detur peccandi licentiam, quod vacet pudore. Cae-
 terum etiam qui noctu lasciviunt et ineptiunt, tamen
 simulatque illuxit, vel pudore componunt sese ad ho-
 minum adspectus, ac velut alii facti prodeunt in pu-
 blicum, pro temulentis sobrii, pro libidinosi casti,
 pro iurgiosis moderati, pro oscitantibus alacres. Ra-
 pienda igitur temporis opportunitas, qua si recte uta-
 mur, propius abest nostra salus, quam tum quum lege

12 mosaica freti, proxime abesse putabamus. Nox nostra
 processit vitae pristinae, imminet dies ille qui reteget
 etiam occultissima. Respondeamus diei nostrae, abii-
 ciamus mores actusque nocturnos, et quorum nos in
 luce pudeat. Si sole exoriente decentioribus vestibus
 tegimus corpus, ne quid offendat oculos hominum,
 multo magis evangelii luce iam exoriente mentem vir-
 tutum ornemus amictu, qui luce dignus sit, nec re-
 13 formidet oculos Dei. Posthac ita vitam omnem com-
 ponamus, ut appareat nos abiectis pristinae vitae te-
 nebris, clara in luce ambulare, et Deo conspicuos et
 angelis et hominibus, non luxui indulgentes in comel-
 lationibus, aut temulentis computationibus, non spur-
 cae veneri libidinique servientes, non per contentio-
 nem ac livorem mutuum turpiter inter nos concertan-
 tes, quibus omnibus obnoxii fuistis, dum errantes in
 pristinae vitae tenebris versaremini. Indecore tali cul-
 14 tu vestitur anima. Nunc posteaquam per baptismum
 Christo estis insiti, hunc ipsum induite. Eluceat in
 omni vita quem fitis professi. Exprimate quem imbibi-
 stis, ille sobrietas, ille castitas, ille pax est, ille ca-
 ritas est, istiusmodi amictus decet hanc evangelii lu-
 cem. Quibus hactenus usi estis ad voluptatem, post-
 hac utamini ad corporis necessitatem, et quibus ante-
 hac turpiter indultum est cupiditatum arbitrio, de cae-
 tero per sobrietatem eatenus adhibeantur, quatenus
 naturae usus postulat. Corpus sic alendum est, ut va-
 leat ac vivat, non ut lasciviat. Cibus ac potus sitim
 ac famem arceat, non libidinem invitet ac nutriat.

CAPUT XIV.

I **P**orro quamquam in harum rerum usu nullum est di-
 scrimen aut delectus apud eos, qui plene Christi fidem
 sunt assequuti, modo his, ut diximus, ad necessita-
 tem

tem utantur, non ad voluptatem, tamen si quis erit inter vos, fortassis Judaeus genere, qui ob diutinam superioris instituti, vitaeque consuetudinem sit adhuc supersticiosior, nec adhuc sic in eo fides adoleverit, ut omnem pristinae legis observationem excludat, is non est statim reiiciendus contemptu, sed humanitate facilitateque magis alliciendus ac fovendus, donec et ille proficiat, fideique robur accipiat. Id commodius fiet benevolentia, quam contentiosis disputationibus. Si quidem in eiusmodi non convenit protinus in malam partem interpretari, quod citra vitium fieri potest. Quo pax et concordia undique constet inter vos, quaedam dissimulanda sunt, quaedam ferenda, quaedam benignius interpretanda. Magnam vim habet ad mutuam vitae societatem haec commoditas candorque. Nunquam pax cohaerebit inter multos, nisi in nonnullis alius alii vicissim concesserit, ut sunt hominum variae sententiae. Nam qui vacat omni superstitione, putat sibi fas esse, citra delectum ullum quovis vesci genere ciborum, quippe nihil hic aliud spectans, quam naturae necessitatem. Rursum qui infirmior est adhuc ac supersticiosior, vescitur oleribus, ne incidat in aliquod piscium aut caeterorum animantium genus, quod vel interdictum sit iuxta iudaicum institutum, vel simulacris immolatum. Haec vobis non debent esse tanti, ut ob ea scindatur fraterna concordia. Is qui firmior est, et vescitur quibuslibet, ita fruatur sua firmitate, ut tamen infirmo, qui vesci metuit, non spernat. Ac rursus qui animi sui infirmitati obsequens abstinet a certis ciborum generibus, ne damnet ac iudicet sine delectu vescentem, quidquid appositum fuerit. Quin potius firmus ferat infirmum, sic interpretans: Error est ex longa pristinae vitae consuetudine relictus, subito revelli non potest, paulatim elabetur, et crescente vera pietate evanescet superstitio. Item superstiosus ille, quum vescentem videt quibusvis cibus, sic se-

cum cogitet: Mea nihil refert quid agat, et consentaneum est bono animo fieri, quandoquidem dominus illum sibi adiunxit, suumque fecit, cuius arbitrio vivit, cuique peccat uni, si quid peccat in istiusmodi, quae per se mala non sunt. Quod si crimen est arrogantiae, fastidire superstitionem infirmi et simpliciter errantis, quanto intolerabilioris erit arrogantiae, si qui fide est infirmior, iudicet ac damnet meliorem se, iuxta vulgarem imperitorum regulam, qui iniustum putant quidquid ipsi non faciunt, et sanctum existimant quidquid amant? Nonne huic merito dicetur: *Tu quis es, qui iudicas ac damnas servum alienum?* Unus est omnium dominus Christus Iesus, illi stat, si firmus est fide, illi cadit, si quid peccat, ut tu suspicaris. Non enim ob ista cadet, imo stabilietur, ut persistat in suae fidei robore. Siquidem dominus illius abunde potens est et idoneus, qui servum suum fulciat, ne quid vacillet. Quod de ciborum delectu dictum est, idem de sabbatorum ac neomeniarum observatione accipiendum est. Nam qui infirmus est ac imperfectae fidei, is discernit inter diem et diem, quasi sit alius sacer, alius profanus, et in hoc nefas sit vesci cibis, aut opus facere, quod in alio fas sit. Contra qui firmus est solidaeque fidei, nullo delectu habet omnes dies, universum vitae tempus existimans pietatis officii sacrum esse ac dedicatum. Ob ista ne scindatur inter vos concordia christiana, sed suo quisque animo fruatur, non damnata alterius sententia, praesertim quum utrumque vacet crimine, et in utroque constet hoc, quod est verae pietatis caput. Qui sapit et sentit apud se, quemvis diem ex aequo sacrum ac sanctum esse, domino suo sapit, nec tua refert, quam ille sapiat. Item qui credit inter diem et diem interesse nonnihil, si errat, domino suo errat, ad te non pertinet. Item qui citra delectum quibuslibet vescitur cibis, domino suo vescitur. Siquidem gratias agit Deb,

cuius beneficio vescitur, et cuius benignitas in usum hominum condidit omnia. Rursum qui ob infirmitatem animi a certis cibis abstinet, domino suo abstinet, nec tua refert, praesertim quum oleribus suis vescens, aequae ac tu gratias agat communi domino. Quod si is probat et acceptum habet illius gratiarum actionem, cur tu de eo pronuntias? Causa diversa est, res eadem, animus idem, et idem dominus. Hic gratias agit pro libertate vescendi quibus velit, quod evangelica lex animos discernat, non cibos; ille pro fructu continentiae, dum occasione infirmitatis fugit crapulam, et intra temperantiae cancellos coercetur. In huiusmodi pares sumus omnes, neque quisquam pro sua sententia tuenda debet digladiari cum fratre. Satis est si dominus approbat, ad quem pertinet earum rerum iudicium, quae vel incertae sunt, vel pro temporum ratione ferendae. Nullum est ius christiano in christianum, nisi ut alter alteri proficit. Neque sibi vivit quisquam, quum omnes simus illius, qui nos afferuit a vitiis ad pietatem, a morte ad vitam. Itaque nemo sibi neque vivit, neque moritur, non magis quam servus alieni iuris, in quem heri potestas est et vitae et necis. Quod si servus vivit, non suo nec alieni, sed domini sui commodo aut incommodo vivit, si moritur, domini compendio, aut dispendio moritur, ut impudenter facturus sit, qui conservus de conservi negotiis sese admisceat, si modo domino fiat satis. At nullum mancipium inter mortales tam heri sui est, quam nos sumus Christi, qui nos non argento aut auro, sed suo opte sanguine emit. Sive igitur cadimus, illi cadimus, si vestimus, illi vestimus, si vivimus, illi vivimus, si morimur, illi morimur. Alia mancipia fortassis desinunt esse domini, posteaquam mortua sunt. Nos si vivimus, si morimur, domini sumus, cui vivunt omnia. Christus ius habet non solum in vivos, sed etiam in mortuos, qui et vitam suam et mortem suam nobis ser-

vandis impendit. Siquidem idem mortuus est, mea causa factus homo, atque idem a morte revixit, ut pariter et morientium et viventium esset dominus. Si vivimus pietati, illi debemus, si mortui sumus vitiis, illi debemus. Ille dominus est, ille iudex est. Cur servus in servum sibi ius vindicat, quod domini peculiare est? Tu vero qui superstitiosus es, qua fronte iudicas fratrem tuum, te firmiorem, quia libere vescitur, aut quovis die ex aequo utitur? Aut tu peritior, quare spernis ac fastidis fratrem tuum infirmiore, perinde quasi dominus illius sis, ac non magis conservus? Cur aut hic aut ille domini vicem usurpat, et iudicii diem praevertit? Non est alius ab alio iudicandus. Unus ille qui omnium est dominus, pronuntiabit de omnibus. Nam apud tribunal Christi aliquando sistendi sumus omnes, illius voce vel damnandi vel absolvendi, qui perspicit intimos ac retrusissimos animorum secessus. Interim ne sibi conservus in conservum dominatum usurpet. Quandoquidem hoc honoris uni sibi servatum esse voluit, ut ipse testatur apud prophetam Esaiam Cap. XLV. *Vivo ego, inquit, mihi curvabitur omne genu, et omnis lingua confitebitur Deo.*

12 Hoc interim pro sua quisque virili studeat agere, quo pacto apud hunc iudicem pro se rationem reddat, nec

13 alius alium iudicet in malum. Quod si quid hic iudicandum est, interea hoc magis est iudicandum ac statuendum, qua ratione fieri possit, ut alius alii vicissim auxilio simus, neque cuiquam aut demus malum, aut occasionem mali, quoad licet, praebeamus. Erigamus vacillantem, non deiiciamus, et linum fumigans excitemus, non extinguamus. Dignitatis ratio poscebat, ut imperitior obtemperaret peritiori, sed caritatis est christianae, ut peritior aliquoties cedat et obsecundet imperitiori, non ut assentiatur erranti, sed quo vel

14 corrigat, vel certe ne gravius offendat. Nam ut de me loquar exempli gratia, Moyses olim quosdam cibos

designavit impuros, quos ille suo more communes vocat, ceu profanos, quibus vesci nefas erat, quosdam mundos, quibus vesci fas erat. Nunc scio ac persuasissimum habeo, Christi afflatu, qui carnalem legis partem prorsus abolitam vult, quod nihil suapte natura impurum, nec ullus sit omnino ciborum delectus. Quod si quid impurum est, id ei duntaxat impurum est, qui tale putat esse, hoc est, infirmo et supersticioso impurum est, firmo vereque christiano nihil est impurum, sed omnia pura puris. Et tamen ab eo, quod per se im-¹⁵ purum non est, fortassis abstinere praeestat aliquoties, non quod ita decernat lex mosaica, sed quod ita dicat fraterna caritas, quae peculiaris est christianorum. Et enim si ob cibum corporis tui laeditur, aut moerore afficitur animus fratris tui, quem oportebat tibi aequae carum esse atque ipse es tibi, videris tibi vivere, nec satis meminisse mutuae caritatis, qui lapsum et offensam infirmi fastidis ac negligis, quum re levicula possis mederi. Quid enim magni, si paulisper et a licitis abstineas, quo periclitanti proximo succurras? Ne tibi tam vilis sit frater licet infirmior, licet imperitior, ut cibi tui causa finas eum perire, pro quo servando mortuus est Christus. Si tanti fuit domino, qualis qualis est, non est tibi ob rem levis momenti negligendus. Ne ve-¹⁶ ro satis esse putes, si rectum sit quod tu facis, quin illud etiam curandum, ut quod per se rectum est, non sit obnoxium suspicioni eriminis, et quod tibi bonum est, vertatur in malum alienum, si viderint homines inter vos de cibo potuque, aut de similibus rebus exigui momenti esse contentiones. Nam quemadmodum seculo futuro in regno Dei non erit esca neque potus,¹⁷ quae nunc mortalitatis nostrae subsidia sunt: Ita doctrina evangelica vitaque vere christiana, neque ciborum delectu constat, neque potus discrimine, quae nihil habent momenti ad pietatem. Illa potius nobis meditata sunt, quae nobiscum transferri queant in vitam

illam coelestem. Quae sunt autem illa? Nimirum iustitia, pax, et gaudium, quae non conferuntur ciborum observatione, sed spiritu sancto. Disceptatio de cibis parit iram ac dissidium, parit dolorem, parit offensam et querimonias. Spiritus sanctus parit pro dissidio pacem, pro tristitia gaudium, pro offensa et iniuria officium. Ut enim iustitiae est, nemini velle nocere; ita pacis est, cum nemine contendere, et caritatis est, neminem moerore afficere. Haec spiritualia sunt, in his quisquis Christo servit, is simul et Deo placet, ea sectans, quae sunt illi gratissima, et hominibus probatur, dum obsequio vitat omnem mali suspicionem, aut occasionem. Carni serviunt, qui de cibis ac diebus inter se digladiantur. Spiritu Christo serviunt, qui non sua tuentur, sed aliis per caritatem obsecundant, et omnibus fiunt omnia, quo omnes lucrifaciant, et omnibus sese attemperant, ut omnibus placeant. Nos igitur qui spirituales sumus, omissis istiusmodi disceptationibus, ea sectemur, quae ad pacem faciunt, quae concordiam alunt, quae mutuum amorem nutriunt, denique quibus meliores reddamur, mutuoque iuvenur officio, non quibus offendatur quispiam. Hoc est nostrae professionis caput. Tu qui firmior es, ne committas, ut ob cibum humanum perdatur opus Dei. Tibi potius pereat cibus, quam ut per occasionem cibi tui pereat id, quod Deus morte filii sui redemit. Hominis negotium est cibus, Dei negotium caritas, quum alterutrum periclitatur, illud potius cedat, quod levius est. Non quod in ipsis cibis fit ullum vitium, aut alius purus fit, alius impurus iuxta Iudaeos, aut quod per se culpa fit, cibo quo velis vesci, sed tamen per occasionem fit culpa, non quod vesceris, sed quod vescendo fratrem offendis infirmum, atque ita cibus natura purus, ob neglectum proximi periculum fit impurus. Quod nobis adeo negligendum non est, ut praestabilius sit, vel in rotum ab-

stinere a carnibus, et oleribus vesci, et in totum a vino temperare, quam ut vescens aut bibens fratri tuo sis occasio ruinae. Neque vero mihi dixeris: Cur ille metuit, ubi nihil est opus? Me non reprehendit mea conscientia, quid mihi cum aliena infirmitate? An vis, ut mea relicta sententia in illius sententiam pedibus eam, et incipiam deligere ciborum genera? Nequaquam. Non istuc postulo, ut illius infirmitatem imiteris, sed ut obsecundes pro tempore, hac spe, ut et ille proficiat. Probo tuam fiduciam, qua negligis ciborum discrimina, verum istam cela ac tege, si quando conspexeris eius occasione periclitari fratrem. Sa-²² tis tibi sit interim, si fortitudinem animi tui novit et approbat Deus. Et tamen tantisper dissimulanda est, dum vitas offendiculum proximi, tuam firmitatem ad illius infirmitatem inclinans atque accommodans. Atque illud etiam videndum, ut quod ciborum delectum negligere te praedicas, animi firmitas sit, non voluptatis aut luxus praetextus, neu quum alterum contemnis ac reprehendis, quod ceu superstitiosus a cibis abstineat, ipse tecum haesites, et oratione firmus sis potius quam fide. Beatus est is, qui tantum fidei robur obtinet, ut in eo quod probat ac defendit apud alios, non sentiat intus reclamantem conscientiam, taceatque in sinu pectoris damnantem, quod palam approbat. Quisquis enim haesitat, putans non licere²³ vesci, is iudice conscientia damnatus est. Quare damnatus est? Quia quod facit, non facit ob robur fidei, animique constantiam sibi bene conscii, sed conscientia refragante. Quidquid autem non proficitur a fide, cum vitio coniunctum est. Siquidem quum rem per se non malam, haesitans mala sit, nec ne, faciat tamen, declarat sese et rem per se malam facturum, si incidere. Etenim vera pietas refugit ab omnibus, quae mali vel speciem habent. Qui malitia peccat, meretur obiurgari, et si se praebeat inemendabilem, vitan-

duſ eſt etiam. Caeterum quoties error ex infirmitate naſcitur, doceri monerique meretur, qui errore tenetur, falſidiri aut rideri non meretur.

CAPUT XV.

1 **Q**Uod ſi nos firmiores ſumus, ut ſumus, adeo ut monitore non ſit opus, tamen cavendum, ne dum alterius leviculum errorem infectamur ſuperſtitionis, ipſi in graviorem culpam incidamus arrogantiae, quin potius quo ſumus firmiores, hoc magis aequum eſt aliorum ferre infirmitatem. Ut enim qui natu grandiores ſunt, aut corporis robore validiores, non ideo protrudunt, aut proculcant natu minores, ſeu viribus impares, quaſi in hoc robur acceperint, ut quibus poſſint noceant, ſed quo magis praecellunt corporis firmitate, hoc turpius ſibi ducunt, laedere invalidam aetatem, aut ob ſenium viribus defectam: Ita nos quo magis valemus animi iudicio doctrinaque, hoc magis oportet noſmetipſos imbecillitati alienae attemperare potius, quam dum noſtra ſcientia inſoleſcimus, nobiſque placemus, fratris imbecillitatem exaſperare malimus, quam vel ferre, vel mederi. **2** Ne quis igitur ſua dote ſibi placeat, velut eam ad faſtum acceperit, ſed hoc potius agat, ut ſui contemptor, proximo morem gerens illi placeat, haud quidem obſequens ad quidvis, **3** ſed in hoc, ut illi proſit, ac meliorem reddat. Atque hanc ſanandi erroris alieni viam Chriſtus ipſe nobis aperuit, qui quum ſons eſſet omnium virtutum, non tamen hiſ uſus eſt ad gloriam ſuam, veluti ſibi placens, ſed quo ſubveniret errantibus et infirmis, non ſolum neglexit ſuam, quam promerebatur, gloriam, verum etiam probris affici ſuſtinuit, quemadmodum et David eius afflatus ſpiritu, futurum praedixit pſalmo lexageſimo octavo: *Impropria eorum, qui tibi impropera-*

bant, inciderunt in me. Scriptum est autem hoc in 4
 psalmis, non tantum ut sciamus, sed ut imitemur
 quoque, atque ex illius exemplo discamus, qua lenita-
 te sit proximus sustinendus ac fovendus, donec in
 Christo grandescat, ut puer atque imbecillis esse desi-
 nat. Quemadmodum igitur ille se deiecit ad humilita-
 tem nostram, ut nos paulatim ad suam sublimitatem
 proveheret: Ita convenit ab illo petere exemplum pro-
 ximi ad veram pietatem pelliciendi, atque id exem-
 plum nobis in sacris literis, velut in tabula depictum,
 iugiter oportet habere prae oculis, ut quemadmodum
 ille non vulgari mundi huius via, sed tolerantia sua re-
 demit ac servavit nos, et per humilitatem provectus est
 ad veram gloriam, ita et nos per lenitatem, qua tole-
 ramus infirmiores, et subsidia divinorum voluminum,
 ad exemplar Christi provocantium, confidamus et nos
 assequuturos praemium, quod manet eos, qui illius ve-
 stigiis ingrediuntur. Summa professionis vestrae pax 5
 est. Itaque precor Deum, auctorem patientiae, qui-
 que nos per arcanas literas ad tolerantiam adhortatur,
 sine cuius auxilio nihil omnino possumus, ut vobis lar-
 giri dignetur, ut unus idemque sit omnium vestrum
 animus, summoque consensu iungamini ad exemplum
 Christi Iesu, qui nihil nobis aequè commendavit, ac
 mutuum amorem mutuamque concordiam. Atque ita 6
 sane illustrabimus gloriam Dei, qui est pater Christi
 Iesu, si quod ille docuit et exhibuit erga nos, invicem
 inter nos exhibeamus, atque ita intelligent homines, vos
 esse vere Christi discipulos, si quemadmodum uno ore
 Deum praedicatis, ita mutuo consensu declaretis, vos
 animo eodem copulari. Quapropter ne sit ullum dissi- 7
 dium inter gentes ab idolis vocatas ad Christum, et
 Judaeos ab umbra pietatis ad veram religionem adsci-
 tos. Quin potius mutuis obsequiis invicem suscipite,
 ac porrectis vicissim dextris promovete, quemadmodum
 Christus suscepit vos, nec vobis imputavit pristinae
 vitae commissa, sed fraterna caritate complexus est, ad

- illustrandam inter homines gloriam Dei patris, ut et per vos invicem praestantes, quod ille praestitit in omnes,
- 8** illustretur gloria eius. Christus autem utrique hominum generi inservivit, Judaeis quidem, ut declararet Deum patrem veracem, qui praestaret ea posteris, quae maioribus fuerat pollicitus per oracula prophetarum, ut sibi gratulentur, quibus contigerit eorum veritatem accipere, quae lex Mosi typis et umbris praefigurarat.
- 9** Gentibus autem, quibus nihil erat promissum, ut praeter meritum ac praeter omnem spem sola Dei misericordia ad communem salutem admissi, divinam praedicent bonitatem. Illi gaudeant, quod diu expectata tandem assequuti sunt, hi quod non expectatis potiuntur. Atque id ita fore iam olim destinatum erat consilio divino. Sic enim patri loquitur ipse Christus apud Psalmographum Ps. XVI. *Propterea celebrabo gloriam tuam inter gentes, et nomini tuo laudis hymnum canam.* Rursus in cantico Deuteronomii Cap. **10** XXXI. *Laetamini gentes una cum populo ipseus,* Et iterum: Ps. CXVI. *Laudate eum omnes gentes, et collaudate eum omnes populi.* Idem praedixit Esaias: Cap. XI. *Et erit in die illo radix Iesse, et qui exorietur ad gubernandas gentes, in ipso gentes spem habebunt.* Porro Deus, qui vobis hanc spem fecit oraculis prophetarum, precor ut nunc praestet affatim, quod olim se facturum ostendit, ut secluso moerore dissidioque, impleat vos omni gaudio concordiaque, idque per fidem, ut spes vestra, quam de Deo concepistis, in dies augetur fiducia bonae puraeque conscientiae, corroborante vos
- 14** spiritu sancto. Haec vero loquor, non quod diffidam de vestra virtute. Persuasum enim habeo de vobis, quod ipsi vestra sponte summa caritate praediti estis, summa praediti scientia, ut etiam citra me monitorem,
- 15** possitis vos invicem super his rebus admonere. Sed tamen familiarius ac liberius aliqua ex parte scripsi vobis, non vel ut ignaros docens, vel ut invitis imperans, sed veluti commonefaciens, quid factu sit opti-

mum, ut id quod intelligitis esse faciendum, et iam
 vestra sponte facitis, meo hortatu cumulatus faciatis,
 hac quidem in parte meo fungens officio, mihi licet in-16
 digno per Dei gratiam delegato, et obsequens volun-
 tati Christi Iesu, cuius negotium ago studens pro viri-
 bus, ut illustrando Dei evangelio inter vos gentes, pu-
 ram illi victimam offeram. Opinor autem illi sacrifi-
 cium longe gratissimum futurum, si vos illi obtulero
 dignos ipso, velut hostiam non carnalibus ceremoniis,
 sed spiritu sancto purgatam ac sanctam; qui unicus est
 auctor verae sanctimoniae. Quod quidem quum vi-17
 deam me in nonnullis assequutum, est quod optimo iu-
 re gloriari possim, non memetipsum iactans apud ho-
 mines, sed apud Deum gaudens de felici praedicationi-
 nis meae successu, quem mihi tamen, aut meae indu-
 striae non imputo, sed Christo Iesu, cuius et vices
 ago, cuiusque praesidio praedicationis munere fungor.
 Non enim sustinet animus meus aliena gesta comme-18
 morare, ne videar alienorum factorum laudem mihi vin-
 dicare, tantum ea commemorabo, quae meo ipsius
 ministerio effecit Christus, nimirum ut gentes antehac
 impiae et simulacrorum cultui deditae, iam pareant et
 obediant evangelio, commotae partim verbis ac factis
 meis, partim magnitudine vique signorum ac prodi-19
 giorum, quae per me sunt edita, ad confirmandam do-
 ctrinae meae fidem, edita vero non mea virtute aut
 viribus, sed auctore spiritu Dei, cuius ego nihil aliud
 quam organum sum ac minister. Ergo dum super suc-
 cessu meae praedicationis glorior, Christi gloriam
 praedico, non meam. Atque hac quidem ratione me-
 rito glorior, qui laudem officii mei sic Deo tribuo, ut
 hominum tamen nulli concedam. Non enim vulgari 20
 more praedicavi evangelium, sed haecenus in his regio-
 nibus praedicavi, ubi Christi nomen nondum erat au-
 ditum, eamque laudem ambii apud Deum, quo latius
 iacerentur fundamenta christianae religionis, et illius
 ditionis pomeria longius proferrentur. Nec visum est

fundamentis ab aliis apostolis iactis superstruere, quod ut difficilius erat religionis exordia parere, quam semel parta tueri atque augere, ita magis iudicabam ad evangelii negotium pertinere, maxime quod intelligerem ita iam olim praedictum oraculo sanctissimi vatis Esaiiae

21 Cap. III. *Quibus, inquit, nihil fuerat annuntiatum de eo, videbunt, et qui non audierant de eo, intelligent.* Atque hoc proferendae fidei christianae studium magnopere me distinxit, adeo ut non licuerit hactenus vos invisere, licet iam pridem cupidissimo, sed subinde conantem istuc proficisci, remorata sunt negotia, sic opinor volente spiritu Christi. Nunc vero posteaquam peragrata Achaia et Macedonia, nullum in hisce regionibus video locum superesse vacuum, in quo non iecerim fundamenta christianae religionis, et annis iam compluribus stimulo cupiditate visendi vestri, dabitur, spero, occasio satis faciendi desiderio meo, ut quum in Hispaniam proficiscar, istac iter faciens, vos in transitu visam, deinde vobis deducentibus eo pergam, quo institueram, at non prius quam aliquot dies apud vos commoratus, vestri consuetudine aliqua saltem ex parte desiderium meum explevero. Id

25 brevi futurum arbitror, volente Christo. Caeterum in praesentia destinatum est iter Hierosolymam, quo christianis Judaeis illic agentibus exhibeam beneficium

26 Macedonum et Achaicorum mihi commissum. Sic enim illis visum est, ut aliquanta pecunia promiscue collecta ab iis, qui sponte conferrent, sublevarent egestatem quorundam Hierosolymis agentium, religione quidem opulentorum, caeterum facultatibus tenuium.

27 Nullus eos ut facerent coegit, sed ita visum est illis, ac mea sententia recte visum est, quandoquidem illis obligati sunt acceptae primum ab eis religionis nomine. Proinde quum Hierosolymitani Christi doctrinam gentibus priores impartierint, par est, ut hi vicissim de pecuniis suis aliquid illis impartiant, ut rem omnium pretiosissimam re vilissima utcumque pensent. Illi commu-

nicarunt gratis quod ad animae salutem pertinet, hi sponte ac volentes communicant, quod ad corporis necessitates attinet. Hac igitur in re simulatque meo²⁸ fuero perfunctus officio, et hoc quidquid est compendii, quibus est destinatum, tradidero; tradam autem tum ipse, tum obfignatam pecuniam, ne vel per alios dolo fraudetur aliquid, vel ipse possim cuiquam venire in suspicionem, quasi non nihil inde arroserim, quum gratis alienum agam negotium, isthac iter facturus proficiscar in Hispaniam. Et quamquam propero²⁹ Hispanis evangelium praedicaturus, tamen haud poenitebit huius morae dispendiique. Nihil enim addubito, quin ubi venero ad vos, ita venturus sim, et tales vos offensurus, ut adventus meus ad amplissimam Christi laudem pertineat, simul et vobis, pro vestra pietate studiis alacribus nos excipientibus, et nobis auxilio Dei, per omnia vestris votis respondentibus. Interim³⁰ obsecro vos fratres per communem dominum nostrum Iesum Christum, perque sinceram caritatem, quam ex illius hausimus spiritu, ut quoniam praesentibus praesens nondum frui possum, certe piis votis ac precibus ad dominum effusis, me in tantis rerum difficultatibus laborantem ac periclitantem adiuvetis, quo eius ope liberer ab incredulis, quos habet Judaea, et evangelio³¹ Christi rebellibus, ne quid illorum malitia nostrae praedicationis fructus impediatur, utque meum hoc in reddenda pecunia officium, quo functurus sum Hierosolymis, nullo interpellante, sit gratum et acceptum sanctis, ut rebus his ex sententia peractis, simul et meus³² adventus vobis laetus sit, ita volente Deo, et ipse post exantlatos agones aliquantisper refocillet avud vos. Sed ut unde coepi finiam exhortationem meam, pre-³³cor ut Deus sinceræ pacis concordiaeque parens, auctor et tutor, semper apud vos maneat, qui ut longe refugit ac resilit ab elatis ac discordibus, ita mutuo consensu conciliatur ac retinetur.

CAPUT XVI.

1 **C**Aeterum his literis commendo vobis hinc ad vos
 profectam sororem nostram Phoebam, cui has dedi per-
2 fectas literas, quae modis omnibus inservit et sup-
 peditavit congregationi credentium apud Cenchreen-
 rogans ut illam sic accipiatis ac tractetis, ut decet a
 sanctis excipi mulierem optime de sanctis meritam, ut-
 que illi adfuit, in quocumque negotio vestrum desidera-
 bit officium. Par est enim, ut illi adfuit, quandoqui-
 dem ipsa frequenter adfuit, cum aliis sanctis compluri-
3 bus, tum mihi etiam ipsi. Salutate meis verbis Pri-
4 scam, et huius maritum, Aquilam, Pontici generis
 Judaeum, qui mihi ob Judaeorum insidias periclitanti
 sunt opitulati, ne praedicatio Christi impediretur stu-
 dio malorum, adeo ut pro tuenda vita mea ipsi subie-
 rint vitae discrimen, ceu meum caput suo capite re-
 demturi. Ob quae merita non ego solus illis ago gra-
 tias, verum etiam mecum agunt omnes ecclesiae gen-
 tium, partim quod similiter de caeteris mereantur,
 partim quod mei servati beneficium ad omnes existi-
5 ment pertinere. Nec hos tantum salutate, sed univer-
 sam etiam illorum familiam. Salutate Epaenetum, ob
 laudatissimos mores suo dignum nomine, mihi praeci-
 pue carum, quod hunc Achaiae primitias merito di-
 cere liceat, ut quem primum omnium apud Achivos
6 Christo lucrifecerim. Salutem dicite Mariae, quae
 non citra periculum ac molestiam, multum officiorum
7 in me contulit. Salvere iubete Andronicum ac Iuniam,
 ut sanguinis cognatione, ita et captivitatis mihi ali-
 quando iunctos, qui sunt inter apostolos insignes, et in
 numero septuaginta duorum eminentes ornamentis verae
 religionis, qui et meipsum hoc dignitatis titulo prae-
 cedunt, quod priores me Christo sint initiati. Etenim
 si iure deferimus honorem, qui priores nati sunt a pa-
 rentibus, quanto rectius deferetur iis, qui prius rena-

ti sunt in Christo? Salutate Ampliam, qui raræ pie- 8
 tatis commendatione cum primis carus est animo meo.
 Salutate Urbanum socium et adiutorem laborum meo- 9
 rum in negotiis evangelii Christi, et huius consortem
 Stachyn, mihi magnopere carum. Salutate Apellem 10
 multis afflictionibus pro Christo tolerandis exploratum,
 spectatumque et probatum. Salutate quotquot ad Ari-
 stobuli familiam pertinent. Salutate Herodionem co- 11
 gnatum meum. Salutate domesticos Narcissi, præfer-
 tim eos qui iam in Christo renati sunt. Salutate Try- 12
 phaenam et Tryphosam, quæ suo studio curaque iu-
 vant rem evangelicam. Salutate Perfidem unice mihi
 dilectam, ut quæ multum sudoris impenderit iuvando
 Christi evangelio. Salutate Ruffum pietate ac religio- 13
 ne eximium, simulque matrem illius, quam mihi cum
 illo communem esse duco. Salutate Asyncritum, Phle- 14
 gontem, Hermen, Patroban, Herman, caeterosque,
 qui illis coniuncti sunt fratres. Salutate Philologum, 15
 et illius coniugem Iuliam, Nereum ac sororem eius, et
 Olympam caeterosque sanctos omnes, qui in illorum
 vivunt contubernio. Salutate vos invicem osculo chri- 16
 stianis digno, quod et castum sit, et simulatione ca-
 reat, sed veræ concordiae non mendax sit argumen-
 tum. Salutant vos omnes ecclesiae Christi, quarum
 omnium ego novi propensissimum erga vos studium.
 Illud autem rogo vos fratres, ut observetis eos, qui dis- 17
 fidia et offendicula serunt inter vos, conantes vos in
 aliud doctrinae genus inducere, præter id quod iam
 accepistis, ac studentes Iudaismum cum Christianismo
 miscere. Istos agnoscite, ut agnitos vitetis. Nec erit 18
 omnino difficile agnoscere. Non enim sincere quod re-
 ctum est docent, nec pure Christi negotium agunt, sed
 suo ventri, suisque compendiis serviunt, dum blan- 19
 dis sermonibus et suavibus magis quam salutaribus di-
 ctis seducunt animos simplicium, quibus facile impo-
 nunt simulatae pietatis praetextu. Nam vestra qui-
 dem obedientia passim est divulgata, quo sane

nomine de vobis gaudeo. Primus enim ad pietatem gradus est obtemperare. Sed etiam atque etiam circumspiciendum cui obedias. Simplicitas laudanda est, sed tamen quoniam suspicionem nescit, saepe obnoxia est imposturae. Proinde volo vos ita simplices esse, ne cui noceatis, aut ne quem circumveniatis, ut tamen sapientes et oculati sitis, ad ea sectanda quae bona sunt, et declinanda quae pietatis sinceritatem vitiant. Non me clam est, esse multos, qui adversantur evangelio Christi, per quos satanas conatur salutem mortalium impedire. Alii persecutionibus impetunt, alii falso religionis praetextu a Christo alienant, et ad Mosen pellicunt. Vos modo perseverate, non defuturus est vestris conatibus Deus, quo propugnatore nihil est quod formidetis. Is enim ut potentior conteret, comminuetque satanam oppugnatorem, ac victum prostratumque pedibus vestris sua virtute subiiciet, idque brevi. Favor domini nostri Iesu Christi vobis omnibus semper adspiret. **21** Salutatur vos Timotheus Derbensis in evangelii praedicandi munere collega meus, cumque hoc Lucius, et Iason Thessalonicensis, et Sosipater Pyrrhi filius **22** Beroeensis, cognati mei. Saluto vos ego nomine Tertius, qui Paulo hanc dictanti epistolam, studio pietatis scriptoris operam commodo. **23** Salutatur vos Caius, unus inter paucos, quibus administravi baptismum, apud quem nunc diversor, nec ego solum, verum etiam universa congregatio credentium, cui ille benignum praebet hospitem, quum est opus. Salutatur vos Erastus Corinthiorum urbis quaestor aerarius, praeterea **24** Quartus frater. Favor domini nostri Iesu Christi vobis omnibus semper adsit, quae mea vota rata firmaque faxit Deus, **25** Ei vero, qui et citra nostram operam potest vos confirmare ac stabilire in isto vitae instituto, quod iuxta meum evangelium, quo Iesum Christum praedico, accepistis, per quod non lex mosaica prorsus est abrogata, sed arcanum, quod pluribus retro seculis celatum fuit, nunc iuxta prophetarum priscorum oracula profertur et aperitur evangelio coruscante, idque ordinatione iussuque Dei, qui nobis praedicandi munus, et efferendi secreti negotium delegavit; ut provulgato iam apud omnes arcano religionis evangelicae, per quam abrogatur omnis daemonum cultus, ac cessant mosaicae legis ceremoniae, omnes per fidem obediant, seseque Deo submittant, **27** qui solus vere sapiens est, gratias agimus per Iesum Christum, cui gloria in omne aevum, Amen.

Paraphraseos in epistolam Pauli ad Romanos

FINIS.

CLA-

CLARISSIMO PRINCIPĪ
ET EIDEM REVERENDISSIMO PRAESULI LEODIENSI
D. ERARDO DE MARCA
NUNC CARDINALI
DES. ERASMUS ROTERODAMUS
S. D.

QUum mihi multorum et literis et oratione, tua celsitudo fuerit saepenumero praedicata, velut omnibus ornamentis, omnibus affatim cumulata dotibus, quae magno principe dignae videri queant, tamen paucorum dierum consuetudine talem eam expertus sum, ut illi perquam maligne parceque, ac prope dixerim invidere, tuam felicitatem, imo nostram potius retulisse viderentur. Itaque mutatis in diversum rerum vicibus factum est, ut tu iam pridem quorundam praedicatione maiorem in modum inflammatus in nostri videndi desiderium, a congressu moderatius amare coeperis, opinor quam primum exoptulaturus cum his, qui tibi ex tantula musca tantum fecerint elephantum, ego contra, qui prius satis magno tenebar tui desiderio, simul atque datum est coram et cominus te contemplari, totus raptus sum in amorem et admirationem tuae magnitudinis, moxque cum his exoptulavi, qui te mihi

Tom. III.
Y

tam maligne depinxerant. Neque vero hic commemorabo vetustissimam gentis tuae nobilitatem, clarissimaque maiorum stemmata, non ditionis amplitudinem, non totius corporis prorsus heroicam maiestatem, quae procul etiam eximium principem testetur, quamquam haud sum nescius, hisce quoque rebus animi dotes commendari. Mihi magis admirari libet, quae magis tua sunt, incredibilem morum suavitatem, nulli non obviam atque expositam comitatem, qua fit, ut quocumque te converteris, protinus hilarescant omnia, ingenium mire dextrum, et in omnia versatile, nusquam non sibi praefens, nusquam non expromptum, iudicium in omni genere rerum singulare, quod suapte natura felicissimum, felicius reddidit plurimarum rerum usus, inauditam consilii vim, quo nomine nostro quoque principi nostraeque aulae, cui nuper adiunctus es, gratulor. Ad haec haud vulgarem animi propensionem erga pietatem ac bonas literas, quibus utrisque praemines ipse. Cum primis autem perpetuum pacis studium, qui post tot bellaces episcopos, incredibili prudentia sic moderatus es populum, alioqui fatis ad bella praecipitem, ut nec ipse cuiquam praedae fuerit, nec quemquam armis laceffiverit. Arduum ac rarum est, probum agere principem, rarius integrum et incorruptum praefulem. Tu unus utrumque munus sic praestas, ut vix alius alterutrum possit absolutius, nec minus religionis antistitem geris, quam reipublicae ducem. Verum haec alias fortasse tempestivius referentur, et, ut arbitror, aliis rectius quam tibi. At interea ne talem principem, a quo sic essem provocatus officiis, denuo vacuus et asymbolus convenirem, aut ne putares ab

haec tua florentissima academia, praeter aromatiten nihil mitti, literarium hoc xeniolum pauculis hisce diebus adornavi, paraphrasin in duas epistolas ad Corinthios; quo Paulum, illum unicum nostrae religionis antistitem, quocumque lubitum fuerit circumferas, posthac absque prolixis commentariis tecum dilucide familiariterque confabulaturum. Neque dubito, quin huius colloquium sit tibi non minus frugiferum, quam volupe futurum. Primum enim in hisce duabus epistolis aperiuntur permulta de nascentis ecclesiae primordiis, de quibus admiror prope nihil esse proditum historia graviore, cuique tuto possis credere. Solus Lucas de paucis apostolis pauca quaedam attingens, Paulum Romam usque prosequitur. Nam Dionysius, qui in Hierarchia secunda, priscos ecclesiae ritus satis copiose describit, eruditus recentior quispiam fuisse videtur, quam fuerit Areopagites ille Pauli discipulus. Legi Graecorum liturgiam, quam illi Chrysostomo tribuunt, cui nihil fere non tribuunt, mihi non fit verisimile. Atque utinam quae Paulus hic attigit, ac veluti per transfennam ostendit, de ritibus ecclesiasticis aliquanto copiosius et explanatius tradidisset. Quam enim circumcise meminuit de eucharistia sive synaxi, quasi veritus, ne quid de tanto mysterio secus diceret quam oporteat, de quo recentiores quidam quam illotis, ut aiunt, pedibus, quid non differunt, quid non definiunt? Utinam illud saltem aperuisset, a quibus, quo tempore, quo cultu, quo ritu, quibus verbis consecrari soleat panis ille mysticus, ac sacrosanctum dominici sanguinis poculum, e cuius indigna tractatione Paulus crebros morbos ac mortes nasci docet, qui sermo nos quo-

que circumspetiores reddere debet, ne forte lues, quae compluribus iam annis passim grassatur, hinc nobis orta sit. Tractat autem indigne non solum, qui libidine pollutus accedit, sed multo magis qui livore, qui odio, qui virulentia, qui obtreptione, qui vindictae studio conspurcatus, aliisque hoc genus vitiis, quae suapte natura ex diametro pugnant cum christiana caritate, quam hoc mysterio repraesentamus. Plenius aliquanto differit de dotibus linguarum, interpretationis, prophetiae, caeterisque, in quorum locum postea successit cantus ecclesiasticus, sacra lectio et concio. Nam dona sanationum et apocalypsis, iam olim nos destituerunt, posteaquam frigescente caritate, et languescente fide, magis ab humanis praesidiis pendemus, quam ope coelesti. Attingit nonnihil et de iurisdictione ecclesiastica, quum prohibet adiri iudices ethnicos, ac lites pecuniarias per christianos arbitros transigi iubet. Quin et sibi cognitionem iudicariam vindicat, quum ait: *Ubi venero, in ore duorum aut trium testium stabit omne verbum.* Rursus in executione demonstrat auctoritatem apostolicam, tradens satanae virum, qui patris uxorem sibi adiunxerat. In cuius rei locum nunc successit excommunicatio, quae hisce temporibus, mea sententia, plus satis in promptu est, dum passim et quamlibet frivolis de causis intentatur fulmen illud terrificum, nec unquam acrius, quam quum pecuniola periclitatur: Quum Paulus, ni fallor, praeter Hymenaeum et Alexandrum, unum modo tradiderit satanae; illos quod pertinaciter obfisterent evangelio, quum haberentur christiani, quos ut damnatos legimus, ita non legimus restitutos; hunc ob publicum

vulgoque notum incestum, et tamen nec in hunc pronuntiavit, nisi ex communibus omnium suffragiis, nec usquam hominis nomen prodidit, in damnando crimen notasse contentus, in reconciliando ne criminis quidem facit mentionem, ut in flagitium saevitum intelligas, non in hominem. Neque tum aliud erat *tradi satanae*, quam ad tempus vitari a caeteris, quo pudor ad resipiscentiam adduceret. Nam id admiscet sententiae Paulus, *in afflictionem carnis, ut spiritus salvus fiat in die domini*, ut ipsa quoque severitas, qua medetur malo, spiret apostoli caritatem. At mox eundem quantum studio commendat Corinthiis, ut correctum blande recipiant in suum consortium, sollicitus ne graviore moerore absorberetur. Hac poena tum erat contenta lenitas apostolica. Ad haec quum plures essent, qui peccarant, in unum modo, quo sit aliis exemplo, voluit animadvertere, sed miti supplicio, imo remedio potius quam supplicio. Caeteros per epistolas crebris minis territat, quo resipiscant, veluti non habiturus saeviendi ius in eos, qui sua sponte resipuissent. Nunc quam tyrannice saevimus in plebeculam, ipsi nobis graviorum scelerum conscii. Sed interim huius incesti damnati ac recepti argumento, explosum est dogma Montani ac Novatiani, qui lapsum graviter a baptismo non recipiunt in gregem christianum. Quamquam Augustini temporibus semel duntaxat dabatur locus publicae poenitentiae, ne frequenti usu vilesceret remedium, etiamsi relapsis in idem flagitium non adimit veniae spem apud Deum, hac de re pluribus differens in epistola ad Macedonium, quae nunc habetur quinquagesima quarta. Ab eodem exemplo natae sunt canonicae

satisfactiones, quas olim severissimas fuisse testantur veterum pontificum decreta. Ab his rursus ortas apparet, quas nunc vulgo vocant indulgentias, quibus utinam nobis contingat tam pietate ditescere, quam quorundam arcae nummis locupletantur. Ac primum de poenis solennibus ab episcopo indictis relaxabatur aliquid, sed ut parce, ita non nisi ob graves piasque causas. Nunc passim venditur purgatoriae carnificinae remissio, nec venditur modo, sed obtruditur nolentibus, non iam dicam ob cuiusmodi causas. Iam pseud-apostolos, tametsi Paulus sciret esse pestilentissimos, tamen tolerat ad tempus, ne saeviens in paucos, publicum ecclesiae statum perturbaret; non abhorrens ab Augustini sententia, qui quosdam clam, non palam arguendos putat, ne ad maiorem insaniam concitentur, et ex flagitiosis fiant vel tyranni, vel heresiarchae. Quin et in ferendis legibus apostolico munere fungitur. De matrimonio concessio aut in concessio, pari et impari, de digamia, de divortio, quorum alia suadet ut utilia, rursus alia praecipit ut necessaria. Ex his quaedam mea sententia satis, ne dicam plus satis, mordicus tenemus, veluti de divortio, quaedam profus abrogata sunt, veluti quod Paulus suadet, ut uxor christiana adhaereat ethnico marito, si is non quaerat divortium. Praescribit et de carnibus idolothytis, de quibus et in actis decernunt Iacobus et Petrus, quod nunc fortasse locum non habet, quum nemo iam sacrificet daemonibus. Etiam si huic quoque decreto iam derogatum est, quod suffocato et sanguine vesci nefas non habeatur. At Ambrosius sub interdicto sanguinis, omnium animantium, quae sanguinem habent, esum

prohibitum interpretatur, et ob id a Graecis ex super-
 vacuo adiectum de suffocato, quod qui prohibet sim-
 pliciter, ne vescamur pecude, idem prohibet edere de
 suffocato. Verum an Ambrosianae sententiae subscri-
 bendum sit, alii viderint. Mihi purioris christianismi
 videtur, magisque consentaneum evangelicae et aposto-
 licae doctrinae, si nulli certum cibi genus praescriba-
 tur, sed admoneantur omnes, ut quisque pro corporis
 habitu vescatur, quae maxime conducunt bonae valetu-
 dini, non ad luxum, sed ad sobrietatem, cum actione
 gratiarum, ac studio bonae mentis. Sed ut currat ora-
 tio, docet hic obiter apostolus, quatenus mos geren-
 dus infirmis, et quatenus vitandum offendiculum, vi-
 delicet ubi praesens imminet fidei periculum, et offen-
 diculi occasio pene est invincibilis, tum reperta et ex
 pristino vitae instituto relicta, non nata e nobis et ac-
 cersita. Nam an Augustino sit assentiendum, qui in
 epistola quadam ad Publicolam, in qua varias quae-
 stiones tractat huius argumenti, existimat simpliciter es-
 se rectius fame mori, quam immolatitiis carnibus forte
 repertis vesci, si constet esse immolatitias, aliorum
 esto iudicium, quum Paulum hic nihil offendat, nisi
 infirmi offendiculum, palamque clamitet, nec idolum
 nec idolothyum esse aliquid, et indignetur quod male
 audiat ob id, pro quo ipse gratias agit. Quo scrupu-
 lo sublato, quid est cur fame moriatur christianus? Ne-
 que enim similia sunt, quae confert in libro de bono
 coniugii, suscipere liberos et mori fame. Neque Pau-
 lus hanc admiscet circumstantiam, quin potius abstine-
 re pro tempore iubet, quum undevis alioqui suppetat,
 quo ventrem sedare possis latrantem. Si mihi conce-

ditur furtivo cibo vitam prorogare, cur ob alienam suspicionem mori iubeor? Atque haec quidem tum erant constitutionum ecclesiasticarum rudimenta, quum nondum de dignitatibus ac praebendis, nondum de pallio et usu pallii, nondum de decimis praedialibus ac personalibus, nondum de repraesaliis quaestio verteretur. Ad haec aperitur nonnihil de censu salarique sacerdotum, quum palam inculcat aequum esse, ut qui serviunt evangelio, vivant ex evangelio, sed vivant, non ditescant, non satrapas agant, neque vivant tamen, nisi serviant et assideant altari. Quamquam ipse ius hoc aliis defendens, sibi non usurpat, etiam si plus omnibus in evangelii negotio laborans. Hanc egregiam ac vere generosam Pauli mentem tot iam seculis non video qui studeat aemulari. Nihil gratis geritur, imo exigitur praemium, nec praestatur officium, quum apostoli ultro delatis sint usi, Paulus ne delatis quidem. Colliguntur et pecuniae, sed quae sponte conferebantur ab his, quibus supererat, non extorquentur; et colliguntur in usus sanctorum egentium, non in luxum ditiorum, et ita colliguntur, ut hinc nec ad Paulum, nec ad Titum, per quos agebatur negotium, quidquam omnino compendii rediret. Unde post natum apparet, ut ecclesiae multorum opes committerentur in viduarum ac senum aliorumque necessitates erogandae, quas postea quorundam improbitas in suam vertit tyrannidem. Mittuntur ultro citroque legati, quibus et suus habetur honos, tum in excipiendo, tum in deducendo, sed opinor pompam fuisse frugaliorem, quam hodie videmus. De mandatis enim nihil disputo. Gratulandum auctis ecclesiae rebus, si cum splendore stre-

pituque tantundem crevit religio. Neque tamen id temporis apostolis sua defuit dignitas ac maiestas, non defuere praesidia. Iactat Paulus arma sua non carnalia, sed spiritualia, potentia, non armatis ferro copiis, sed praesidio Dei, non ad demoliendas urbes, non ad depraedandum populum, aut trucidandos homines, sed ad deiciendam omnem cogitationem erigentem se adversus consilium Dei. Ea cuiusmodi sint, clarius etiam explicat Ambrosius in libro de viduis: Ecclesia, inquit, non armis secularibus vincit adversarias potestates, sed armis spiritualibus, quae sunt fortia Deo. Ac paulo post: Arma, inquit, ecclesiae, fides, arma ecclesiae oratio est, quae adversarium vincit. Succinit huic sententiae Nicolaus Papa, cuius verba referuntur in sententiis theologis libro 4. dist. 37. §. „His adiiciendum etc. His armis, his copiis, et sic instructo milite Paulus bellator invictus subacta Graecia, magna-que minoris Asiae parte, romanum aggressus est ac cepit imperium, tum nullis regum armis expugnabile. Quidquid autem terrarum subegit, Christo subegit, non sibi, cuius praesidiis hoc ipso ducem invictum praestitit, quod nullis humanis praesidiis niteretur. Coeleste regnum coelestibus armis asseruit, et evangelicam militiam evangelicis opibus gessit, corarius pontifex, peripsema mundi, sed electum organum Christi, cuius humili sublimitate, et facunda infantia, atque eloquenti balbutie suum nomen voluit per supersticiosam Iudaeam, per eruditissimam Graeciam, per regnorum omnium reginam Romam illustrari. In quem vere competit, quod olim in Periclem, nisi fallor, dictum est: Fulgurat, tonat, ac miscet non Graeciam modo,

quemadmodum ille, verum etiam universum terrarum orbem. Caeterum illud interim mirari subit, in ipsis statim initiis ac rudimentis periclitatam fuisse doctrinam evangelicam, ni Paulus omni, quod aiunt, pede contra stetit, non aliter quam foetus quidam de vita periclitantur, priusquam in vitam emerferint. Tanta zizaniorum vis coarta est, quae teneram etiamnum et herbescentem Christi sementem pene obruit, mox philosophia mundana, mox iudaica superstitione, ceu de composito iunctis copiis in Christum conspirabat. Philosophia dissuadebat resurrectionem, et humanis argutiis non nihil vitare coepit evangelii sinceritatem. Iudaismus totum Mosen vel usque ad circumcisionis iniuriam nobis invexerat, ac coelestem illam philosophiam ad crassas frigidasque ceremonias pertraxerat, nisi strenuissimus hic Isaac noster tot puteos evangelicae venae, tot fontes vivi laticis adversus Philistaeos, omnia terra opplentes, aperuisset. Philosophia tum per morosophos suos libris ac linguis, per tyrannos gladiis etiam grassabatur in pusillum ac simplicem Christi gregem, vestigiis et in haec usque tempora relictis. Iudaismus per apostolos personatos, sub umbra praetextuque pietatis perniciosius etiam irrepebat, adeoque totam Christi segetem occupavit, ut ne nunc quidem revelli possit. Certe divus Augustinus in epistola quadam ad Ianuarium, quae nunc habetur numero CXIX. testatur, in Africa tanta superstitione observari solere pelluvia, quorum meminit et Iuvenalis, ut gravius corriperetur, qui per octavas suas terram nudo pede tetigisset, quam qui mentem vinolentia sepelisset, stomachans et indignans ecclesiam Christi, quam paucissimis celebratio-

num sacramentis misericordia Dei esse liberam voluit, tot fervilibus oneribus premi, ut tolerabilior videretur conditio Judaeorum, qui etiamsi tempus libertatis non agnovissent, legalibus tamen sarcinis, non humanis praesumptionibus subiicerentur. Sed huiusmodi zizania utcumque tolerat, licet invitus, illud nullo pacto ferendum putat, utpote palam repugnans fidei sanaeque doctrinae, quod quidam sic ab esu carniū absterent, ut eos, qui vescerentur, pro immundis ducebant. Exstant et huius superstitionis hisce temporibus non obscura vestigia, plerisque bonam pietatis partem in ciborum delectu ponentibus, quos ex aequo Deus creavit ad vescendum cum gratiarum actione. Nec hic minus praeposterum iudicium, quam apud Afros in pedum lotionē, dum nemo fere non gravius crimen existimat, die sabbati carnibus vesci, quam mendaci virulentia famam fratris incessere, aut etiam hominem ferro iugulare. Erant qui iuxta Pauli vaticinium in totum prohiberent nubere. Ex qua superstitione relictum videtur, quod divus etiam Gregorius romanae ecclesiae usu receptum, praecipit observandum, ut vir, qui cum uxore propria rem habuisset, abstereret aliquamdiu ab ingressu templi, nec ingrederetur nisi lotus, noctem, ut ait ille, flumine purgans. Ac rei superstitionis causam adfert, non addam qualem, nimirum hanc, quod licet honestum sit matrimonium, tamen voluptas, sine qua non constat coitus, nullo modo possit esse sine culpa. Quod dico, refertur in sententiis theologicis lib. 4. dist. 31. §. „Sed forte aliquis etc. Ficulnum vero auxilium est, quod ibi committitur Magister, hoc intelligendum de congressu per

incontinentiam, qui dicit, „nullo modo“, nihil excipit. Quin et aliarum haereseon quamvis sublata sint vocabula, tamen reliquias ac ceu cicatrices quasdam licet hodieque deprehendere, velut eorum, qui dicebantur Esseni, qui Ebionitae, qui Apostolici, qui Psalliani, sive Euchitae, ne quid attingam de Simoniacis, quae vox iam olim habetur inter obsoletas. Verum huiusmodi sectarum dissidia, quibus postea totus prope conflagravit orbis, praesertim Ario duce, rebus tam ambiguis, ut incertum esset utro se mundus inclinaret, vivo etiam Paulo pullularunt, non de condonationibus, aut applicationibus, aut id genus aliis, quae nunc obtorto collo trahimus ad fidei materiam, sed de resurrectione mortuorum, quae caput ac basis est nostrae professionis. Adversus hanc pestem, quamquam acerrime depugnat Paulus, tamen adhuc vereor ne spiret etiamnum in quorundam animis haec excetra, quandoquidem apud Italos quotannis in publicis concionibus conantur asserere resurrectionem, existimantes rem in portu fore, si docuerint, Aristotelem non sustulisse prorsus immortalitatem animarum. Nihil enim interim dicam de conviviorum fabulis. Porro quid credant alii, non est meum divinare. Certe, quod est in propatulo, sic vivunt quidam, praesertim potentes in hoc mundo, quasi de futuro seculo nihil omnino credant. Atque utinam hic quoque Paulus aliquanto plus lucis nobis aperuisset, qualiter exstent animae semotae a corpore, et ubinam exstent, an fruantur immortalitatis gloria, an impiorum animae iam nunc crucientur, an eis subveniant nostrae preces, aut alia benefacta, an indulgentia summi pontificis su-

bito liberentur a poenis, quando video multos super hisce rebus ambigere, aut certe disputare, quod supervacuum erat, si Paulus aperte definisset. Ad haec quum in Christum renatos conveniat veterem hominem exuere cum actibus et affectibus suis, tamen videmus adhuc evangelio recenti, praesidente Paulo, libidinem, avaritiam, contentionem, ambitionem, dissidia, caeterasque pietatis ac bonorum morum pestes in populum irrepsisse, quaedam vitia ex superiori vita relicta, non potuisse prorsus a stirpe revelli, ne quis admiretur his temporibus esse, in quibus, quia refrixit caritas, abundet iniquitas. Quin vivo etiamnum Paulo ingesserant sese pseudoapostoli, qui rem evangelicam in suum quaestum verterent, qui Christi gloriam in suam tyrannidem transferrent, qui se praedicarent magis quam Deum, qui pro Christo mundum, pro spiritu carnem docerent, qui coelesti doctrinae doctrinas hominum admiscerent, qui fundamento Christo structuram indignam inducerent, hoc nocentiores hostes ecclesiae, quod haec agebant sub praetextu Christi, quod apostolorum titulo personaque commendati. Atque utinam hodie nullos haberet pseudapostolos ecclesia Christi. Utinam omnes, qui in evangelii praedicandi vices successerunt, ad exemplum Pauli, Iesum Christum non ad quaestum, non ad ambitionem, non ad gratiam potentum, non ad odium aut favorem hominum, sed pure sincereque praedicarent. Paulus enim ipse vinculis alligatus gloriatur sermonem domini non esse alligatum. Nunc proh dolor, cernere est quosdam, qui potentum salariis in

hoc ipsum velut auctoramento redempti, non tam ea praedicant, quae faciunt ad Christi gloriam, quaeque ad veram pietatem, quam quae conducunt ad venanda sacerdotia, ad illaqueandas dignitates, ad irretiendos episcopatus. Ibi fortes ac vocales, ubi non tuta modo, verum etiam quaestiuosa est adu-
latio, rursus ubi damnosa veritas, magis muti vel ipsis piscibus. Quod si sal insulsus esse coeperit, quid superest unde salietur insipidus popellus? Si lumen vertitur in tenebras, quid discutiet imperitae multitudinis caliginem? Si pastores vertuntur in lupos, quae spes gregi? Si caeci sunt qui viae duces agunt, quis revocabit ab errore? Si caupones sunt qui patres esse debebant, quis erit usquam sinceritati locus? Adeone plus apud nos valet hominum terror, quam timor Dei? Plus humanis quam divinis praemiis commovemur? Nisi forte nobis ipsis primum adulamur, quo perditius adulemur aliis. Paulus non patitur quemquam mortalem praedicari, non patitur evangelii laudem in homines transferri. Nunc quidam velut antiquato Christo novum idololatriae genus invehunt, ex hominibus, ut ita loquar, deos facientes. Interim imponitur plebi, interim populus non simplici premitur tyrannide. Haec plerique peripicimus, et tacemus, nec solum tacemus, sed diversam etiam partem adiuva-
mus. Fateor, inquam, esse rectum, sed tutum non est. Si apud christianos tutum non est, evangelium pure libereque praedicare, ubinam id tuto fiet? Quod si hic metus apud omnes aequae valisset, quis nobis tradidisset evangelium? Et ideo for-

tassis procerum aures aegrius ferunt vera consilia, quod nimium illas assuescimus assentationi. Non haec loquor, quo quemquam taxem, utinam nulli sint, in quos haec vere competant. Non prodentur a me, sed ipsi sese libris editis, ipsi se publicis concionibus quotidie produnt, tam impudenter assentantes, ut ipsis etiam mimis sint deridiculi. Vox ea, quam pietati dicatam esse oportebat, servit quaestui, quae docere debebat regnum coelorum, subservit regno mundi, quae Christi mysteria debebat enarrare, narrat hominum somnia. Evangelica tuba, quam intendi iubet Esaias ad ebuccinandam Dei gloriam, in citharam versa, delinit aures hominum. Lingua, quam idem gloriatur sibi datam eruditam, ad revellenda vitiorum plantaria, ad inferenda semina pietatis, ad ulum longe diversum accommodatur, docens quod non oportet, et infectans quod laudatum oportuit. Lingua canis, qua decuit cum mansuetudine mederi vulneribus nocentium, saepe lacerat famam innocentum, imo quod est foedius, bene merentium. Haec nobis vice teli est, quo confodimus, si quis nos offendat, imo si nec offendat, sed officio provocet. Dicas medicam illam linguam, versam in linguam viperæ. Quin potius Paulinam imitamur linguam, quae praeter dominum Iesum nihil sonare potest. Quin potius meminimus, praedicatorem angelum esse domini, e cuius ore populus legem expectat Dei, non convitia in membra Christi, plurimumque interesse inter hierophantam et sycophantam, inter theologum et spermologum, inter doctorem et delatorem. Hic episcopo-

rum partes desiderantur, quorum est curare, ne passim cuivis detur locus apud populum concionandi. Nec satis esse credamus ad munus apostolicum obeundum, gestare cucullam. Non omnes qui linguam habent, cor habent. Sed his de rebus alias fortasse commodius dicetur. Nunc ut ad id, quod in manibus erat, redeam: Quum Paulus noster ubique vaser sit ac lubricus, in his tamen duabus epistolis sic polypum ac chamaeleontem, sic Proceum ac Vertumnum quemdam agit, ut cum Corinthiis plus quam Graecis agens, quodammodo iuxta vetus proverbium *προς κεντρα κεντιζεν* videatur, in omnia se vertens, quo illos transfiguret in Christum. Adeo ceu per varios labyrinthi flexus sese volvit ac revolvit, subinde alius atque alius nobis prodiens, Quam supplex ac blandus alicubi, obsecrat per mansuetudinem Christi, rogat, ut ferant stultitiam suam aliquantisper, rursus austerus ac minax clamat: *An experimentum quaeritis per me loquentis Christi?* Alibi sese deiiciens peripsema se vocat, abortivum, et indignum apostoli nomine, ac mox ingens et erectus summis etiam apostolis se praefert, hic humi repit, illic e tertio coelo nobis apparet. Nunc collaudat Corinthiorum pietatem, mox in vitia illorum detonat. Quaedam palam exigit, quaedam ceu per cuniculos insinuat. Alicubi imperitus sermone, nihil novit nisi Iesum et hunc crucifixum, alicubi sapientiam loquitur inter perfectos, alicubi cordatum ac sobrium agit, ac rursus alibi sumit sibi stulti parumque sobrii personam. Nunc suum ius sibi fortiter asserit, mox illis blande remittit.

Ex

Ex animo loquitur alicubi, est ubi *εἰσπνεύεται*. Condonate, inquit, *mihī hanc iniuriam*. Reperias ubi sibi parum constare videatur, ita sui dissimilis, ut maxime tamen sit sui similis, ita inconstans, ut maxime constans. Nusquam enim non agit Christi negotium. Nusquam non consulit gregis sui commodis, fidi medici ritu nullum remediorum genus non admovens, quo perfectam sanitatem suis restituat. Sudatur ab eruditissimis viris in explicandis poetarum ac rhetorum consiliis, at in hoc rhetore longe plus sudoris est, ut deprehendas quid agat, quo tendat, quid vetet, adeo stropharum plenus est undique, absit invidia verbis. Tanta vafrities est, non credas eundem hominem loqui. Nunc ut limpidus quidam fons sensim ebullit, mox torrentis in morem ingenti fragore devolvitur, multa obiter secum rapiens, nunc placide leniterque fluit, nunc late, velut in lacum diffusus exspatiatur. Rursum alicubi se condit, ac diverso loco subitus emicat, quum visum est, miris Maeandris nunc has, nunc illas, lambit ripas, aliquoties procul digressus, reciproco flexu in sese redit. Quo magis admiror quosdam, qui quum vix primoribus labris gustarint rudimenta grammatices, nec omnino sciant, quid sit dicere, tamen Pauli linguam intelligere, rem facilem, ac pene puerilem existimant. Quid nos praestiterimus, aliorum erit iudicium. Ambrosium ac Theophylactum, Bulgariensem episcopum, potissimum sequuti sumus, quorum hic tamen recentior est, tamen veterum interpretum graecorum commentarios legit, qui nobis interciderunt. Et tamen hos duos sic habuimus in

confilio, ut semper id amplecteremur, quod ex sententia Pauli maxime videretur. Fidei meae Paulum ipsum testem facio. Video praefationem aequo longiorem, nec habeo quo lemmate culpam deprecer, nisi quod hic error mihi cum multis communis est, hac praesertim tempestate, et amor erga te meus me fecit aliquanto loquaciorem. Celsitudinem tuam incolumem ac florentem nobis quam diutissime seruet princeps ac dominus noster Christus Iesus. Anno 1519. nonis Febr. Lovanii.

IN
 EPISTOLAM PAULI AD CORINTHIOS
 PRIOREM
 ARGUMENTUM
 PER
 DES. ERASMUM ROTERODAMUM.

Corinthus Achaiae metropolis olim erat, ob portuum commoditatem, est enim Isthmus, emporium rotius Asiae, tum celeberrimum, tum opulentissimum. Fere fit autem, ut eiusmodi civitatum mores multo sint corruptissimi, quod undique ex omni natione, non tam mores quam vitia solent importari, et magnam vitae licentiam negotiatorum genus sibi vindicat. Proinde Corinthii, tametsi praedicatione Pauli iam pridem evangelicam doctrinam accepissent, tamen adhuc ingenii vitaeque prioris vestigia nonnulla, ac reliquiae manebant, adeo ut periculum esset, ne per philosophos, crucis praedicationem, ut humilem et indoctam fastidientes, et pseudapostolos, ad Iudaismum invitantes, a Christi sinceritate alienarentur. Usque adeo ardua res est, et ab iis in quibus natus sis, et quibus diu assueveris, in alium hominem transformari. Quin divus Hieronymus in praefatione secundi libri com-

mentatiorum, quos scripsit in epistolam ad Galatas, testatur, sua etiamnum aetate apud Achaicos horum, quae Paulus Corinthiis obiicit, exstitisse reliquias, quum hodie satis esse putemus, aquula modo tingi, ut subito fias absolutus christianus. Paulus igitur sciens, non minoris esse virtutis parta tueri, quam parasse, filios suos, quos magno studio Christo genuerat; nam sesquiannum apud illos egerat, pari studio ad Christum revocat, et in evangelica doctrina confirmat, nunc apostolica saeviens auctoritate, corripuens, obiurgans ac minitans denique, nunc paterno affectu blandiens, atque exhortans, et necessariae reprehensionis acrimoniam laudis admixtu leniens, ac sapientum medicorum exemplo, amarum absinthii pharmacum praelito melle condulcans, singulisque malis opportuna admovens remedia. Primum opulentiae comes solet esse tumor ac ferocitas. Et inter feroces plerumque factiones oriuntur, dum nullus alteri vult cedere, et se quisque potiozem ducit. Ad haec opes comitatur luxus, et gulae studium. Luxus libidinem comitem trahit. Porro negotiatorum peculiaris est avaritia. Neque vero solum tuebant opibus Corinthii, verum etiam graecanae philosophiae supercilio, qua destitutos caeteros ut barbaros despiciebant. Tumoris erat, quod ex dignitate apostolorum, a quo quisque fuerat baptizatus, efferrent sese. Hinc illae dissidiorum voces, *ego Apollo, ego Cephae, ego Pauli*. Praeterea quod ne in conventiculis quidem solennibus satis inter eos conveniret, quum in donis spiritualibus sibi quisque placeret, et dum in eodem dono sibi nolunt (*) invicem cedere, tumultus et confusio nasceretur, adeo ut

(*) *Aliae: nollent*

in publico conventu mulieres etiam loquerentur, ac docerent. Porro luxus simul et tumoris erat, quod quoties ad sacrosanctam coenam convenirent, quam Paulus dominicam vocat, in qua maxime conveniebat praestare christianam concordiam, divites non expectatis tenuioribus cibum caperent, et usque ad temulentiam sese ingurgitarent, esurientibus caeteris, ut iam non solum dissidium illic esset et intemperantia, verum etiam indecora quaedam inaequalitas, quam dominica coena nesciebat. Iam partim tumoris, partim philosophiae vitium erat, quod Paulum quidam illorum, ut tenuem atque humilem, deinde ineloquentem et imperitum fastidirent. Proprium vero philosophiae fuit, quod resurrectionem mortuorum, fidei nostrae basim, in dubium vocarent. Luxus erat, quod promiscue vescerentur iis, quae tum simulacris daemonum immelabantur, non vitato offendiculo infirmorum. Libidinis erat, quae nusquam gentium regnabat impunitius, quam Corinthi, quod praeter alia repertus sit inter eos, qui patris uxorem, hoc est, novercam suam stupro contaminarint, nec huius auctorem flagitii e suo contubernio profligarint, quodque cum aliis flagitiosis christianis commercium habuerint, velut illorum vitiis faventes. Huc pertinet, quod praeter decorum et viri essent comati, et mulieres non vererentur, nudo capite conspici in coetu ecclesiastico, velut ipso corporis habitu mores effoeminatos ac delitias prae se ferentes. Avaritiae erat, quod non de fama, neque de capite, sed de re pecuniaria inter sese lites agerent, eo gliscente pecuniae studio, ut christiani rerum eiusmodi contemptum professi, apud ethnicos et impios iudices

litigarent, magno dedecore christiani nominis, et adeo non negligerent potius pecuniolae iacturam, ut ipsi ultro alios in huiusmodi negotiis circumvenirent. Postremo de matrimonio inter sese dissentiebant, iam tam asseverantibus quibusdam, christianis in totum a conjugio temperandum, quum viderent apostolos ab uxoribus suis abstinere. Morbos ostendi Corinthiorum, non omnium, sed quorundam, qui ne gregem universum contagio inficerent, Paulus his remediis occurrit. Primo loco praefatus fiduciam suam de futura illorum constantia in evangelio Christi, severius obiurgat ac docet, ne per contentionem humanam in hominibus gloriantur, sed per concordiam ex aequo gloriantur in Christo, cui uni accepta ferenda sunt omnia, obiter indicans fontem eiusmodi dissidiorum, animi tumorem esse. Proinde a supercilio mundanae philosophiae ad crucis humilitatem revocat, quae licet ostentationem non habeat, vim tamen et energiam habet. Indicat et auctores huius mali pseudapostolos, qui post Pauli abitum sese ingerebant, declarans se rectum iecisse fundamentum, cavendum ne illi superstruerent, quod paulo post esset demoliendum, hoc est, ne quid discerent Corinthii, quod mox esset dediscendum. Deinde ceu pater cum filiis expostulat, quod huc pro-
vecti sint magnitudinis, ut iam auctorem suum velut humilem contempnant, nihil non perpetientem evangelii gratia, cui ob id ipsum magis etiam favere conveniebat. Hortatur autem filios, ne degenerent a patre, neu ultro se paedagogis in servitutem dedant. Atque haec quidem potissimum agit capite primo, secundo, tertio et quarto. Porro quarti finis ad quinti initium

mihî videtur pertinere. De incesto præcipit, et publico consilio decernit, vitandam hominis consuetudinem, partim quo pudore correctus resipiscat, partim ne huius contactu caeteri inficiantur. Admonet autem non hunc modo vitandum, verum etiam omnes, qui falso titulo christiani, manifestis flagitiis essent infames. Nam ethnicos (*) non ita oportere vitari, vel quod nostra non referat quales illi sint, vel quod passim essent flagitiosi, ut omnes vitandi fuerint ei, qui flagitiosos vellet effugere. Haec agit capite quinto. Tertio de litibus admonet, si quid huiusmodi quaestionum inter ipsos natum esset, quod ipsum tamen inter christianos foedum videretur, ob pecuniam, quae nobis debeat esse vilissima, contendere, ne res eo procedat, ut ethnici iudices adeantur, sed ipsi per arbitros quoscumque rem inter se transigant. Idque agit capite sexto, cuius magna pars ad septimum pertinet, mea quidem sententia, nimirum ab eo loco, quo de matrimonio tractaturus, inter caetera vitia, scortationem, adulterium, et masculam venerem damnat, idque profequitur sub initium proximi capitis: *Nescitis quod membra vestra templa sunt Christi?* Quarto loco præcipit de matrimonio, de viduitate, de impari connubio, de divortiis, de virginitate, obiter admonens ob susceptum Christianismum non esse mutandum externum vitae statum. Totoque hoc sermone ita hortatur ad coelibatum et continentiam, ut tamen coniugii remedium non adimat iis, quibus opus est. Hoc agitur capite septimo. Quinto docet carnes immolatas simularis, re nihil differre a caeteris carnibus, et tamen ab his abstinendum, si periculum sit, ne quis ethnicus

Z 4

(*) Alia addit: *flagitiosos.*

aut christianus infirmior, ex eo quod vesceris existimet te simulacrorum assentiri culturae. Ab his et huiusmodi vitiis veterum exemplo deterret. Idque agit capite octavo ac rursus capite nono. Nam in medio exspatiatur in commendationem sui, tacite se praefrens caeteris apostolis, etiam summis, qui solus omnium Corinthis gratis impartierit doctrinam evangelicam. Sexto docet quid oporteat observari in conventu publico christianorum, ne viri sint comati, ne mulieres nudo capillitio, tum in dominico convivio fervetur communitas et aequalitas, neque enim illic agi negotium ventris, quod domi rectius agatur, sed mysticis epulis repraesentari coenam dominicam. Praeterea monet, ne quis ob dotem spiritualem sibi placeat, sed suam quisque dotem in commune conferat commodum, exemplo membrorum corporis; exhortans, ut reliquis quidem donis, quae contigerunt, recte utantur, praecipue tamen enitentur ad caritatem, sine qua reliqua adeo nihil conducant, ut officiant etiam. Porro quum inter dona spiritus caritati primas tribuerit, proximas tribuit prophetiae, sic enim vocat enarrationem arcanae scripturae. In hac admonet vitandum esse tumultum et confusionem. Id fore, si vicissim et pauci dicant, mulieribus interim silere iussis, adeo ut nec discendi gratia rogare liceat in coetu. Haec agit capite decimo, undecimo, duodecimo, decimo tertio, et decimo quarto. Septimo loco variis argumentis adstruit resurrectionem mortuorum, declarans qualis et quibus modis sit ea futura. Atque id quidem capite decimo quinto. Postremo capite familiaria quaedam subiicit, de collatione pecuniae in subsidia pauperum,

de suo ad Corinthios reditu. Postremo Timotheum et alios aliquot illis commendat. Divus Ambrosius putat hanc non esse primam epistolam, quam Paulus scripserit Corinthiis, illam opinor coniecturam sequutus, quod capite quinto: *Scripsi, inquit, vobis in epistola, quasi prius alteris literis super hac re ad illos scripserit, etiamsi graeci interpretes dissentiunt. Hanc missam putant per Timotheum, cuius semel atque iterum facit mentionem, simulque per Stephanam, Fortunatum, et Achaicum, quos illis commendat. Rursus alii putant ab Epheso missam, quod in calce scribat: Permanebo autem Ephesi usque ad pentecosten. Alii e Philippis, nam hanc inscriptionem habent Graecorum codices. Nec mihi coniectare licet, quid sequuti sunt qui ita senserunt, nisi colligunt ex itinere scriptam, ob ea quae scribit Paulus: Veniam autem quum Macedoniam pertransiero, nam Macedoniam pertransibo. Ac mox: Nolo enim vos modo in transitu videre.*

ARGUMENTI FINIS.

PARAPHRASIS
IN EPISTOLAM AD CORINTHIOS
PRIOREM

PER

DES. ERASMUM ROTERODAMUM.

CAPUT I.

PAulus non pseudapostolus, nec usurpator apostolici muneris, quales apud vos sunt quidam, sed adscitus ad hanc functionem, ut Christi legatus essem, non legatus hominum. Adscitus autem non meo merito, sed tantum, quia sic visum est benignissimo Deo patri, ut meo ministerio filii gloria diffunderetur, ne quid forte vos huius apostoli poeniteat, aut alios desideretis. Paulus igitur ille vobis non ignotus, simulque mecum religione frater, muneris societate collega Sosthenes, epistolam hanc scribimus, non factionibus ac dissidio decertantibus, sed ecclesiae congregationi, quam Dei, cuius iussu fungor hac legatione, bonitas unanimi concordia, mutuaque, sicuti christianis dignum est, caritate conglutinavit Corinthi, novam ac coelestem urbem in veteri condens, et ex humano populo coelestem substituens, videlicet repurgatum a pristinis vitiis et cupiditatibus, fastu divitiarum, supercilio philosophiae, reliquisque morbis, unde solent inter mortales pullulare dissidia ac digladiationes, a quibus oportet longissime abesse, quos idem Deus, idem assertor Christus, idem baptismus, eadem religio, idem praemium, tot modis connectit et copulat. Pristinæ vitæ vitia